

Европейският съюз,
България
и
КОНФЛИКТИТЕ НА 21 ВЕК

ЕВРОПЕЙСКИЯТ СЪЮЗ, БЪЛГАРИЯ И КОНФЛИКТИТЕ НА 21 ВЕК

българска, първо издание, 2018

Борислав Градинаров, съставител, предговор

Рецензенти:

проф. д-р Евгения Калинова
проф. д-р Димитър Димитров

Научни редактори:

Проф. д-р Искра Баева
Проф. д-р Никола Аврейски
Доц. д-р Борислав Градинаров

© Издател: Балкански институт за стратегически прогнози
и управление на риска
София, 2018

ISBN – 978-619-90757-2-2

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

ПРЕДГОВОР.....	7
----------------	---

Първа част. БЪДЕЩЕТО НА ВОЙНИТЕ

ВОЙНАТА И НЕЙНОТО БЪДЕЩЕ

Борислав Градинаров	15
---------------------------	----

ВОЙНАТА НА XXI ВЕК

Гергин Гергинов	26
-----------------------	----

ЦИВИЛИЗАЦИОННИТЕ АСПЕКТИ НА ВОЕННОТО ПРОТИВОПОСТАВЯНЕ ПРЕЗ 21 ВЕК

Любомир Тодоров	36
-----------------------	----

ВЛИЯНИЕ НА ХИБРИДНИТЕ ВОЙНИ И ФАЛШИВИТЕ НОВИНИ КАТО ЧАСТ ОТ ТЯХ

Мариана Тодорова	45
------------------------	----

ЧЕТВЪРТАТА СВЕТОВНА ВОЙНА ВЕЧЕ Е В ХОД

Васил Проданов	52
----------------------	----

ФАКТОРИ, ПРОМЕНЯЩИ ПРИРОДАТА НА БЪДЕЩИТЕ ВОЕННИ КОНФЛИКТИ

Симеон Николов	62
----------------------	----

ЗНАЧЕНИЕ НА ЯДРЕНАТА СИГУРНОСТ ПРЕЗ 21 ВЕК

Недко Тагарев	78
---------------------	----

Втора част. ЕВРОПЕЙСКИЯТ СЪЮЗ И КОНФЛИКТИТЕ НА 21 ВЕК

НАШЕТО ОСТАРЯЛО ЕВРОПЕЙСКО МИСЛЕНЕ

Теменуга Ракаджийска	91
----------------------------	----

РЕАЛНА ЛИ Е ЗАПЛАХАТА ОТ ВОЙНА ЗА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ?	
Никола Аврейски	105

„НЕДОСТРОЕНОСТ“ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ И ВЪПРОСЪТ ЗА ЕВРОПЕЙСКА АРМИЯ	
Иван Кацарски	117

ОБЩАТА ЕВРОПЕЙСКА ОТБРАНА – ВЪЗМОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВИ	
Захарин Марков	131

ЕВРОПЕЙСКИЯТ СЪЮЗ БЕЗ ЕДИННА АРМИЯ НЯМА ПЕРСПЕКТИВА	
Иван Мечков	140

ЕВРОПЕЙСКИЯТ СЪЮЗ, ВОЙНИТЕ И ТЕХНОЛОГИИТЕ В НАЧАЛОТО НА 21 ВЕК	
Ивелина Иванова	147

СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ В ОБЩАТА ЕВРОПЕЙСКА ПОЛИТИКА НА СИГУРНОСТ	
Йордан Начев	156

Трета част. НОВИ ЗАПЛАХИ ПРЕД СИГУРНОСТТА

ВЪНШНИ И ВЪТРЕШНИ ОПАСНОСТИ ЗА СТАБИЛНОСТТА НА БАЛКАНИТЕ ДНЕС – ИСТОРИЧЕСКИ ПОГЛЕД	
Искра Баева	173

КАК ФАКТОРЪТ „КРИМ“ ВЪРНА НАТО КЪМ ТЕРИТОРИАЛНАТА ОТБРАНА	
Пламен Димитров	184

РАЗЛИЧНОТО ПОВЕДЕНИЕ НА АЛБАНИЯ ПРИ СЪБИТИЯТА В КОСОВО (1999 Г.) И МАКЕДОНИЯ (2001 Г.)	
Боби Бобев	193

ОТНОШЕНИЯТА МЕЖДУ ТУРЦИЯ, НАТО И ЕС – НАСТОЯЩЕ И ПЕРСПЕКТИВИ	
Мехмед Юмер	207
ФОРМИ НА ОРГАНИЗИРАНА ПРЕСТЪПНОСТ В ЧЕРНОМОРСКИЯ РЕГИОН	
Константин Пудин	216
ЗАЩИТАТА ОТ БЕДСТВИЯ – ОБЩА МИСИЯ НА ИНСТИТУЦИИТЕ	
Щерион Джунджуров	232
ЗАДЪЛЖИТЕЛНОТО ПРИЛАГАНЕ НА БЪЛГАРСКИТЕ ДЪРЖАВНИ СТАНДАРТИ ПРИ ХРАНИТЕ	
Петър Бодуров	244

Предговор

КАКВО ЩЕ ПРОМЕНЯТ ВОЙНИТЕ НА 21 ВЕК?

Самото произнасяне на думата „война“ отключва силни емоции и тревожност. Тя мигновено запалва червена лампа пред нашия инстинкт за самосъхранение. И това е напълно логично, защото човешкото минало е трайно татуирано от войните. Те съпътстват всички етапи и превратности на цивилизацията ни и вероятно ще свършат само със заличаването ѝ по един или друг начин. Трудно е да се изброят, дори приблизително точно, по-големите въоръжени стълкновения от най-ранните достъпни за нас исторически извори до днес. Според историците, за последните 5500 години човечеството е водило около 14500 по-големи или по-малки войни.

Все пак войните са екстремните проявления на натрупването на много и различни конфликти със своя история, превратности и увеличаване на противопоставянията отвъд определена „червена линия“. Важен елемент от това натрупване е недостатъчната мотивация или умения за решаването им по пътя на преговорите и на взаимните компромиси. От тази гледна точка никоя война не се разразява внезапно, като природно бедствие. Съществува по-дълъг или по-къс период на симптоматична ескалация на напрежението, на хлъзгане по „наклонената плоскост“ към въоръжения сблъсък. Най-важното в подобен предвоенен период е да бъде вярно уловен и анализиран т. нар. **системен фактор** – онова свойство на съществуващите и нововъзникващите обстоятелства, което им позволява те да бъдат „слепени“ в едно цяло и да достигнат определена критична маса, отключвайки неконтролируема и разрушителна верижна реакция. Този механизъм към момента не е достатъчно добре изучен, което е и една от причините въоръжените стълкновения (войните) да ни изглеждат като непреодолими антропогенни катаклизми, срещу които няма надеждна имунизация. Именно това е темата, която обединява авто-

рите в сборника с научни разработки „Европейският съюз, България и конфликтите на 21 век“

Европейският съюз е един от опитите да се създаде такава имунизационна защита. Предотвратяването на нов, самоунищожителен за стария континент конфликт е сред основните мотиви за оповестената на 9 май 1950 г. Декларация „Шуман“. Инициираният и подготвен от Жан Моне документ всъщност е политически израз на неговото убеждение, че в Европа няма да има мир, ако държавите се възстановят от разрушенията на последната война на основата на националния си суверенитет. Същият този суверенитет, в името на който те се потапят в кървавите бани и на Първата, и на Втората световни войни.

Историческият опит на 27-те страни-членки на ЕС (ако вече не броим Великобритания, която е в процедура на излизане от съюза), им диктува да подхождат с разумна доза предпазливост като съхранят по-голяма част от своя суверенитет и същевременно се възползват от изгодите, които им носи взаимното сътрудничество. Затова нито Парижкият договор от 1951 г. за създаване на Европейското обединение за въглищата и стоманата, нито двата Римски договора от 1971 г. за създаване на Европейската икономическа общност и на Европейската общност за атомна енергия, нито пък подписаният през 1984 г. договор, който на практика заменя трите общности с Европейския съюз, преминават границите на обединение от относително самостоятелни държавни субекти. И в сегашните си правни рамки ЕС продължава да се крепи на два привидно несъчетаеми принципа – на наднационалния интеграционен процес и на междуправителствените споразумения. Точно постигнатият компромис между тези две начала е причината ЕС да няма ясно определена идентичност и да се различава от всички познати преди съюзи, блокове, пактове, конфедерация, федерации и т. н. Това в определени случаи, какъвто е този при евентуален въоръжен конфликт, би могло да се възприеме като недостатък. Негово проявление са например непреодолимите към момента пречки за създаване на единна европейска армия, която да поеме функциите на защитник и гарант на териториалната цялост на обединените в съюза държави.

НАТО в настоящия си вид и структура не е в състояние да изпълнява подобна функция. Създаден в началото на Студената война, Северноатлантическият съюз има ясно изразена и идеологически

рамкирана външнозащитна функция. Неговото стратегическо осъществяване, още от самото му създаване през 1949 г., е насочено на изток – срещу СССР и Варшавския договор до 1989 г., а след известен период на военно и дипломатическо затопляне през последното десетилетие на миналия век, рестартира програмата за прихващане на новия стар противник – този път Русия и евентуалните заплахи от Китай, Близкия и Далечния Изток. В това е неговата слабост – той е замислен и конструиран да отрази една ясно очертана и консолидирана голяма и външна за военния съюз заплаха. Но не разполага с ешелонирани ресурси и стратегически план за справяне с няколко заплахи от различен ранг и характер, които могат да бъдат синхронно или диахронно задействани и да имат различни цели. В случай на едновременна атака срещу САЩ и ЕС отсъства гаранция, че европейските страни няма да се окажат в ролята на слабото звено, което определя здравината на цялата конструкция.

В много отношения НАТО е финансово, военно и логистично зависимо от САЩ, независимо, че болшинството от неговите членове са държави от стария континент. Това го поставя в опасна и непредвидима обвързаност с личностните особености и манталитет на поредния стопанин на Белия дом във Вашингтон, както и в подчинение на приоритетите, които стоят пред Държавния департамент и Пентагона в един или друг момент. Всички тези въпросителни около възможностите на НАТО да се справи с ангажиментите си към европейските си страни-членки не остават неотчетени и непреценени. От 29-те държави, участващи в пакта към момента (след приемането на Черна гора през 2017 г.), шест страни, влизащи в Европейския съюз, не са членове на НАТО и не считат това за недостатък. Това са Австрия, Кипър, Финландия, Ирландия, Малта и Швеция.

Северноатлантическият съюз не разполага и с ефективни инструменти, извън дипломатическия арсенал да отреагира на въоръжени конфликти между страните – членки. Такива могат да се окажат тези между Турция и Гърция (не само по Кипърския въпрос), евентуалната ескалация на спора за полуостров Гибралтар между Великобритания и Испания, както и между все по-непредвидимата Турция на Реджеп Таип Ердоган с някоя съседна държава – членка на НАТО като България.

В интерес на обективния анализ на ситуацията следва да се подчертае, че към настоящия момент липсват непосредствени индикации за „сгорещаване“ на възможен конфликт, който да въввлече и България. Но ако не иска да се окаже като в бедуинската поговорка за жаждата и кладенеца, страната ни следва да отчита поне три източника на риск. Първият е свързан с вероятността да бъде поставена на първата линия в евентуална конфронтация между Северноатлантическия алианс и Русия в черноморския регион. След присъединяването на Кримския полуостров към Русия основният съперник на НАТО все повече възприема акваторията на Черно море за важен елемент от своите стратегически интереси и буфер срещу агресия от запад. Изострянето на конфронтационната реторика между Брюксел и Москва може да провокира допълнително нагнетяване на напрежението в допирните точки между НАТО и Русия и да увеличи вероятността от преднамерен или непреднамерен сблъсък. При такъв сценарий Република България, по силата на поетите при подписването на договора за присъединяване към НАТО ангажменти, ще се окаже една от много вероятните цели на руските стратегически оръжия със среден обег.

Втората заплаха, вероятността от която расте едновременно с разширяването на турската инвазия в Северозападна Сирия, е регионален военен сблъсък с все по-войнствено настроената и непредвидима Република Турция. Ислямисткият президент на североизточната ни съседка, Реджеп Таип Ердоган, я превръща методично в тоталитарна структура, отдалечаваща се от западните ценности и свободи, лесно манипулируема и склонна към военни авантюри. Войната в Северна Сирия срещу т. нар. Сили за защита на народа (YPG), военно крило на Партията на демократичния съюз (PYD), които Анкара счита за разклонение на забранената в Турция Кюрдска работническа партия (РКК), е само опипване на почвата за последващи военни инвазии. И нещо като „дипломатическо разузнаване с бой“ за установяване на степента на турска агресия, която САЩ, Русия, Иран и останалите въввлечени в сирийския конфликт участници са склонни да преглътнат.

Едновременно с това Турция методично раздухва тлеещите отдавна погранични спорове с Гърция покрай няколкото необита-

еми острови в Егейско море. Окупацията на Северен Кипър, както и ескалацията на спора за принадлежността на тези острови през 1996 г., показва, че членството в НАТО не е застраховка срещу военен сблъсък на формалните съюзници. Поддържането на висок градус на погранично напрежение е много вероятен детонатор на въоръжен Турско-Гръцки конфликт. Близостта му до границите на България и възможните му развития не следва в никой случай да се подценяват. Още повече, че сред висшия военен състав и политическото ръководство на Турция се наблюдава засилване на склонността към прибегване до военен вариант за решаване на възникващите проблеми. Има все повече индикации, че югоизточната ни съседка възражда „Стратегията за военни действия 2.5“, предложена преди 24 години от турския дипломат Шюкрю Елекдаг. А тя тръгва от презумпцията, че Турция е заобиколена от врагове и трябва да е готова да се сражава едновременно на „2.5 фронта“ – на изток срещу Сирия, на запад срещу Гърция и вътре в страната – срещу ПКК.

В интерес на своята национална сигурност и териториална цялост Република България трябва да държи под непрекъснато внимание и събитията в Македония, Сърбия и Албания. Присъединяването на Западните Балкани към Европейския съюз може и да изглеждат обещаваща политическа и дипломатическа кауза, но реализмът изисква на тях да се гледа по друг начин. Между Белград и Тирана периодично прехвърчат искри около статута на Косово, а крехкият баланс между двете основни етнически групи в Македония лесно може премине в междуетнически сблъсък. И ако намеренията на Прищина да създаде собствена армия, независимо от неизяснения статут на Косово, се осъществят, Балканското уравнение може да се окаже с прекалено много неизвестни, за да се реши задоволително. Към всичко това трябва да добавим и наличието на компактни маси от мюсюлманско население, което в определени ситуации би послужило като допълнителен мотив Турция да предяви свои претенции към прекрояване на сегашните граници на Балканския полуостров.

Какво ще променят в нашия живот, в нашите възприятия и в нашето мислене войните през 21 век – това са въпросите, върху които разсъждават авторите, включени в настоящия сборник. А най-същественото е дали, опознавайки все по-добре природата на конфли-

ките и на тяхното развитие във времето, можем да се научим да ги преодоляваме преди да са достигнали до своята гореща фаза. В крайна сметка и войната, и мирът като всяко човешко творение са несъвършени, следователно могат да бъдат предефинирани, променени и обезопасявани. Стига да има достатъчно знание и воля за това.

* * *

В настоящия сборник с научни анализи участват автори не само с академична подготовка и кариера, а и дипломати, военни и специалисти в различни области, който на основата на своите експертни знания и практически опит разкриват различни страни и характеристики на конфликтите на 21 век. Много от застъпените от авторите тези и позиции са дискутирани на проведената в СУ „Св. Климент Охридски“ на 18 декември 2017 г. национална конференция, посветена на Европейския съюз, България и войните на 21 век.

Този том с изследвания е завършващият етап и на проекта „България в Европейския съюз (проблеми, рискове и перспективи)“, върху който работят колектив от учени от секция „Социални теории, стратегии и прогнози“ на Института за изследване на обществата и знанието към БАН.

Издаването на книгата „Европейският съюз, България и конфликтите на 21 век“ става с финансовото съдействие на Българското геополитическо дружество, Балканският институт за стратегически прогнози и управление на риска и на проф. дфн Желязко Стоянов.

Първа част.
БЪДЕЩЕТО НА ВОЙНИТЕ

ВОЙНАТА И НЕЙНОТО БЪДЕЩЕ

Борислав Градинаров*, e-mail: bonigrad@gmail.com

THE WAR AND ITS FUTURE

Borislav Gradinarov, e-mail: bonigrad@gmail.com

Summary: *The subject of analysis in the article is the essence of the war from a military-political and civilization point of view. Two concepts of war are compared. The first is related mainly to the theses of Prussian Major General Carl von Clausewitz and is currently dominant. The second concept looks at war on deeper legal and ethical grounds, and its origin can be found in the Roman Empire. With this second concept, emphasis is placed not on organized violence to achieve political aims but on moral and legal norms of when war is to begin, who and whom it is entitled to kill, and under what conditions it is permissible to destroy completely the enemy.*

The second part of the text is devoted to the new forms of war in the 21st century – implicit wars, total and global wars, indirect wars, and the dehumanization of war under the massive use of weapons with elements of artificial intelligence.

Key words: *war, concepts of war, organized violence, implicit wars, total and global wars, proxy wars, dehumanization of war.*

**Доц. д-р Борислав Градинаров е завършил философия и право в СУ "Св. Кл.Охридски. Работи в Института за изследвания на общества и знанието към БАН. Преподава дисциплините медийно право и юридическа етика в УНСС и Бургаския свободен университет. Научно-изследователската му дейност е в областта на политическата философия, геополитиката и политологията, медийното и комуникационното право, политическата икономика и прогностиката. Бил е юридически консултант към Съвета за електронни медии (2001-2010 г.) и член на Управителния съвет на БАН (2008-2013 г.).*

Макар войната да е неотменим белег на човешката цивилизация, тя не е наше еволюционно изобретение, защото конкуренцията за ограничените природни ресурси е присъща на всички биологични видове. При човешкия вид обаче тази конкуренция е изведена на качествено ново ниво, тъй като сложната система от мотиви за конфликти не се свежда (или много рядко се свежда) само и единствено до биологическото.

Можем да дефинираме войната като организиран насилствен конфликт.¹ Той се характеризира с масирана агресия, разрушения, драстична промяна на обществените порядки и бит, както и с висока смъртност. При нея винаги има най-малко две враждуващи страни, организирани и мотивирани да използват силата и оръжията с които разполагат, за да навредят на противника, като поне за едната страна този конфликт е предумишлен.

Основната причина, която провокира войните и ожесточава конфликта между воюващите страни е най-често преразпределянето на наличен (по правило ограничен) набор от ресурси – територия, природни богатства и местоположение, енергийни източници, технологични достижения, геополитическо влияние, водни запаси и т. н. Това най-често не се огласява, а за основен мотив при започване на агресивни действия или за оправдание на войната се посочва наличието на непримирими противоречия от морален, идеологически или цивилизационен характер.

Международното право квалифицира агресията като престъпление. Това обаче не е пречка доминиращите световни или регионални държави, както в древността така и днес да се възползват от агресивната война като средства за постигане на своите икономически, геополитически, идеологически и други цели и амбиции.

1. Войните като еволюционно и цивилизационно предизвикателство.

Природата на войната е предмет да многобройни и всеобхватни изследвания. Може би най-често споменаваното име в тази област

¹ Виж и дефинициите на понятието в *American Heritage Dictionary* и *Merriam Webster's Dictionary*. (<http://www.thefreedictionary.com/War>, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/war>)

е това на пруския генерал-майор Карл Филип Готфрид фон Клаузевиц (Carl Philipp Gottlieb von Clausewitz) и съчинението му „За войната“. Основната заслуга на Клаузевиц е аргументирането на връзката между войната като явление и политиката на държавата, която я води, както и неговата теза, че независимо каква е войната, за да постигне своите цели, тя следва да остава под контрола на политическите лидери. В епохата на Наполеоновите войни и осмислянето на поуките от тях, когато фон Клаузевиц пише своите ръкописи, въпросът за това кой носи отговорност за смъртта на разрушенията по бойните полета на Европа е много важен.

Новаторският за първата половина на 19 в. характер на тази позиция, както и многобройните споменавания на прочутата му сентенция за войната като продължение на политиката, но с други средства, рискуват да дебалансира разбирането на такова сложно и многофакторно събитие. Действително, в епохата на повече или по-малко суверенните държави (след средата на 17 в.) тази връзка между политиката и войната изглежда очевидна. Войни обаче е имало много преди създаването на първите протодържавни човешки общности, а има и много примери, когато войните са избухвали и са протичали без политическите лидери да имат възможността (а често и волята) да им влияят или въздействат. Такива са много от войните на етническа и религиозна основа, както и гражданските войни.

В съчинението на фон Клаузевиц сентенцията за войната като продължение на политиката, но с други средства, не е основната. Фундаментална за войната, според фон Клаузевиц, е нейната характеристика на „акт на насилие, целящо да принуди противника да се подчини на волята ни“.² Насилието във всичките му форми (фон Клаузевиц смята, че въведените от международните закони и конвенции правила за водене на война не заслужават внимание) и оправдания, дори когато е за да се противопостави на друго насилие, е основното средство да се разоръжи противника и да се подчини той на волята ни. Именно това е крайната цел на войната.³ В „такова опасно нещо като войната“ добронамереността и колебливостта са неуместни, защото могат да костват поражението. Само този, „който използва

² Карл фон Клаузевиц, „За войната“, 2009, С., изд. Труд, с.5.

³ Пак там, с. 6.

неограничено сила, без да се съобразява със съпровождащото я кръвопролитие, има превъзходство пред противника си" и той „диктува закона на втория", като единствените му ограничения могат да са наличните военни ресурси и количеството „противодействаща сила от двете страни".⁴

Не може да се отрече точността и до голяма степен изчерпателността на тези твърдения, поне що се отнася до дълбоката същност на съвременната война. В този смисъл, както отбелязва Александър Дьолеге в рецензията на френския превод на книгата „Войните на 21 век" на Колин Грей, и ядрените оръжия, и космическите войни, и кибервойните модифицират само нейните форми, но не и същността ѝ.⁵ **Войната винаги е краен акт на въоръжено насилие, което коренно променя битието, политическата организация, морала и драстично преразпределя материалните ресурси на включените в конфликта страни.** Психологическият контекст на войните обаче, независимо от сложната система от причини и условия за тяхното избухване, протичане и завършек, и независимо от степента на цивилизованост на водещите я, пак според фон Клаузевиц, е страстната омраза, която „може да възникне и между най-цивилизованите нации", както и „враждебните намерения". Затова е невярно войната на една държава срещу друга да се разглежда като изцяло разумно действие на правителството ѝ.⁶

Във въведението към своята книга „Войната. Кратка история" британският историк Джереми Блек прави важната уговорка, че при изследването на войната не бива да се забравя нейната характеристика на мащабно насилие.⁷ Това е най-важната ѝ отлика в сравнение с различните форми на индивидуални действия. По примера на Блек един индивид, поставил отрова във водопроводната мрежа, може да убие повече хора, отколкото загиналите във войната между Великобритания и Аржентина за Фолклендските острови през 1982 г., но това е война. Ненасилствените действия, дори ако

⁴ Пак там.

⁵ Виж <http://resmilitaris.net/ressources/10123/59/12_res_militaris_delaigue_recension_gray.pdf>, посетен на 10. 02. 2018.

⁶ Пак там, с. 8.

⁷ Джереми Блек, „Войната. Кратка история", 2013, С., изд. „Рива", Въведение.

притежават белезите на явна принуда, както и широкомащабното насилие, без в него да присъства военна организация като футболното хулиганство, също не следва да се определят като война.

Широко споделеното днес разбиране на фон Клаузевиц за войната като организирано насилие за постигане на политически цели все повече се отдалечава от една друга концепция, с много по-дълбоки корени в човешката цивилизация. Тя води началото си от Римската империя и разглежда войната предимно откъм нейните правни и етични основания, като определя кои са допустимите граници на организираното насилие. В това разбиране господствало във военното обучение и възпитание почти до края на 18 в., необходимо присъстват етически и нормативни правила за това кога трябва да се започне войната, кой и кого има право да убива, както и при какви условия е допустимо да се унищожи напълно противника.⁸

Много от поуците от военните действия в различни части на света през последните две-три десетилетия водят до извода, че войните на 21 век ще излязат извън тези две концептуални рамки. Все по-тънка става нишката между защитата на националните интереси и организираното въоръжено насилие, а това застрашава да заличи и разликата между законното и незаконното, етичното и неетичното, справедливото и несправедливото, героичното и позорното.⁹

Във въоръжените стълкновения на 21 век, по думите на професора по политическа теория в Хумболтовия университет Херфрид Мюнклер (Herfried Munkler), все по-често ще се сблъскваме с приватизация и комерсиализация на войната. Много от войните на 21 век по-рядко ще се водят между добре организирани и екипирани армии. Улесненият достъп до все по-мощни оръжия, военно-транспортни средства и високи технологии обаче ще активизира локалните и неподчиняващи се на някаква централна власт групировки – въоръжени милиции, племено-кланови групировки, религиозни и терористични организации, наемници.¹⁰ Умножаването на подобни конфликти ще

⁸ Steven Metz, Phillip Cuccia, **Defining War for the 21-st century**, Ed. SSI, February, 2010, p.2.

⁹ Виж Steven Metz, Phillip Cuccia, **Defining War for the 21-st century**, Ed. SSI, February, 2010, p.5.

¹⁰ Herfried Munkler, **The wars of the 21st century**, IRRС (International Review of the Red Cross), March 2003 Vol. 85, No 849, p.15.

изисква нови подходи за тяхното разрешаване и формулиране на нови концепции за същността на войната.

Войната е сложна амалгама от исторически наслоена враждебност, чувства на омраза, конфликт на интереси от различен характер, личностни характеристики на политическия и военния елит, инцидентни външни фактори и разбира се мащабни и организирани насилиствени действия, съпроводени с жертви и разрушения. Всичко това прави надеждите за изкореняването на войните като цивилизационна характеристика на човешкия род, поне в настоящата му дефиниция, по-скоро утопични, отколкото реалистични.

2. С какво войните на 21 век ще се отличават от тези, които познаваме?

Войните са дълбоко втъкани в историческия си контекст. Това е причината за непрекъснатите модификации на проявленията им без да се променя същността им на върховни актове на въоръжено насилие от страна на едни хора върху други. Ето защо е логично да потърсим основните вектори, по които войните на 21 век ще се различават от познатите досега.

На първо биха могли да се поставят новите стратегии на **неявната война**. Този тип война е познат отдавна и в някой случаи той се оказва по-ефективен от явната война. Вече споменатият Джереми Блек¹¹ отбелязва, че владетелите на суверенни държави не винаги прибягват до обявяване на война по официален път. Примерите за това са предостатъчно. Дж. Блек споменава присъединяването на полско-саксонския крал Август II и на датския крал Фридрих IV към руския цар Петър Велики във войната му срещу Швеция от 1700–1721 г. без никой от двамата да обяви това официално. Същият характер има и английската блокада на испанския флот, натоварен с ценни метали от Америка, в Порто Бело, както и задържането на друг испански флот в пристанището на Кадис през 1726–1727 г., докато в същото време пък испанците обсаждат английския по това време Гибралтар, без никой от двете страни да обявява официално война на другата. Така конфликтът си остава ограничен. По този сценарий протичат и събитията през Корейската война (1950–1953 г.) с интервенцията на китайската ар-

¹¹ Джереми Блек, „Войната. Кратка история“, 2013, изд. „Рива“, Въведение.

мия срещу силите на САЩ и ООН. Необявяването официално на война е една от причините тя да не се пренесе и на китайска територия.

Умножаването и усложняването на факторите, влияещи върху стабилността на държавите и регионите през следващите десетилетия, ще превръща тази стратегия във все по-често прилагана. В един свой доклад от януари, 2013 г., началникът на Генералния щаб на въоръжените сили на Руската федерация, армейският генерал Валерий Герасимов подчертава, че войните на 21 век вече не се обявяват, а започналите не протичат по познатите отпреди шаблони.¹² Затова в тях задължително следва да се включват нови идеи и нестандартни подходи. Колкото и да е силен противникът, смята ген. Герасимов, колкото и високотехнологични оръжия да притежава, винаги ще се намерят негови уязвими места, а значи и съществува възможността да му се противодейства адекватно.

Тази стратегия изглежда като следващ етап на т. нар. „косвен подход“ (indirect approach), формулиран и аргументиран от британския военен историк Базил Лидъл Харт (Sir Basil Henry Liddell Hart). В своето, може би най-цитирано произведение след „История на Втората световна война“, „Стратегията“¹³, той обосновава ключовото значение на предварителното изтощаване и деморализиране на противника чрез поразяване на неговите комуникационни, индустриални и логистични центрове във вътрешността на страната преди прекия военен сблъсък. Целта е да се подкопае морала на врага и да се създадат условия за по-ефективен решителен удар. Понякога дори не се налага открита инвазия. Има много примери за ефективността на подобна стратегия – от бомбардировките на НАТО срещу Югославия до водещата се в момента война на територията на Сирия.

На следващо място са две важни качества на бъдещите войни – те ще са **тотални и глобални**. Тоталната война е позната още от древността, но теоретически е обоснована в края на 19 век от германския генерал Ерих Лудендорф. Това е война за тотално унищожаване или сломяване на съпротивата на противника, която страната-агресор постига

¹² Герасимов, Валерий, „Ценность науки в предвидении“, Военно-промышленный курьер, бр. 6/26 февралю 2013, <<https://www.vpk-news.ru/articles/14632>>, посетен на 15. 12. 2017.

¹³ Sir Basil Henry Liddell Hart, 1991, *Strategy*, Meridian

с максимално мобилизация на всички свои военни, икономически, технологически, селскостопански и др. ресурси. **Най-характерната черта на тоталната война е, че при нея гражданското население се третира като противник.** Целта е да се разруши преди всичко ключовата гражданска инфраструктура, да се всее паника и дезорганизация в управлението на държавата и да се поставят под пълната власт на агресора всички елементи от държавната структура на нападателната държава.

Тоталната война е стратегия, която през Втората световна война германците използват доста ефективно, а през февруари, 1943 г., Йозеф Гьобелс в своята реч в Берлинер Шпортпалас¹⁴ я огласява открито във връзка с решението на съюзниците (САЩ, Великобритания и Съветския Съюз) да водят войната до пълната и безусловна капитулация на Германия.

Днес повечето военните конфликти по света носят много от белезите на тоталната война.

Глобалният елемент на бъдещите войни е логическо следствие от все по-тясната икономическа, политически, технологична, комуникационна и логистична обвързаност на държавите. Пространствата престават да играят ролята на предпазни щитове, а ударните вълни от даден въоръжен конфликт, независимо от географското му местоположение, бързо достигат в една или друга форма отдалечени от тях региони. В този смисъл няма да има ясно разграничение между държави от първи ред на конфликта и тези, които не участват в него. Последствията от водената в момента Сирийската война се усещат както в съседните страни от Близкия изток, така и в целия Европейски съюз, било под формата на мигрантски натиск, било като актове на терор от бойците и симпатизантите на „Ислямска държава“. Възможният конфликт на Корейския полуостров поради „непреднамерена ескалация или грешка“, за който предупреждава открито генералният секретар на ООН Антониу Гутериш, най-вероятно ще въввлече цялото северно полукълбо. Една гореща война на Балканите на религиозна основа, особено ако бъде интерпретиран в светлината на противопоставянето християни –

14 Виж Goebbels, Joseph, **Nation, Rise Up, and Let the Storm Break Loose**, <<http://research.calvin.edu/german-propaganda-archive/goeb36.htm>> посетен на 10. 02. 2018, както и видеото на немски <<https://www.youtube.com/watch?v=IFcSFSz2w4>>

мюсюлмани, има потенциал да възпламени световна война, стига към него да покажат достатъчно ангажираност една Турция на Реджеб Ердоган и една Русия на Владимир Путин. Съществуват множество съвсем реалистични сценарии, при които локалните въоръжени противопоставяния през 21 век бързо биха отключили верижна реакция.

През 21 век все по-често ще се реализират и т. нар. **косвени войни. (proxy wars)**. Това са такива въоръжени конфликти, реалните участници в които не се афишират открито. В широкия смисъл на думата те представляват водене на бойни действия с чужди ръце. Предоставяйки въоръжение, логистична подкрепа, спътникова информация, а понякога и експертна помощ, воюващите страни се опитват да останат в сянка. Вместо тях на бойното поле воюват други – било то официални или неофициални военни формирования, местни милиции, гвардии, отряди за самозащита, а понякога и редовни войски на трета държава.

Косвените войни спестяват на действителните участници редица неудобства и компрометиращи ги действия от гледна точка на международното право. В същото време им осигуряват възможност да постигнат в една или друга степен целите на подобен тип конфликти – контрол върху чужди ресурси, геополитическо влияние, преразпределяне на териториите, върху които упражняват влияние, възпиране и изтощаване на противниковата страна и т. н. Освен това косвените войни освобождават водещите ги от неудобни въпроси във вътрешнополитически план – относно отговорността за загубите и финансовите разходи, относно спазването на утвърдените правни процедури за водене на явна война, относно адекватното медийно отразяване на подобни действия и т. н.

Една форма на косвените войни е прикритото участие чрез частни наемнически компании. Освен че е процъфтяващ бизнес за милиарди, частните въоръжени наемници са много удобно средство за продължителни и непrestiжни военни действия, съпроводени с много цивилни жертви и военни престъпления. Тази практика се прилага от десетилетия в африканските граждански конфликти, но я виждане и в Ирак, Сирия, Източна Украйна. Много индикатори сочат, че този начин за водене на война ще е един от предпочитаните през 21 век, тъй като явните войни стават все по-сложни и обременени с много проблеми от всякакъв вид за водещите ги.

Паравоеният бизнес е доста търсен, тъй като осигурява трайно влияние в региони, в които е нецелесъобразно да действат въоръжени сили на заинтересованите страни. Важно предимство на „частните армии“ от рода на Academi, DynCorp, Eginys, G4S или частната наемническа армия „Вагнер“ е, че те остават в конфликтните територии и след като воюващите страни официално са се изтеглили, продължавайки да сеят разруха и смърт сред мирното население. Така обезпечават дългосрочните интереси на донорите си, без да се налага последните да отговарят пряко за подстрекателство към военни престъпления.

Тук опираме до една много важна дилема пред изграждането на отбранителните структури на съвременните държави. Каква армия може да изпълни адекватно ролята си на защитник на националния суверенитет – наборна или професионална? Дебатите като че ли все повече клонят към професионалната армия, но спорът не е решен окончателно. Съществуват държави с модерна и високотехнологична армия, в която наборният елемент е водещ – Русия, Турция, Кипър, Дания, Естония, Финландия, Норвегия, Австрия. Има и държави, които залагат на принципа на наборно-резервистката армия като Швейцария и Израел. Какво е бъдещето в тази насока? Не може да се отговори с категоричност на подобен въпрос, защото и срещу професионалната армия има сериозни аргументи. Един от тях е изразен от американския журналист и военен историк Уилям Пфаф в есето му „Производство на несигурност: „Най-важният резултат от замяната на наборната армия с днешната професионална армия е създаването на инструмент на националната власт, върху който гражданите вече нямат контрол.“¹⁵

Още една характеристика на войните на 21 век вероятно ще става все по-съществена – **дехуманизацията им**. Звучи парадоксално да споменаваме думата хуманизъм за действия, насочени пряко към нараняване, осакатяване или отнемане живота на човешки същества. Но каквито и да са мотивите на тези, които го правят, подобни действия травмират психиката, водят до личностни изменения и психосоматични разстройства, деморализират. Известно е, че дори Хайнрих Химлер, след като се запознава със зачестилите случаи на нервни разстройства и деморализация сред есесовците от наказателните отряди в окупира-

¹⁵ William Pfaff, „*Manufacturing Insecurity (How Militarism Endangering America)*“ in Foreign Affairs, Vol. 89, No. 6, November/December, 2010, p. 139.

ните от Вермахта територии на изток, издава заповед за задължителни отпуски между екзекуциите, за да могат те да се възстановят психически. Реалността на войната е много силен шок, дори за свикналите с разрухата и смъртта на бойното поле.

Високотехнологичните прийоми за водене на войните през 21 век, както и масираното навлизане на оръжия с елементи на изкуствен интелект, ще опосредяват все повече връзката между взетите решения, предприетите действия и техните разрушителни последствия. За оператора, удобно настанен в своето работно кресло в Индиън Спрингс, Невада, движенията на джойстика и подаването на команда към безпилотния самолет да изстреля ракета към съмнително скупчване от хора в Афганистан или Ирак изглежда като електронна игра. То го освобождава, може би все още не напълно, от посттравматичния стрес на неговия колега на реалното бойно поле. Това е плашещата перспектива, която може да превърне войната в забавна игра, сведена до лекомислено натискане на бутоните на контролера между поредния хамбургер и следобедната бира.

ВОЙНАТА НА XXI ВЕК

Гергин Гергинов*, e-mail: gerginov_g@abv.bg

THE WAR OF THE XXI CENTURY

Gergin Gerginov, e-mail: gerginov_g@abv.bg

***Summary:** The report discusses the main weapon systems designed to wage a sixth generation warfare. It analyses their characteristics, points at the new theaters of warfare and at the need to reorganize the armed forces to enable them to fight a network-centric warfare. It also looks at the preparatory period and the features of the hybrid warfare.*

***Key words:** the war of the XXI century, sixth generation warfare, informational confrontation, hybrid warfare.*

Войната е сложно обществено-политическо явление, изследвано и оценявано по различни критерии, според които се различават няколко поколения войни. На основата на нелинейния модел за развитие на съвременното общество се обособяват¹: механична, при която се използват оръжия без взривно вещество (ВВ); термодинамична (оръжия с ВВ); кибернетична (с използване на компютърни технологии) и хаоплексична (отсъствие на строга линейна организация на бойното поле). Изхождайки от особеностите на историческите епохи, за еволюцията на войната са характерни шест поколения, от които са реализи-

* Авторът е полковник-инженер от запаса, доцент, доктор, зам.-председател на Клуб „Ракетни войски и артилерия“, бивш началник на Катедра „Оперативно-тактически и тактически ракети“ на ВНВАУ- Шумен.

1 Bosquet, Antoine, 2009, **The Scientific Way of Warfare. Order and Chaos on the Battlefield of Modernity.** N.Y., Colymbia University Press, p. 89.

рани четири. Петото – ракетно-ядреното, не е приемливо и затова противоборството между ракетно-ядрените сили навлезе в своеобразна „задънена улица“, непозволяваща осъществяване на стратегически политически цели. Преодоляване на това състояние започна от началото на 90-те години на ХХ век с подготовка на война от шесто поколение² и вече четвърт век в локалните конфликти преминават практическа проверка отделни нейни компоненти, като нови методи за водене на боя и операцията, определяне ефективността на новите оръжия и на методите за тяхното бойно използване.

Бойните възможности на използваното във войните въоръжение и бойна техника (ВиБТ) се определят от технологиите и средствата за производство, характерни за определена историческа епоха. От своя страна те налагат промени във формите и методите за водене на въоръжената борба и предизвикват формиране на съответна организационна структура на въоръжените сили. С пълна сила това важи и за ВиБТ, характерни за шестото поколение война и определящи нейната същност и характерни особености.

През 80-те години на ХХ век, на основата на постиженията в микроелектрониката и роботиката, се разработиха **високоточни конвенционални системи оръжия**, чиито основен представител станаха крилатите ракети с различно предназначение. За ролята и значението на високоточните оръжия (ВТО) може да се съди по използването им. В стратегическата настъпателна операция „Пустинна буря“ на САЩ срещу Ирак през 1991 г. те заемат 8 %, а при операция „Свобода за Ирак“ през 2003 г. те са 70 % от всички използвани боеприпаси. През 1991 г. за унищожаване на една цел са изразходвани средно по 57 класически боеприпаса, а през 2003 г. това количество намалява до 1.5 високоточни. Именно поради това потенциалът от ВТО непрекъснато нараства. Успешното им бойно използване в Ирак през 1991 г. стана основа на концепцията за „дистанционна война с нулеви собствени загуби“, която е и първата характерна особеност на войната от шесто поколение. Възможността за реализиране на концепцията беше потвърдена през 1999 г. по време на стратегическата въздушно-морско-космиче-

² Капитанец, Иван, 2001, **Война на море. Актуалные проблемы развития военно-морской науки**. Москва, Изд. Вагриус, Гл. II. Классификация поколения войн.

ска операция „Решителна сила“ на НАТО срещу Югославия, а също и от действията на руските ВКС в Сирия през 2017 година. Значението на крилатите ракети изключително ще се увеличи с разработване на хиперзвукови крилати ракети, срещу които съвременните средства за противоракетна отбрана (ПРО) са неефективни. Първата създадена такава ракета е руската ЗМ22 „Циркон“, докато САЩ експериментират с Х-51А, а Китай – с проект DF-ZF. Бурно развитие получиха още две високоточни оръжия – безпилотни летателни апарати (БЛА) и управляеми авиобомби. Пример за последните е модернизацията на неуправляема ядрена бомба В61 на САЩ до вариант В61-12, представляващ високоточен боеприпас. Важно направление е минитюаризирането на БЛА, позволяващо едновременно използване на стотици (тип рояк) за провеждане на разузнавателни и ударни операции. Пример за това е атаката, извършена на 6.01.2018 г. с 13 БЛА, всеки с 10 боеприпаса с по 400 гр ВВ, по руските бази „Хмеймим“ и „Тартус“ в Сирия. Характерно е това, че в бъдеще роякът ще се самоорганизира по време на полет на основата на изкуствен интелект – именно така се предвижда бойното използване на създадения в САЩ 30-сантиметров БЛА „Perdix“. МиниБЛА са сложна за поразяване цел, тъй като те са с малка отражателна повърхност, слабо топлинно излъчване и се конструират по технология „стелт“. Именно поради това усилено се отработват средства и методи за борба с тях. Такива бяха използвани от Русия при отразяване на посочената по-горе атака: 7 БЛА бяха унищожени във въздуха, а 6 приземени след овладяване на външното им управление.

Активизира се създаването на **роботизирани системи оръжия**. БЛА са само един пример. Втори такъв са бойните роботи – за първи път такива са използвани от Русия в Сирия. Този процес продължава с все по-голям размах и вече се проектират роботизиран безпилотен изстребител, безпилотен бомбардировач, експериментира се с безекипажна бронирана бойна машина и роботизирана многоцелева миниподводница, а в Русия се провеждат изпитания на мобилен роботизиран комплекс за охрана и отбрана на позиционните райони на стратегическите ракетни комплекси. Роботизиране на въоръжението на основата на изкуствен интелект за САЩ е решаващо направление за постигане на технологично превъзходство във военната област – неговата реализация е заложена в т. нар. „Трета офсетна стратегия“.

Използването на **космическото пространство** за военни цели при операция „Пустинна буря“ имаше по-скоро опитен характер, докато по време на „Решителна сила“ военното му значение стана определящо и то се превърна в **четвъртото измерение на войната от шесто поколение, т. е. формира се космическият театър на военните действия (ТВД)**. По време на операция „Пустинна буря“ бе използвана орбитална групировка от 35 апарата, а при „Свобода за Ирак“ през 2003 г. те вече бяха 90. Днес в космическия ТВД функционират космически апарати за свързка, разузнаване, навигация, топо- и метеоосигуряване, както и за ранно откриване на изстреляни ракети, което е важен елемент от системите за ПРО. Днес усилено се реализират ударни средства „земя-космос“ и „космос-космос“ в САЩ, Русия и Китай и вече са създадени структури за провеждане на космически настъпателни операции и операции по противокосмическа отбрана (ПКО).

През последните години се експериментират редица образци **оръжия на нови физически принципи** – основно лазерни, микровълнови и електромагнитни. Разработените опитни образци лазерни и микровълнови установки са предназначени за поразяване на въздушни цели от типа БЛА, а създаваните мощни микровълнови взривомагнитни импулсни генератори ще могат да се използват като средство за ПКО клас „земя-космос“. В перспектива с тях могат да се формират плазмени зони, например над шахтните пускови установки на стратегическите ракети, които са непреодолимо препятствие за влизащи бойни глави, т. е. ще бъдат и ефективно средство „земя-въздух“ за ПРО. Микровълновите СВЧ-генератори са изключително средство за неутрализиране на всякакви електронни системи и именно поради това разработенето им е твърде интензивно в Русия, САЩ и Китай. Предполага се, че кинетичното електромагнитно оръжие (релсово или основано на принципа на Гаус) ще се използва за поразяване на земни и въздушни обекти на сравнително малко разстояние и височина. Активни научни изследвания в това отношение се провеждат в САЩ (например, опитният релсотрон „Blitzer“), Русия, Китай и други страни.

Изключително значение придобиват **средствата за радиоелектронна борба (РЕБ)**, включваща радиоелектронно осигуряване, т. е. разкриване на противниковите радиоелектронни средства, радиоелектронно противодействие, т. е. неутрализиране на противниковите

и радиоелектронна защита на собствените системи. За значението на РЕБ може да се съди по факта, че със средствата за радиоелектронно противодействие, заедно със зенитно-ракетни комплекси за ПВО/ПРО, се формира получената напоследък известност зона А2/АD, означаваща ограничаване и забрана за достъп и маньовър на противника в нея. Такива зони са създадени в Сирия, Крим и Калининградска област. Именно за преодоляване на такива зони без допускане на човешки загуби се разработват безекипажни роботизирани системи оръжия.

Твърде съществен елемент на войната от шесто поколение стават операциите, провеждани в **кибернетичното пространство**. Те имат за цел извличане на информация, дезорганизиране дейността на противника и провеждане на ударни операции срещу компютърните му системи. Пример за ударна кибератака е внедряването на компютърен вирус „Stuxnet” в ирански ядрен обект през септември 2010 г., в резултат на което постепенно, без да се активира електронната защита, се нарушава електрозахранването на центрофугите за разделяне на уран-235, предизвиква се резонанс и възникват механични повреди в 1368 от общо 5000 центрофуги. Днес борбата в киберпространството вече е непрекъсната и твърде ожесточена и за нея няма мирно и военно време. Звена за провеждане на кибероперации имат десетки страни. САЩ през 2009 г. формираха Кибернетично командване (USCYBERCOM) с личен състав 9000 кибербойци, което в 2017 г. получи статут на Обединено бойно командване (Unified combatant command) и е с удвоен личен състав. То стана 10-тото стратегическо командване, изравнено по ранг с останалите девет, което само по себе си говори за неговата роля и значение. В неговия състав са 24-та кибернетична армия на ВВС, 10-ти киберфлот на ВМС, Кибернетичните командвания на Сухопътните войски, Морската пехота и Бреговата отбрана. През 2013 г. Русия създаде Войски за информационни операции, в т. ч. кибернетични (1000 кибербойци), с поделения във военните окръзи и във флота. Съответна структура създадоха Китай (2010 г., 20000), Великобритания (2000), Израел и Германия (по 1000), Франция (800), Виетнам (2017, 10000), а КНДР през 1998 г. формира „Подразделение 121”, развърнато днес в дивизия с личен състав от 4000 кибербойци.

Използването на информационните технологии, средствата за РЕБ и операциите в кибернетичното пространство формират петото

измерение на войната от шесто поколение – **информационно-кибернитичния ТВД**. Той обхваща планетарния интернет, компютърните мрежи, телекомуникациите, т.е. всички средства и системи, с които се добива, разпространява, обработва и използва всякакъв вид информация. Тази среда предоставя идеална възможност за провеждане на настъпателни и отбранителни операции преди и по време на бойни действия от всякакъв мащаб. Тази възможност изрично се подчертава в приетата през 2013 г. в САЩ „Стратегия за електромагнитния спектър”, според която от дейността в информационно-кибернитичния ТВД пряко зависи ефективността на въоръжените сили³. Не напразно се твърди, че резултатът от настъпателните операции в него може да бъде сравним с този от оръжията за масово поразяване. Съществен момент при планиране и провеждане на операциите е възможността кибероръжието отначало да се внедрява като средство за извличане на информация, а в определен момент да се активира и да разрушава военни или граждански обекти.

Все по-налагаща се характерна особеност е **новото оборудване на войника**, който трябва да може да функционира в новата среда, използвайки по оптимален начин новите оръжия. Новото оборудване, използвано вече от напредналите във военно отношение страни, включва значителен брой елементи, като бронешлем и бронезилет с висока степен на защита, средства за свързка и за целеуказване, миникомпютър за обработване, изобразяване и предаване на информация за бойното поле, за състоянието на войника и местоположението му, оръжие с комбиниран (оптичен и термовизионен) мерник, миниатюрна ТВ-камера, лазерен далекомер, батерия с модулно зарядно устройство, средства за осигуряване на живота и редица други спомагателни елементи, например датчик „свой-чужд” за разпознаване на своите и обозначаването им на бойното поле. В недалечно бъдеще войникът ще разполага и с екзоскелет за безпроблемно пренасяне на товар до 100 килограма.

Анализът на бойните възможности на посочените системи оръжия показва, че използването им във война от шесто поколение не би било ефективно без интегриране на войските, разузнавателно-инфор-

³ Kathleen, Kaplan, 2013, **Electromagnetic Spectrum Strategy**, Air Force Office of Scientific Research, Arlington, VA, USA.

мационните и ударно-огневите средства в единна автоматизирана информационно-ударна система за водене на сетецентрични бойни действия⁴ в **единно информационно бойно поле**, което значително би увеличило тяхната ефективност⁵. Това изисква пълно използване на наличната информация и именно поради това Пентагонът вече осъществява концепцията „Multi-Domain Battle”. Реализирането ѝ трябва да създаде възможност за целенасочено извличане на информация от различни бази данни или от различни източници в реално време, включително от социалните мрежи, и обработването ѝ по определен критерий за нуждите на планираната/провежданата операция чрез изкуствен интелект. Редица страни вече реструктурират армиите си така, че да използват войските, оръжията и административно-промишлената структура в единно информационно пространство. В съответствие с това изискване се разработват не само новите образци бойна техника и въоръжение, но и новата екипировка на войника, с която той се превръща не само в консуматор, но и в източник на информация, попълваща базата данни на единното информационно бойно поле.

Войната от шесто поколение ще бъде широкомащабна, маневрена, интензивна и високотехнологична. Ще се води едновременно на земния, морския, въздушно-космическия и информационно-кибернетичния ТВД. Предполага се, че началото ѝ ще започне с информационно-кибернетични операции и с масиран ракетен удар, т. е. с дистанционен двубой между ракети, управляеми авиобомби и БЛА – от една страна, и зенитно-ракетните комплекси за ПРО и изстребителната авиация – от друга. Със създаването на хиперзвукови летателни апарати-носители и хиперзвукови крилати ракети ракетният двубой ще стане по-сложен и скоротечен, а съчетаването му с използване на оръжия на нови физически принципи ще наложи задължително автоматизиране на процеса „откриване на целта – идентифициране – унищожаване”.

Войната от шесто поколение може да бъде конвенционална само при условие, че се ликвидира класическото ядрено оръжие (ЯО).

4 Cebrowski, Arthur, Garstka, John, 1998, Network-centric Warfare: Its Origin and Future. Proceedings, USA.

5 Савин, Леонид, 2011, Сетецентричная и сетевая война. Введение в концепцию. Москва, Евразийское движение.

Но докато съществува ЯО, вероятността за започване на война от шесто поколение в световен мащаб е почти нулева. Основна причина е наличието на ЯО, залегнало като средство за съдържане в стратегиите за национална сигурност на Русия, САЩ, Китай и други ядрени страни. Обезпокоително е това, че в публикуваната на 18.12.2017 г. нова Стратегия за национална сигурност на САЩ⁶, се подчертава, че те ще приложат усилия за създаване на съвременно ядрено оръжие. В случая основните варианти са два: по-нататъшно минитюаризиране на ЯО и разработване на други образци ЯО от трето поколение – един от тях би бил с намалено радиоактивно заразяване. Първият образец от ЯО трето поколение е неутронното оръжие, при което са намалени ударната вълна и светлинното излъчване, а значително е увеличено отделянето на неутрони, поразяващи хората, но запазващи ВиБТ. Създаването на минитюаризирано ЯО или на такова от трето поколение, ще доведе до намаляване на ядрения праг и до използването му за постигане на тактически цели. В този аспект войната от шесто поколение може да бъде конвенционална с ограничено използване на тактическо ЯО.

Предполага се, че до 2025-2030 г. много от разработваните нови системи оръжия няма да бъдат напълно отработени, а от завършените няма да бъде създаден необходимия потенциал. Затова почти от края на първото десетлетие на настоящия век развитите във военно отношение страни практически се намират в подготвителен период, чиято цел е създаване на потенциал от необходимите оръжия и изграждане на въоръжени сили за действие в интегрирано информационно бойно поле. Същевременно те активно се стремят да заемат стратегически райони и райони, богати с минерални и енергоресурси. Основен инструмент за това е предизвикването на социални революции или на различни по интензивност локални конфликти в интересувашите ги райони. В резултат на това се установяват послушни правителства, заемат се важни територии и се създават политически, икономически и военни проблеми на евентуалния противник. Всичко това вече предизвика разпадане на редица страни (Югославия, Судан, Либия, Украйна), промяна на държавни граници и на етническия състав на населението.

⁶ <https://www.whitehouse.gov/wp-content/.../2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>

В резултат на тези действия днес между водещите страни се създаде състояние, определяно като нито мир, нито война.

Характерно за него е ожесточеното противоборство за постигане на **информационно превъзходство** – често наричано война. Това определение би трябвало да не се използва, защото войната означава жертви и разрушения, а в случая последствията са съвсем други. Информационно превъзходство се постига чрез провеждане на различни по характер **информационни операции**, представляващи комплекс от различни по форма и съдържание действия, съгласувани по време и цел в рамките на единен замисъл и план. С част от тях се оказва **многостранно психологично въздействие** върху противника с цел слямаване на желанието му за съпротива, обосноваване на предстоящите действия пред собствения народ и пред световната общественост, мобилизиране на вътрешните съпротивителни сили в страната-противник чрез поощряване на предателството и разгаряне на междулически и междурелигиозни противоречия. За тази цел се използват свои и чужди електронни и печатни медии като твърде ефективно **информационно оръжие за масово въздействие** – това особено важи за социалните мрежи на интернет. Използването на медиите не е нещо ново, но чрез глобалния им обхват се оказва силно въздействие върху разбиранията и настроената на милиони хора. Днес се оказва непрекъснато психологическо въздействие между различни настоящи и бъдещи противници. То се осъществява от щатни или временно формирани специализирани звена, разполагащи със свой инструментариум – такава бе групата специалисти на САЩ/НАТО по психологични операции, установила се в Украйна през март 2014 година. Важна част от информационното противоборство е дейността за пълно и точно разкриване на системите за управление на съответната държава, на войските и оръжията. За целта се използват агентурни и технически средства за разузнаване с космическо, въздушно и земно базиране. Едновременно с това се осигурява защита на собствената информационна система и се нанася максимално поражение на информационните системи на противника.

Успоредно с противоборството в информационното пространство се използват различни невоенни действия, като политически, дипломатически, стабилизиране на съществуващите и формиране на

нови военно-политически съюзи, налагане на икономически санкции, провоциране на вътрешно противопоставяне. Особено значение в този аспект се придава на т. нар. „мека сила“, т. е. постигане на политическа цел чрез убеждаване в собствената правота, в ефективността на собствената ценностна система, разпространяване на влияние чрез културни и образователни услуги, бързо оповестяване и целенасочено анализиране на възникнали факти и явления, поставящи евентуалния противник в неизгодно положение. При непостигане на поставената политическа цел с посочените средства се преминава към използване на насилствени действия, т. е. разпалване на локален конфликт, всъщност прокси-война между няколко страни с участие и на частни военни формирования. Този комплекс от посочените по-горе въздействия, включително насилствените, е наречен от американските експерти **„хибридна война“**⁷. Тя получи широко разпространение и поради факта, че оказваното въздействие върху противника не попада под определението „агресия“ и затова разпалващите такава война не могат да бъдат обвинени.

Такива, от гледна точка на днешното състояние, са особеностите на войната от шесто поколение. Разбира се, животът ще направи своите корекции, но посочените нейни основни елементи ще продължат да се развиват и усвършенстват.

⁷ Hoffman, Frank, 2011, Future Threats and Strategic Thinking. Infinity Journal, No 4, USA, p. 17.

ЦИВИЛИЗАЦИОННИТЕ АСПЕКТИ НА ВОЕННОТО ПРОТИВОПОСТАВЯНЕ ПРЕЗ 21 ВЕК

Любомир Тодоров*, e-mail: lubomir.m.todorov@gmail.com

CIVILIZATION ASPECTS OF THE MILITARY CONTRAINDIICATION IN 21ST CENTURY

Lubomir Todorov, e-mail: lubomir.m.todorov@gmail.com

***Summary:** The group survival strategy of Homo sapiens emanated identity culture that formed two fundamental for the origin of war by-products: supremacy and dominance. WMD made wars an existential problem for Humanity. The solution is reviving UNSC capacity under the Charter: its members in aggregate have sufficient political, economic and military capabilities to resolve any international issue. Economic and cultural space from Lisbon to Vladivostok, strategic UK-Russia cooperation and improved China-Japan relations can catalyze world stability. The mission of research on new Civilizational Strategy is to amass support and override contemporary political prejudice.*

Keywords: *Conflicts, UN reform*

* Любомир Тодоров е изследовател и лектор в областта на политическата философия, антропологията, глобалните въпроси, футурологията и изкуствения интелект. Основател на Universal Future Foundation, и директор „Глобални предизвикателства“ в Института за публична политика. Бивш дипломат и посланик на Република България в Австралия и Япония. Има докторска степен по международна икономика в Икономическия университет в Прага, Чехия.

Човекът никога не е имал приложима стратегия за индивидуално оцеляване – той няма шансове сред по-бързите и по-силни хищници, не може сам да убие мамут за храна. Груповото оцеляване е единствената приложима стратегия на Хомо сапиенс, и във всяка общност – племе, нация или държава, то се проектира в духовното измерение на разпознаваема идентичност чрез митове, легенди, исторически съчинения, книги, филми, медии, фалшиви новини и т.н. Основната му функция е да **мотивираща съпричастността на индивида към общите интереси** на племето **до степен на саможертва** – феномен, който трансформира най-мощния биологически инстинкт – индивидуалното оцеляване, **в приоритет, подчинен на оцеляването и просперитета на общността. Във всяко племе** в продължение на хилядолетия този процес неизбежно генерира два значими странични продукта: самоусещането за **превъзходство, достигащо до самовнушения за изключителност**, и стремеж към **надмощие и господство** над останалите племена. Тези две придобити качества са ключови за възникването на войните. Edward O. Wilson в анализите си за обществените животни стига до интересни заключения, сред които: *„Ние генетично придобиваме племенното, да се присъединяваме към групи, и, след като се присъединим, да смятаме нашата група за по-висша от останалите групи, с които си съперничим... Нашите групи – племена, общности, нации – се борят една с друга за господство, но като индивиди, ние си съперничим за оцеляване и възпроизвеждане вътре в групата чрез индивидуалния подбор. В едно племе егоистът има по-добри шансове от алтруиста да спечели битката за власт, но племе, съставено от алтруисти има по-големи шансове да спечели война с племе, съставено от егоисти“¹.*

Природата е съвършена като моментно състояние на непрекъснатото протичащи сложни и брутални процеси на самоорганизация. Отделните актьори в тези процеси – биологическите видове, еволюират по принципите на Дарвин и на Ламарк, но системното взаимодействие между тях функционира по формулите на А. Тюринг, Б. Белоусов, Х. Торстен и Б. Манделброт за взаимодействието между комплексни системи. **Популярният закон** на джунглата – по-силният убива по-слабия,

¹ Wilson, Edward O., 2012, The Social Conquest of Earth, W.W. Norton, New York, p. 331.

е фактор за стратегическата жизнеспособност на вида. **Фундаменталният** закон на джунглата обаче, който детерминира равновесието в цялата система, е: **не убивай повече от това, което ще изядеш**. В света на живите организми има **безкрайни конфликти**, това е начинът, по който природата функционира, **но войни в смисъла на групи индивиди от един и същ биологически вид, които се избиват взаимно, съществуват само при шимпанзетата и при Хомо сапиенс**.

Тезата, че войни винаги ще има, защото войни винаги е имало, е несъстоятелна. Войните не са природни бедствия като земетресенията или вулканите. Войните по своя характер са антропогенни, те са бедствия, създадени от човешки намерения и човешки действия. Няма история извън действията на индивиди и групи индивиди, мотивирани от конкретни интереси, и Хегел е погрешно интерпретиран от политолози, които смятат, че войните са обективна историческа закономерност. По правило войните започват като проект на конкретни индивиди с хипертрофирано его и обсесия за господство и чужди богатства, които виждат себе си след приключването на войната по-велики, по-богати и с повече власт. И, естествено, сред оцелелите живи. Технологиите постоянно променят характера на войната, като променят и психологическите параметри на процеса на вземане на решения за битки и войни: Едно е кралят на бял кон с меч в ръка да поведе след себе си армията в битка, друго е президент, заобиколен от генерали и политици, да планира военни операции, в които участва жива сила, **от бункер с противоатомна защита**.

Създаването на оръжията за масово поразяване (ОМП) постави племената Хомо сапиенс в **радикално нови цивилизационни изменения**: обременени с история на безбройни кървави войни, през XXI в. ние сме изправени пред непознатия досега екзистенциален въпрос: **Какви трябва да бъдат отношенията между племената-нации, след като се научихме да правим атомни бомби преди да сме се научили да живеем заедно?**

Оръжията за масово поразяване сложиха край на приложимостта на груповата стратегия за оцеляване на Хомо сапиенс в досегашния ѝ фрагментиран вариант на племенна структура на човечеството – като изправени една срещу друга държави-племена. Една нова световна война може да възникне по начина, по който

са възниквали всички войни досега, но тя няма да завърши като нито една от тях, защото вече държим в ръцете си свръхмощни средства за самоунищожаване като ракетно-ядреното оръжие, автономни оръжейни комплекси базирани на изкуствен интелект, военни нано-роботи, нови видове оръжия, базирани генно-инженерни технологии, оръжия на възмездие и др., с колосални по обхват и дълбочина последствия за физическите, химическите и биологическите параметри на света около нас. **Евентуалният победител в третата световна война може да се окаже владетел на планета, която е практически необитаема за човешки живот.**

Ако нашият биологически вид **правилно** е обозначен от Карл Линей през 1758 г. като Хомо сапиенс – на латински „мъдрият човек“, днес държавите вече би трябвало да са интензивно ангажирани с изграждането на **нова международна система за сигурност**, базирана на **цивилизационното мислене** като **по-висша версия на груповата стратегия за оцеляване**, в която Хомо сапиенс се възприема като едно племе, обитаващо в своето разнообразие глобализирания свят на планетата Земя, а човешката цивилизация – като **духовното измерение на стратегията за групово оцеляване и просперитет**, която **освобождава способностите на човешките индивиди да защитават взаимно своите непосредствени и стратегически интереси чрез генериране на цивилизационни ценности**². Така или иначе съвременните генетични изследвания препотвърдиха, че независимо от отделните раси и етноси, днес всичките 7,5 милиарда хора имаме **общи прародители** и принадлежим към само един биологическия вид – Хомо сапиенс.

Допълнителни предимства на **цивилизационното мислене** са освобождаването на **огромни ресурси за подобряване на живота на хората**: По изчисления на базирания в Австралия Институт за икономика и мир, насилието в международен и вътрешен план през 2016 г. е струвало на човечеството **14,3 трилиона** долара, което е **12,6 %** от брутния световен продукт³, или по 1953 долара на глава от населението

² Todorov, Lubomir, 2017, Civilizational Thinking vs. Tribal Thinking, Universal Future, <<https://universalfuture.org/civilizational-thinking-versus-tribal-thinking-4e30b26393b4>>.

³ Global Peace Index 2017 Report, 06.08.2017, Economics and Peace Institute, p. 3, Available from: <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2017/06/GPI17-Report.pdf>.

– от новороденото бебе в Камерун до столетника в Япония. В днешния свят, когато 3,5 милиарда човека преживяват с по-малко от 2 долара на ден, от хуманитарна гледна точка тази сума е значима. **Втори ресурс е освобождаването на военните технологии за масово приложение**, което по някои оценки може да доведе до повишаване на световната производителност с 15–20 %. Интернет и сателитната навигация са такива примери от миналото. Третият потенциален ресурс е свързан с **ангажирането на елитни мозъци в секторите на сигурността и отбраната**, което на практика ги отклонява като значим висококреативен потенциал от процеса на напредък на човечеството.

Ако обаче Карл Линей е сбъркал с „мъдрия човек“, и обесии-те за власт и богатства се окажат политически непреодолими иманентни характеристики на човешката същност, алтернативата за оцеляване е създаването и договаряне на система от алгоритми, чрез които от международната система за сигурност да бъде отстранен човешкият фактор. Политическият изкуствен интелект като технологична алтернатива на цивилизационното мислене може да се окаже единственият вариант за оцеляването на Хомо сапиенс в сегашната му генна конфигурация.

Единствената алтернатива на концепцията за цивилизационно мислене е самоунищожението, но то би било трагично събитие само за човешкия род. Природата няма за цел съхраняването на Хомо сапиенс. Бог може би да, но природата – едва ли. Природата е лаборатория, в която милиони години спонтанно протича тестването на разнообразни органични комбинации, и от тази гледна точка **единственото последствие** от изчезването на даден биологически вид е **простото му преместване в графата на неуспешните еволюционни експерименти**. А статистиката на еволюционното оцеляване, според британски учени, е сурова: от всички биологически видове, които някога са възникнали на Земята, 99,9 % не са оцелели⁴ и са изчезнали безвъзвратно в небитието.

Належащите днес практически стъпки към международната стабилност са прости и не изискват материални ресурси. Необходим е

⁴ David Hone, 2007, What do scientists mean when they say 99% of all species went extinct? QMUL, London, 21st Jul 2007, Available from: <http://www.askabiologist.org.uk/answers/viewtopic.php?id=556>.

обаче **колосален интелектуален заряд**, който да разбие **вкамени-те ирационални наслагвания** в процесите на формиране на външно-политическо мислене и решения. Въпреки **привидната нереалистичност**, трябва да бъдат изградени най-малко три моста, стабилизиращи международната сигурност: това са **създаването на икономическа, културна и хуманитарна зона от Лисабон до Владивосток**, конструирането на **пълномасщабно стратегическо сътрудничество между Русия и Великобритания**, и **нормализирането на отношенията Япония и Китай** – две държави с обща писменост, културни традиции и хилядолетни връзки.

Най-важният фактор за стабилен мир през XXI в. обаче е **възстановяването на автентичността на Съвета за сигурност**. Самата ООН бе създадена в **уникален момент на истината** след края на Втората световна война – най-голямата трагедия в историята на човешката цивилизация.

Приетата с глобален консенсус Харта на ООН⁵ в чл. 24. 1. (*За осигуряване бързи и ефикасни действия на организацията нейните членове възлагат на Съвета за сигурност главната отговорност за поддържането на международния мир и сигурност и се съгласяват, че в изпълнение на неговите задължения, произтичащи от тази отговорност, Съветът за сигурност действа от тяхно име.*), 41 (*Съветът за сигурност може да реши какви мерки, несвързани с употреба на въоръжена сила, трябва да бъдат приложени за изпълнение на решенията му и може да покани членовете на организацията да приложат тези мерки. Последните могат да включват пълно или частично прекъсване на икономическите отношения и на железопътните, морските, въздушните, пощенските, телеграфните, радиотелеграфните и други средства за съобщения, както и скъсване на дипломатическите отношения.*), 42 (*Ако Съветът за сигурност сметне, че предвидените в чл. 41 мерки биха могли да се окажат недостатъчни или че вече са се оказали недостатъчни, той може да предприеме такива действия с въздушни, морски или сухопътни сили, каквито могат да бъдат необходими за поддържането или възстановяването на международния мир и сигурност. Такива действия могат да включват демонстрации,*

⁵ Устав на Организацията на Обединените нации. – Държавен вестник, № 37, 1973 г.

блокада и други действия с въздушни, морски или сухопътни сили на членовете на организацията.) и 43. 1. (Всички членове на организацията с цел да допринесат за поддържането на международния мир и сигурност се задължават да поставят на разположение на Съвета за сигурност по негово искане и съобразно със специално споразумение или споразумения въоръжени сили, помощ и улеснения, включително и право на преминаване, необходими за поддържането на международния мир и сигурност.) дава **безпрецедентни пълномощия на Съвета за сигурност** да използва **от името всички държави** невоенни и военни средства за поддържането или възстановяването на международния мир и сигурност.

Като признание за ролята им за освобождаването на света от нацизма и милитаризма, **но и като доверие да бъдат ангели-хранители на световния мир**, Русия, Великобритания, Франция, Китай и САЩ получиха специалния статут на постоянни членове на Съвета за сигурност. Така ООН се превърна в **ефективен инструмент с реални способности да предотвратява възникващи и да решава горещи международни конфликти, защото в света няма, и не може да има конфликт, който да не може да бъде решен с общия политически, икономически, разузнавателен и военен потенциал на тези пет държави.**

Самата Харта на ООН по своята същност е международен договор, който след подписване и ратифициране от всяка страна-членка има върховенство спрямо националното законодателство. За съжаление обаче, **само четири месеца по-късно** речта на Чърчил във Фултън на практика отпрати **призив към народите да се прибират обратно в пещерите и да стягат томахавете за нови войни.** Непосредствено след края на войната лидери на държавите-победителки закономерно бяха военните стратегии, които осигуриха победата, и именно преобладаващият военен профил в процесите на конструирането на следвоенната световна система за сигурност не позволи нейната реализация на базата на колективната отговорност за мир и стабилност. Както е казал Ейбрахам Маслоу: „*Когато единственият инструмент, който държиш в ръцете си, е чук, всички проблеми ти изглеждат като пирони*“⁶.

⁶ Maslow, Abraham H. 1966. *The Psychology of Science*, Harper & Row, New York, p. 15.

В резултат на тези обстоятелства в ключовия орган на ООН по сигурността се настаниха призраците на **примитивното идеологизирано мислене**, воюващите помежду си диви племена, **макар и в по-различна конфигурация, се върнаха на изходните позиции там, откъдето започна Втората световна война, и цивилизационната промяна в историята на човечеството беше отменена**. Посочените пет държави обаче запазиха специалния си статут, и го **национализираха** превръщайки го в допълнителен ресурс за целите на своите национални външни политики. Функционирането на Съвета за сигурност като глобален орган на международната сигурност бе парализирано до степен абсурдност. Само един пример: в свят, в който като висш приоритет и базова демократична ценност се прокламира върховенството на правото, съвременното международно-правно урегулиране не съдържа договорени и общоприети правни определения на ключови понятия като „тероризъм“, или правни норми дефиниращи решаването на проблеми възникващи от колизията между основни принципи на ООН, като например „правото на самоопределение“ и „териториална цялост“.

Възстановяването на автентичността на Съвета за сигурност на ООН изисква да се сложи край на повсеместната досегашна практика, при която центровете за формиране на политиката на отделните държави по проблемите на международната сигурност са интегрални части от техните национални министерства на външните работи, които по дефиниция функционират като органи за защита и налагане на националния интерес. Не е възможно да очакваш сред клоните на ябълково дръвче да се появят банани, и тази логика изисква държавите-членки на Съвета за сигурност да разполагат с друг вид национално независими структури – например Агенции за глобална политика за сигурност. Такива агенции следва да функционират в денационализиран режим и да генерират външнополитически решения, изградени върху хипотетичната презумпция, че представляват интересите на цялата международна общност в областта на глобалния мир и сигурност.

Преодолявайки безпрецедентната бариера: един държавен орган да оперира с визии извън тясно дефинираните непосредствени и краткосрочни национални приоритети на собствената си държава, тези агенции ще защитават непреките стратегически ползи за страна-

та си от поддържането на стабилна, мирна и предвидима международна система. Такава очертаваща се област на дуална външна политика в Съвета за сигурност на ООН само привидно детерминира конфликт при нейното формиране – в цялостната сложност на международната система на практика става дума за допълване на текущите цели на националната дипломатия със стъпки в защита на дългосрочни интереси. Не можем да очакваме, че политическите лидери на днешните държави имат потенциала да решат проблемите на световния мир и стабилност. Тези лидери по правило са дълбоко ангажирани с краткосрочен и ориентиран към масовия избирател дневен ред, подчинен на четири- или петгодишния цикъл на политически избори. Много от тях за съжаление, когато са на власт, са принудени да вземат решения под натиска на чужди интереси и на влиятелни лобита от най-различен вътрешен или международен характер.

Затова смятам, в духа на настоящата конференция, че днес повече от всякога е дълг на интелигенцията, особено на учените и на медиите, да предизвикат дебати и да иницират процеси за изграждане на **нова, адекватна на реалностите на XXI в. геополитическа стратегия за бъдещето на човешката цивилизация, която да генерира масова подкрепа и сила, достатъчна за преодоляване на предразсъдъците, доминиращи в съвременната реална политика.**

ВЛИЯНИЕ НА ХИБРИДНИТЕ ВОЙНИ И ФАЛШИВИТЕ НОВИНИ КАТО ЧАСТ ОТ ТЯХ

Мариана Тодорова*, e-mail: Mariana_g_todorova@yahoo.com

INFLUENCE OF HYBRID WARS AND FAKE NEWS AS PART OF THEM

Mariana Todorova, e-mail: Mariana_g_todorova@yahoo.com

***Summary:** Hybrid warfare is a notion firstly mentioned in a NATO report for the Lebanon war in 2006 concerning Israeli and Palestinian relations. The concept summarizes a variety of definitions – cyber wars, asymmetric attacks, combining of conventional and non-conventional tools, etc. Part of hybrid warfare is informational warfare and fake news.*

Fake news is constructed as facts, pretending to be truth, whose aim is most of all to impact reality in two directions. Either to inspire or impose something, or to refute an already existing fact. Fake news are distinguished from rumours and hypotheses, although they could be their subtype, by the following: rumours and hypotheses may be exposed as untruthful, while fake news pretend to be truthful.

The author tries to explain the reasons for their existence and suggests possible tools for fighting them.

Keywords: hybrid warfare, information warfare, fake news

* Мариана Тодорова е главен асистент в Института за изследване на обществата и знанието. Тя е доктор по футурология. Бивш депутат в 43-то НС. Има специализация в Държавния департамент на САЩ, Харвард Кенеди училище за управление и Китайската академия за управление.

Терминът „хибридна война“ няма ясна и единна дефиниция, а обобщава в себе си няколко значения – „комплексно и нетрадиционно водене на война“, а също и „аморфно“ водене на война. За някои военни стратегии понятието отразява своеобразна еволюция на войната, която се състои в това, че към класическите действия се включват нетипични и асиметрични стратегии и тактики, които целят да ерозират националния суверенитет и да попречат на намеренията на дадена страна, заключаващи се в независими решения и проекти.

Другото измерение на понятието „хибридна война“ е, че обединява с себе си традиционните военни техники с нови и модерни действия и оръжейни системи. В същия смислов контекст се използват и понятията за „мека сила“, „неограничена война“, „дифузна война“, „кибервойна“ и пр. Тези и още по-детайлни измерения на понятието могат да бъдат открити в монографията на Brian P. Fleming „The Hybrid Threat Concept: Contemporary War, Military Planning and the Advent of Unrestricted Operational“.¹

В литературата, посветена на темата, се наблюдава консенсус кога за първи път се използва понятието, а именно през 2006 г., за да се опише конфликта между Израел и Хизбула в ливанската война.² В този контекст, хибридна война е описана и като комплексна и нелинейна система, която се вписва в глобалното състояние на задълбочаваща се несигурност и неравновесие. Тя е следствие не само на глобализацията, но и на ескалиращия тероризъм, който също комбинира симетрични и асиметрични действия с масово използване на информационни и психологични операции.

Субектите, които инициират „хибридни войни“, са нелегитимни, „недържавни“ или „парадържавни“ актьори, терористи, кибертерористи, хакери, дори обществени фигури и граждански организации. Този нов по същността си надграден феномен принуждава щабове на въоръжени сили на различни държави, както и колективните органи за отбрана да бъдат готови едновременно както за конвенционални, така и за асиметрични заплахи.

1 Fleming, Brian P. The Hybrid Threat Concept: Contemporary War, Military Planning and the Advent of Unrestricted Operational Art, 2011, Kansas,

2 Van Puyvelde, D. 2014. Hybrid war – does it even exist? NATO review <https://www.nato.int/docu/Review/2015/Also-in-2015/hybrid-modern-future-warfare-russia-ukraine/EN/index.htm>, последно видян на 23.01.2018 г.

Все по-често хибридната война се свежда и до понятието за информационна война. Информационната война е част от пропагандата, дезинформацията и контрадезинформацията. В този смисъл, генеалогията на използването на хибридни методи не може да се охарактеризира изцяло като ново явление. Масовата им употреба значително нараства след края на Студената война, когато в повечето случаи воденето на агресивни традиционни военни действия поражда нежелани реакции спрямо техните инициатори. Обществата стават все по-пацифистки настроени и все по-малко подкрепят недостатъчно мотивирани военни инициативи. Затова се търсят други механизми за преки и непреки, прикрити въздействия и намеси.

В това можем да заключим, че е причината понятието постоянно да се разширява, обобщавайки в себе си „кибервойна“, „сценарии на асиметрични конфликти“, „тероризъм“, „пиратство“, „миграция“, „корупция“, „етнически и религиозни конфликти“, „демографски сризове и катастрофи“, „транснационална организирана престъпност“, проблеми на глобализацията и разпространение на оръжия за масово унищожаване.

Хибридните войни не целят толкова физическо унищожение, а са своеобразна битка за културно и цивилизационно влияние върху обществата. Информационните войни са част от инструментариума на хибридните войни, но тяхното съществуване датира много по-назад във времето. Те биват активирани, за да се постигнат промени в областта на идеологиите, религиите, историята, философията, науката и за да внушат или променят представите за процесите, които се случва в държавите.

Част от арсенала на хибридните и информационни войни са конспиративните теории. През миналата година 2017 г. вестник „Гардиън“ прави обстоен анализ за ролята на конспиративните теории около предизборната кампания на президента Тръмп и гласуването на референдума за Брекзит във Великобритания.³

В контекста на хибридните войни бих искала да обърна специално внимание и на феномена на фалшивите новини, който оказва та-

³ Drochon, H. 2017. We're suckers for conspiracy theories – and it's a sign of a deep social malaise. Guardian, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/nov/01/conspiracy-theories-social-malaise-fake-news-exclusion>, последно видян на 21.12.2017 г.

кова влияние в световните събития, че се превърна в най-популярната дума на 2016 г. според Oxford Dictionaries.⁴

Фалшивите новини като нова информационна и пропагандна война

Ще очертая няколко фактора, които благоприятстват пораждаването и разпространението на фалшивите новини.

1) На първо място, те са изразение и ново продължение на класическата пропаганда, контра-дезинформацията, черния ПР.

Един от най-застъпените дискурси в употребата на фалшиви новини са геополитическите идеологически битки, които се провеждат в Интернет пространството. Те са подходящ инструмент и стават естествено продължение на информационната война. Неслучайно предизборните кампании, вътрешно и външнополитическите действия на отделните суверенни държави са съпътствани от изобилие на фалшиви новини, насочени към постигането на определени внушения.

2) Втората причина за „успеха“ на фалшивите новини е глобализацията.

На повсеместно равнище се осъществяват среща и сблъсък на ценности, което е функция на ценностните и цивилизационни различия. При тази среща или сблъсък – ценностите или взаимно се омекотяват и преливат една в друга или се „втвърдяват“ и пораждат състояние на консерватизъм и резистентност. Еклектиката на ценности и цивилизационни репери води до тяхната релативизация и смяна на значенията. Чрез съдържанието на относителни стойности по-лесно се произвеждат и фалшиви новини.

3) Системен проблем е, че навсякъде по света институциите се ползват с ниско доверие. Това важи за основни стълбове на обществото и води до неговата поляризация. Подкрепата към традиционните медии в световен мащаб също е рекордно ниско за последните години. През 1976 г. доверието в масмедията в САЩ е било 76%, а към настоящия момент е едва 32%.⁵ Официалните информационни канали по-

⁴ World of the year 2016 is...Oxford dictionary , <https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2016>, последно видян на 18.10.2017 г.

⁵ Swift, A. 2016 Americans' Trust in Mass Media Sinks to New Low, <http://www.gallup.com/poll/195542/americans-trust-mass-media-sinks-new-low.aspx>, последно видян на 16.06.2017 г.

степенно са изместени от социалните медии – Туитър, Фейсбук, Инстаграм и др.

Ние живеем във все по – алтернативни светове, в които вече няма неутрално представени факти. На фона на свободния достъп до информация в Интернет пространството все по-парадоксално звучи изводът, че всеки се е затворил в своята „ехо-стая“ и е трудно податлив за различната гледна точка и критичната преценка. В нея той/тя чува само отражение и (пре)потвърждение на собствените мисли, нагласи и позиции.

4) Не по-маловажен проблем е, че авторитетите губят от своя престиж. Популярност и масова подкрепа получават не институционално утвърдени учени, автори и експерти, а т.нар. „блогъри“, „влогъри“, Инстаграм герои и пр. В тази непроверена среда е лесно да работи фабрика за фикции и илюзии, които също стоят в основата на фалшивите новини.

5) Дигиталният капитализъм е така устроен, че стимулира тези, които генерират трафик (посещаемост) на определени сайтове. Те печелят от гръмките и сензационни заглавия, облечени във фалшиви новини. Дори нормални и доказали се медии все по-често започват да ползват този похват, което е средство за оцеляване в силно конкурентния пазар.

Правителствата, корпорациите, неправителствените организации и други публични актьори заобикалят принципите на класическата и чиста журналистика с помощта на PR техники, а понякога и чрез тролове и социални ботове благодарение на социалните мрежи и търсачките. Аудиторията съответно се облъчва с информация без механизми за проверка на фактите, което също от своя страна поражда фалшивите новини. Непрестанното облъчване с все по-нова информация „изяжда“ времето на критическа рефлексия и обективизиране на информацията. Затова и процъфтява т.нар. „икономиката на дезинформацията“⁶.

6) Фалшивите новини са и въплъщение на нови форми на анархизма, и nihilизма. Днес, „производителите“ на фалшиви новини са

⁶ Roberts, P. 2015. Economic disinformation keeps the financial markets up, <https://www.paulcraigroberts.org/2015/05/08/economic-disinformation-keeps-financial-markets-paul-craig-roberts/>, последно видян на 11.02.2018 г.

своеобразни социални, политически и икономически хакери. Те са нео-анархисти, пропагандисти, зад които стоят определени идеологии. Проблемът не е просто в самите фалшиви новини. В момента се намираме в ситуация на криза на очевидностите, както би се изразил Антонио Грамши.

7) Фалшивите новини са и своеобразна индустрия за печелене на пари. Около 400 хил. долара може да струва провеждането на едногодишна дезинформираща кампания. Това твърдение е от доклад на софтуерната компания Trend Micro.⁷ Тоест, ние виждаме проявлението на това явление като пазарна услуга.

8) Във философски аспект, фалшивите новини действат срещу теориите за истинността, благонадеждността и достоверността. Това се случва, защото информацията заменя знанието, а както вече споменахме, кризата на авторитетите е перманентна. Вакуумът в липса на проверено знание е толкова всеобхватен, че това се превръща в „нова нормалност“.

9) Виртуалната и смесена реалност се налагат все повече като понятия, които ще имат определяща роля в осмислянето на съвременните процеси. Възможността за творене на нова реалност, минава през деконструкция на традиционните понятия за реалност, дори на фалшификация на реалността. Това може да се очаква чрез навлизането на virtual reality (виртуална) и augmented (смесена, удължена реалност) reality. Вероятно, фалшивите новини са ехо от бъдещето, в което ще има размиване на реалността и конструирането на нова парадигма за нея. В такива обстоятелства ще трябва да си зададем въпроса дали ще оцелеят истината и понятията за нея. В нашата „post truth“ действителност всеки избира в какво да вярва, защото фактите вече нямат стойност или се конструират такива, каквито са най-изгодни в конкретните обстоятелства.

10) „Big data феноменът“ – на големите масиви данни, за които липсват изработени интерпретационните механизми, също способства пораждането на фалшиви новини. Изобилието от свободна

⁷ Gu, L., V. Kropotov, and F. Yarochkin .2017. Fake News and Cyber Propaganda: The Use and Abuse of Social Media <https://www.trendmicro.com/vinfo/us/security/news/cybercrime-and-digital-threats/fake-news-cyber-propaganda-the-abuse-of-social-media>, последно видян на 22.07. 2017 г.

информация пречатства идентифицирането на нейната надеждност и същевременно трудно определя адекватността на нейното приложение. Съответно, липсата на правилна обработка и тълкование, е естествен източник на фалшиви новини.

Тепърва ще бъдат създавани модели и средства за борба с фалшивите новини като съставна част от информационните и хибридни войни. Учените търсят надеждни решения в сферата на блокчейн технологиите и изкуствения интелект. Подобни очаквания, превръщайки технологиите в панацея, са своеобразен отказ от човешкия суверенитет и от способността да се взимат обективни и информирани решения.

За успеха в борбата с фалшивите новини и дезинформацията са необходими редица нормативни и практически мерки за премахване на административните и бюрократични границите между различни институции, граждански сектори и медии. Доколкото националната държава все още има водеща роля, то тя трябва да насочва повече средства към образование, научни изследвания, иновации, за да се гарантира развитието на технологиите, които ще съставляват инструментариума за борба с информационните и хибридни войни. Би могло да се помисли и за създаване на център за борба с тези опасни явления, които са водещи заплахи за съвременната сигурност.

ЧЕТВЪРТАТА СВЕТОВНА ВОЙНА ВЕЧЕ Е В ХОД

Васил Проданов*, e-mail: vkprodanov@gmail.com

THE FOURTH WORLD WAR IS ALREADY UNDER WAY

Vassil Prodanov, e-mail: vkprodanov@gmail.com

Summary: *The main thesis in this text is that the war is not just military clash but could take place in different forms and in different areas of the society – economic, political, cultural, military, ideological, etc. On this bases two ideas are developed. The first one is that the Third world war had already took place in the form of so called Cold war between the West and USSR. Just the nature of the war is different compared with the other two world wars. The second idea is that the Fourth world war is already under way, named with terms like „new cold war”, „hybrid war”, information war”, etc. Ten main characteristics of this war are outlined.*

Keywords: *third world war, fourth world war, new cold war, information war, clash of civilizations, privatization of the war, cyber war, hybrid war, growth of military spending*

В масовата словоупотреба на думите досега е имало две световни войни и има нарастващи страховете от трета световна война. Опирайки се на идеята за промените в природата на войните и на това, че войните не са само въоръжен конфликт на въоръжени сили, а нещо повече от това, в тази работа основната ми теза е, че третата световна война вече

* Авторът е професор, д.ф.н., чл.-кор. на БАН.

се е състояла и че четвъртата вече се води. Най-напред следва да се има предвид, че още в античността от времето на Сун Дзъ на войните се гледа не само като симетричен военен сблъсък, а като изкуство, в което можеш да спечелиш и с по-малка войска и без значими загуби, използвайки множество други инструменти на изтощаване на противника. Днес това е валидно с по-голяма сила от всеки друг предходен етап в историята на човечеството. Въоръженият сблъсък на недържавни формирования и използването на военна сила от държавите са само два от инструментите на войната.

Ускореното развитие на технологиите през последния век потвърждава тезата, че с това се променят възможностите да се въздейства върху евентуален противник и да се подчини насилствено той на чужда воля. Променя се и природата на войните. Първата и Втората световна война са войните на индустриалната епоха. Едната е в края на първата и началото на втората индустриална революция, а втората е в зрелия етап на втората индустриална революция. Носят характеристиките на втората индустриална революция, в тях се ангажират масови армии на масовите общества и водеща роля играе физическото насилие, опиращо се на индустриалните технологии. Такива са доминиращо войните до Виетнамската през 70-те години на ХХ в., когато в световен план се говори за студена война и върви надпревара във въоръжаването. През 70-те години започва разведряване, отслабване на надпреварата във въоръжаването, развитие на икономическите връзки на бившите социалистически страни със Запада и се поставя началото на война, в която водеща роля играят технологиите на третата индустриална революция, символният капитал, социологическата пропаганда, информационното въздействие, които преди това също са били значими, но не с водеща роля.

Третата световна война носи със себе си характеристиките на това, което Даниел Бел ще нарече в началото на 70-те години постиндустриално общество, а серия от икономисти и философи въвеждат куп нови понятия, за да опишат богатството на обществото – човешки, интелектуален, символен, социален капитал. Сега чисто военните действия от страна на държавите идват на второ място за сметка на комплекс от нови фактори – свръхнадпревара във въоръжаването, технологична, енергийна и валутна война, пропагандна война. На първо място е

въздействието върху съзнанието, чрез което ще се постигне в крайна сметка и победата през втората половина на 80-те години не чрез атомни бомби и сблъсък на традиционни армии, а чрез делегитимация и информационно-пропагандна победа над бившите социалистически страни.

Тази война завърши с победа на едната страна, а загубилата претърпя човешки и материални поражения, които в много отношения са по-големи в сравнение със загубите, претърпяни от нея по време на Втората световна война. Загубилите тази война са принудени да направят радикални промени в своята икономическа и политическа система, в мащаби по-големи дори от тези в Германия след края на Втората световна война.

Днес можем да говорим за Четвърта световна война, която се опира на нов етап в технологиите, тези на четвъртата индустриална революция и опитите на САЩ да запазят своята глобална хегемония в един все по-мултиполярен свят. Искам да обърна внимание на десет основни характеристики на започналата от началото на нашето хилядолетие Четвърта световна война, която обаче ще се разгръща все по-интензивно през следващите години в условията на нарастваща мултиполяризация, невиджано неравенство, олигархизация и дестабилизация на националните държави.

Първата основна характеристика на Четвъртата световна война е заличаването на границите между мира и войната, които все повече ще бъдат не алтернативи, а своеобразен хибрид помежду си, в който новите технологии ще играят нарастваща роля. Ако на предходни етапи центърът на атаките е врагът, то днес център става цялото население. Ако по-рано водещо е било физическото му унищожаване, то сега първостепенно значение се отдава на идеологическото, интелектуалното, информационното, дигиталното въздействие и обработка на съзнанието на противника, защото, както стана ясно и от края на държавния социализъм в Източна Европа, можеш да имаш ядрено оръжие, достатъчно да унищожи цялото човечество, но по-силен да се окаже онзи, който може да промени съзнанието, самовъзприятията, оценките, интерпретациите на миналото, настоящето и бъдещето на твоите елити, а и на твоето население, съчетавайки това, разбира се, със серия други фронтове. Битката за омоламоощаване на противника

протича във финансовите, информационни, комуникационни мрежи, икономически заплахи, радиоелектронни манипулации, кибератаки, психологическа обработка. В този смисъл се говори за дифузни войни, размити конфликти.

Четвъртата световна война няма ясно очертани фронтове като като Първата и Втората. Днес обаче всяка война става световна, защото поради глобализацията и компресията на пространството в глобалното рисково общество всяко военно действие, включително и терористичен акт в някоя част на света, става водещо събитие и влияе и върху останалите части. Това е война в епохата на Четвъртата индустриална революция: отново студена война и енергийна война, война на валутите, икономически санкции, война чрез НПО-та; без масови наборни армии, активно участие на частни военни структури, разузнавателни агенции; технологична; кибервойна; мигрантска война, чрез създаване и насочване на мигрантските потоци. При това едновременно между две страни може да има дори сътрудничество в някаква област, но паралелно да върви война помежду им в друга област. Типичен пример в това отношение са САЩ и Русия, където върви икономическа и информационна война, но същевременно Тръмп се обажда на Путин да предупреди за терористично нападение в Русия или съвместните космически полети между американци и руснаци продължават. Същото виждаме в поведението на много други страни в света.

В прогнозата за глобалните тенденции до 2035 г. на американския Национален съвет по разузнаване се отбелязва, че основна тенденция през следващите 30 години ще бъде заличаването на границите между военни и невоенни инструменти, между войната и мира, между юридически норми, използвани в мирния и военния живот, между въстаници, престъпници и терористи. Това ще дава възможност за много повече асиметрии и ще включва много повече субекти, които вместо традиционни военни действия ще действат по множество други начини и много често този, който предизвиква конфликта, трудно ще бъде идентифициран. Войната ще се води вече не само по суша и вода, но и в космоса, както и в киберпространството. Модел на този тип войни стана през последните години конфликтът в Сирия. Той показва и тенденцията за появата на „сиви зони“, които се превръщат в център на войните и биват постепенно опустошавани в максимална степен. Такива са

определени части например на Украйна като Донецката и Луганската република, а също и Нагорни Карабах, Приднестровската република и множество други официално непризнати от голямата част от държавите в света териториални образувания.

Втората характеристика е външното мотивиране в контекста на това, което пръв Хънтингтън нарече „сблъсък на цивилизации-те“ и конфликти на основата на формално религиозна и цивилизационна мотивация, която стана наистина доминираща, независимо че зад това могат да стоят икономически, енергийни, геополитически интереси. От времето на средните векове и кръстоносните походи, в които се освобождава Ерусалим от мюсюлманите, толкова хора в Близкия Изток не са водили такива войни и не са трепали хора с религиозна мотивация, а и в момента светът се тресе от разправията, подета от Тръмп, дали Йерусалим е еврейски или мюсюлмански град, т.е. във връзка с историческа, религиозна и цивилизационна интерпретация в смисъла на Хънтингтън. Подобни битки започват и между православните църкви, особено сега в контекста на признаването на Македонската църква. По подобен начин Китай говори, че прави своя цивилизационна форма на развитие и не иска отвън да му се месят в нея.

Трета основна характеристика бе формулирана от Джордж Буш след нападението на Световния търговски център в Ню Йорк, когато той започна да говори за новата глобална война, но с тероризма, защото ставаше дума за качествени промени на феномена тероризъм в сравнение с предходни явления, наричани по този начин. Едната от тези промени е, че благодарение на новите технологии и възможността всяко такова събитие да придобие публичност в очите на милиони хора и да ги сплши, тази символна, невоенна страна придоби особено значение. Другата особеност е свързана с асиметричния характер на въздействието, благодарение на новите технологии, при което малки групи от хора може да предизвикат гигантски следствия.

Четвърта характеристика е приватизацията на войната. За първи път от 30-годишната религиозна война в Европа между 1618 и 1648 г. имаме такова масово участие на частни и доброволчески структури, зад които, разбира се, може да стоят държави. Да вземем Афганистан. През 2017 г. там е имало 8 700 американски войници, 13 322 души от останалите държави на НАТО и същевременно 23 525 войници от част-

ни формирования (което е повече от всички натовски войски), които са били платени от САЩ с 2.6 млрд. долара годишно. Така на всеки американски войник в Афганистан се падат 2,7 войници от частни армии¹.

Основна част от директните участници в конфликтите са неправителствени субекти – неправителствени организации, използвани като пропагандни, идеологически и аналитични структури, частни военни формирования, различни терористични и престъпни организации, хакерски групи, използващи нарастващо количество инструменти, родени от Четвъртата индустриална революция – безпилотни летателни апарати, химическо и биологическо оръжие, информационни атаки, ракети, кибератаки.

Пета характеристика на четвъртата световна война е, че тя е и икономическа, при което ползва нарастващата обвързаност в резултат на глобализацията, глобалното разделение на труда и развитието на дигиталните икономики за икономически атаки над противника. В момента вървят в различни форми енергийни, търговски, технологически, валутни, финансови войни, икономически санкции във всички възможни форми и версии. България е между тежко пострадалите в икономическата война, като загубите само от спирането на АЕЦ–Белене са над 3 милиарда, да не говорим за загубите от санкциите срещу Русия или натиска отвън, изпълняван от нашите политици, довел до това, че китайските инвестиции отиват в Гърция, Сърбия и други страни, а нас ни заобикалят.

Шеста характеристика е битката за въздействие върху идентичността, религиозността, самоидентификацията, а от тук и историята. Ако при предходни войни битката е за бъдещето, сега е за миналото. Целенасочено се разделят и противопоставят различни групи от населението и държавите на основата на множество различия – етнически, религиозни, икономически, политически и това води до разпад на обществена солидарност. Пренаписват се истории и разрушват колективни идентичности и социален капитал. Ако по-рано водещо е било физическото му унищожаване, то сега първостепенно значение се отдава на идеологическото, интелектуалното, информационното, дигиталното

¹ Stanley, Bruce and Dan Cox. Substituting U.S. Troops for Private Military Contractors in Afghanistan. – In: E-International Relations, Available from: <<http://www.e-ir.info/2017/07/29/substituting-u-s-troops-for-private-military-contractors-in-afghanistan/>>, [July 29, 2017]

въздействие и обработка на съзнанието на противника. Основна част от директните участници в конфликтите са неправителствени субекти – неправителствени организации, използвани като пропагандни, идеологически и аналитични структури. Това от своя страна поражда реакцията срещу един от основните инструменти на тази война – НПО-тата, агентурата за влияние, медиите и цветните революции.

Седма характеристика стана нарастващата битка в дигиталното пространство на новите дигитални икономики, дигитални общности, политика и маркетинг, където се разгърна, от една страна, кражба на гигантска информация, която видяхме в направеното от Джулиан Асандж и Едуард Сноудан с техните разкрития. От друга страна, започна кражба на информация с цел компромат от офшорките и се появиха т.нар. Панама пейпърс и Райски книжа. От трета страна, дигиталното пространство с огромна скорост се превръща в бойно поле на икономическа война. Така например по данни на Европейската комисия през 2016 г. е имало по 4000 кибератаки на ден в киберпространството на ЕС и 80 % от европейските компании са преживяли поне един инцидент, свързан с тяхната киберсигурност. Икономическият резултат от киберпрестъпленията е нараснал пет пъти само за последните четири години². И очевидно мащабите на този процес тепърва ще се разгръщат. От четвърта страна, в САЩ се разгърна истерията, че руски хакери са се намесили в техните избори. Започна т.нар. битка с фалшиви новини и пост-истина. Решаваща цел на атаката ще става дигиталната инфраструктура на държавите, в които тенденцията е на разгръщане навсякъде на е-правителства и е-управление.

Осма характеристика на Четвъртата световна война е постнеоколониалното заграбване с помощта на световния пазар и специално създадени мрежи от фирми на гигантски количества човешки капитал, контролираното технологично изоставане и в резултат – дебилизацията и рухването на големи територии. В епохата, в която човешкият капитал и иновативните възможности на една страна са водещи за перспективите и за позициите ѝ, това се превръща в основен инструмент за смачкване и ограничаване на едни за сметка на други

² State of the Union 2017 – Cybersecurity: Commission scales up EU's response to cyber-attacks. – In: European Commission – Press release, Brussels, Available from: <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-3193_en.htm> [19.09.2017]

държави. Става дума за своеобразни интелектуални войни, чрез които се следи дори индивидуалното развитие на млади учени в различни страни и се прави всичко възможно те да бъдат заграбени и използвани. Ако са в математиката и природните науки, това ще обезсили противника и ще се възползват от тях, а ако са в социалната и хуманитарна сфера – ще се използват като агентура за влияние или анализатори. Основна сфера на въздействие са интелектуалната и познавателна сфера и потенциал на различните страни. Още по време на Втората световна война и в нейния край основното, което заграбват САЩ от Германия, са водещите учени и интелектуалци, за което е създадена специална програма. Същото става и в резултат на победата на САЩ в Третата световна война, след която от бившия СССР и източноевропейските държави бе завлечен човешки капитал от милиони водещи учени, инженери, перспективни млади хора за трилиони долари. Така в България бяха заграбени през последните 28 години ресурси за десетки милиарди долари и държавата безсилно наблюдава този процес, идеологически легитимиран с неолбералните идеологеми за свобода на движение на хора. Тези, които не могат да заграбят, а са много важни за САЩ, биват просто убивани. Това наблюдаваме в резултат на такива действия в Русия, където в последните години са избити чрез съответна агентура десетки водещи учени в ракетостроенето и други сфери на новите технологии³.

Девета характеристика на Четвъртата световна война е директното военно насилие, което днес е глобализирано и се води в по-големи мащаби от всякога в историята. Да вземем т.нар. специални операции на САЩ на „морски котки“ и армейски „зелени барети“ по света. През 2017 г. такива операции, без съгласието и знанието на съответните правителства са проведени в 149 страни. Това е около 75% от държавите по света. За сравнение, през 2016 г. при администрацията на Обама силите със специално предназначение са действали в 138 държави. Ако се сравни тяхното увеличаване с това, което имаме по време на президентването на Джорд Буш син, те сега са нарастнали със 150%⁴.

³ Самарин, А. Н., Е. В. Семёнова, Л. К. Фионова. Убийства настоящих русских учёных, Достъпен от: <<https://www.kramola.info/vesti/metody-genocida/216>> [28.05.2015]

⁴ Turse, Nick. Donald Trump's First Year Sets Record for U.S. Special Ops, Available from: <<http://www.tomdispatch.com/post/176363/>> [14.12.2017]

Потребността и мащабът на използването на въоръжени сили нараства. Но това е само едно от многото измерения на използването на въоръжените сили.

Въоръжените конфликти на Земята през 2014 г. са стрували около 14 трилиона долара, което е 13,4% от световния брутен вътрешен продукт. В сравнение с 2008 г., разходите за война са се увеличили с 15,3%⁵. Общо световните разходи за армии и въоръжаване през 2016 г. са били 1 трлн. 686 млрд. долара като десетте страни, даващи най-големи суми, общо са похарчили 1 трлн. 242.8 млрд. долара⁶.

През осемгодишното президентстване на Обама САЩ са продали два пъти повече оръжия на различни държави, отколкото за осемте години по времето на предходния президент Джордж Буш. Голяма част от него е отишла в Близкия изток, превръщайки го в барутен погреб на света⁷.

Публикуваният през 2017 г. годишен доклад на Стокхолмския институт SIPRI показва нарастване на разходите за въоръжаване в световен план в периода 2007–2016 г., като най-висок е той в Източна Европа, където нарастването е със 78 %. Очевидно това се очертава като новото бойно поле⁸.

Десета характеристика на Четвъртата световна война придобива популярност от 2010 г. насам чрез термините „Втора студена война”, „Студена война 2”, „Нова студена война”, „Студена война Redux”. Те започнаха ускорено да навлизат в международния речник с активността на Русия по създаване на Евразийски съюз, заради което ѝ бе спретнат Майдана в Украйна. Върви икономическа, технологическа, енергийна, валутна, пропагандна война между Русия и Запада.

⁵ Копатко, Евгени. Миграцията: тайните лостове и цели, Достъпен от: <<http://www.memoriabg.com/2015/12/07/migraciata-tainite-lostove-i-celi/>> [07.12.2015]

⁶ World Military Expenditure, Available from: <<http://valdaiclub.com/multimedia/infographics/world-military-expenditure/>> [16.05.2016]

⁷ Weigerber, Marcus and Houck, Caroline. Obama's Final Arms-Export Tally More than Doubles Bush's, In: Defense One, Available from: <<http://www.defenseone.com/business/2016/11/obamas-final-arms-export-tally-more-doubles-bushs/133014/?oref=DefenseOneFB>> [08.12.2016]

⁸ Bershidsky, Leonid. The New Global Arms Race Is Scarier Than the Last, In: Bloomberg, Available from: <https://www.bloomberg.com/view/articles/2017-12-12/the-new-global-arms-race-is-scarier-than-the-last?cmpid=socialflow-facebook-view&utm_content=view&utm_campaign=socialflow-organic&utm_source=facebook&utm_medium=social>, [12.12.2017]

В приетата през декември 2017 г. нова стратегия за национална сигурност на САЩ като водещи страни, разглеждани като оспорващи американската мощ и в този смисъл рискови за националната им сигурност, са посочени Русия и Китай. Особено внимание се обръща на кибервойната, информационната война, публичната дипломация. За първи път след разпадането на СССР в американска стратегия за сигурност се говори толкова много за „студена война“ – седем пъти, докато в предходната, приета по времето на Обама през 2015 г. стратегия, когато бе започнала конфронтацията между САЩ и СССР този термин се споменава само два пъти⁹. В бюджета на Пентагона за 2018 г. бяха заложили над 200 милиона за разширяване на военновъздушните бази в източноевропейските държави и разполагане в тях на най-модерните невидими изтребители.

В България бяха разположени безплатно американски бази. Според анализ на авторитетното американско списание „Форин полиси“, американската военновъздушна база в Безмер е една от шестте най-важни военни бази на САЩ в света. От всички тези шест бази единствената, която е в Източна Европа и изобщо в бивша социалистическа страна от Варшавския договор, е тази в България, което говори за стратегическото значение на страната ни като военен плацдарм. „Форин полиси“ оценява нейната значимост по следния начин: „Сравнена с американските бази в стара Европа, Безмер и нейните източноевропейски еквиваленти са по-евтини за опериране и по-близко до потенциалните горещи точки в Средния Изток и Централна Азия. Във времена на конфликт военните ще използват тези съоръжения, за да придвижват хора и ресурси. Надеждата е, че държавите-домакини от бившия съветски блок ще бъдат по-попослушни отколкото други страни с американски бази в стара Европа и ще бъде по-малко вероятно да блокират тяхната употреба във време на конфликт“¹⁰.

⁹ Кравченко, Илья. Национальная безопасность по Трампу. – В: Российский совет по международным делам, Достъпен от: <<http://russiancouncil.ru/analytcs-and-comments/columns/political-life-of-usa/natsionalnaya-bezopasnost-po-trampu/>> [19.12.2017]

¹⁰ Widome, Daniel, 2006, The List: The Six Most Important U.S. Military Bases. – In: Foreign Policy, Available from: <http://foreignpolicy.com/2006/05/13/the-list-the-six-most-important-u-s-military-bases/> [13.05.2016]

**ФАКТОРИ, ПРОМЕНЯЩИ ПРИРОДАТА
НА БЪДЕЩИТЕ ВОЕННИ КОНФЛИКТИ.
ПОСЛЕДСТВИЯ, МЕЖДУНАРОДНИ ПРАВНИ
АСПЕКТИ И РАЗУЗНАВАНЕ**

Симеон Николов*, e-mail: snikolow@abv.bg

**FACTORS CHANGING THE CHARACTER OF THE
FUTURE MILITARY CONFLICTS CONSEQUENCES.
INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS AND
INTELLIGENCE**

Simeon Nikolov, e-mail: snikolow@abv.bg

***Summary:** A complex of causes will change the character of the future military conflicts. Military technology factors will affect the military capabilities of the participants and gain a strategic advantage. A new escalation of future conflicts is possible and surprises are more likely. The falling behind of the international legal regulation of the used weapons and carried out operations brings risks. The significance of intelligence is growing. The transformation in geopolitical terms puts under a test the cooperation and trust between the allied intelligence services.*

***Keywords:** military conflicts, hybrid threats, civil wars, cyber attacks, drones, robots, supersonic aircraft, nuclear weapons, international treaties, intelligence, cooperation.*

** Представител на Центъра за стратегически изследвания в сигурността и международните отношения, бивш заместник-министър на отбраната.*

Причините за промяна на характера на бъдещите военни конфликти безспорно са комплексни и не могат да бъдат сведени само до навлизането на високотехнологични оръжейни платформи. Затова водещата група фактори трябва да потърсим първо сред аргументите за риска от очакван ръст на международните конфликти през следващите години. За съжаление обаче, в официалните доклади на различни институции по света, те са едностранчиви и непълни. Дори в такава разработка като „Светът през 2035 г. видян от ЦРУ и Националния разузнавателен съвет“ на САЩ през 2017 г., която е дело на 250 независими специалисти, това твърдение се обяснява само с преследването на различни интереси от Великите сили, продължаване на терористичните заплахи, нестабилността на слаби държави и още по-широко разпространение на въоръжения и бойна техника.¹ Там няма да намерите обаче въпроси като: **ерозирането на международното право; моделирането на стратегически оси или зони на влияние в преследване на геополитически и геоикономически интереси; използването и разпадането на религиозни противоречия, като тези между шиити и сунити; отказа от забрана на ядреното въоръжаване; и други.** Разбира се, когато една разузнавателна общност представи явен и достъпен, а не засекретен доклад, тя преследва и други цели и внушения и не засяга чувствителни за политиката на собствената си страна въпроси. Поради това и четирите „важни тенденции“ в тази разработка в частта ѝ за бъдещите конфликти, макар и вярно представени, акцентират повече върху хибридните заплахи, но забравяйки удобно, че първата научна работа за тези нови форми на война се появява в Американски държавен военен колеж през 2008 г. (изследването е върху Ливанската война от 2006 г.), разширена през 2010 г. по искане на американския Конгрес в доклад от 28 страници, за склонността на настоящи и бъдещи противници да използват хибридно водене на война, смесвайки конвенционални и неправомерни подходи в пълния спектър на конфликта. А най-вече, че по-късно, освен от недържавни субекти, се използват и от страни-членки на НАТО в Либия, Сирия, Украйна и другаде.² Ако се абстрахираме от

1 Die Welt im Jahr 2035, National Intelligence Council und Karin Schuler (Hg.), C. H. Beck Verlag, 318 Seiten.

2 Николов, Симеон, Що е то „хибридна война“ и има ли тя почва у нас?, 18. 09. 2014 г. http://expert-bdd.com/index.php?option=com_content&view=article&id=1523:2014-09-18-21-30-50&catid=19&Itemid=41

преекспонирането на такива заплахи само от Русия, Китай и Иран, представените тенденции, макар и непълни, са общо взето верни: размишаване на границата между мира и войната и продължаване и вероятно изостряне на конфликтите с ниска интензивност; увеличаване на способностите на недържавни и субдържавни групи вследствие разпространението на разрушителни и смъртоносни технологии; подобряване на способностите за нападение с дистанционно управлявани оръжия с далечен обсег и накрая запазване със сигурност през следващите две десетилетия, а вероятно и нарастване на заплахата от ядрено оръжие и оръжия за масово унищожение.

Общо взето, характерът на водене на войните ще се променя от традиционните форми към възникване на нови такива: от прилагане на военна сила към невоенни средства и скрити такива; от нападения срещу вражески въоръжени сили към вземане на прицел на възприятията на обществото в противниковата държава; от директно конфронтационно съприкосновение към удари от дистанция с високоточни оръжия с голям обсег, роботизирани системи и атаки върху информационните системи; от умъртвяване на войници и разрушения на оръжейни системи към разрушаване на критични инфраструктури и граждански обекти; от преследване на победа на бойното поле към възпиране чрез заплахи и ескалация, преследване на победа чрез елиминиране на системи (политически, икономически, военни и др.), от които зависят въоръжените сили на противника.

Вследствие на такива очаквания можем да предположим, че конфликтите ще бъдат по-разрушителни, а участниците – по-многобройни; частните военни фирми ще внасят повече непредсказуемост; вероятността от изнасяне на конфликти навън ще бъде по-голяма; предпоставките за избухване на по-малки, но мрежово свързани конфликти стават по-реални.

Външни сили все по-често ще се намесват във вътрешнодържавни конфликти поради продължаващите заплахи от тероризъм и стремежа към изграждане на буферни зони, а включването на нови и различни актьори заплашва с удължаване на локалните конфликти и дестабилизация.

По-важно е обаче, че възникват групи от взаимосвързани големи кризи и конфликти, като например в Близкия Изток. Освен това се пре-

плита влиянието на една криза върху друга, каквото в случая оказват локалните войни, сепаратистките тенденции, международният тероризъм, бежанските потоци и др., които могат да доведат до граждански войни.

Новото в конфликтите в света е в тяхното протичане и характер, а не толкова в тяхното съдържание. Включването на недържавни, държавни и други актьори не е нещо ново. Нови актьори, като „Ислямска държава“, ще се появяват и в бъдеще. Вече се изказват очаквания, коя ще бъде новата „Ислямска държава“ в Близкия Изток – бившата Джебхат Ан Нусра, произлязла от „Ал Кайда“.

Тема на друг анализ трябва да бъде **ролята на Великите и регионалните сили за увеличаване или намаляване на рисковете от избухване на нови конфликти**. Много важно е как регионалните играчи ще възприемат геополитическите трансформации и заплахи – от волята и решенията на САЩ и Русия по основните проблеми, например в Близкия Изток, или ядреното разоръжаване до отношението на страните в един регион към тероризма, двустранните конфликти и външната намеса. Когато конфликтите носят обаче глобални амбиции, е по-трудно за елитите да определят географските и функционалните приоритети на техния мениджмънт. Едновременното възникване на голям брой кризи поражда предизвикателства като приоритизиране на Европейската външна политика и национални решения, като спирането на оръжейните доставки от Германия за страните-участнички в конфликта в Йемен, а търсенето на ад-хок-коалиции или бързи решения подкопават институционалните възможности за разрешаване на кризите, каквото поведение демонстрира президентът на САЩ Доналд Тръмп.

Съществен пропуск би било обаче, да не обърнем внимание на два проблема, пряко свързани с темата за рисковете и характера на бъдещите конфликти:

1. Предложението на министрите на отбраната на страните от НАТО от 2016 г. **хибридните заплахи да бъдат повод за задействане на член 5-ти** от Североатлантическия договор. Това е особено опасно, защото рязко ще бъде свален прагът на разпалване на гореща война. Нито хибридните действия на бунтовници, нито кибератака от неустановена посока, биха били надеждни доказателства, за да бъде поета отговорност за ответен военен удар.

2. Отдавна прогнозираната и постепенно реализираща се заплаха за възможно разпадане на **граждански войни в Европа**. Освен предупрежденията в годишните доклади на разузнавателните служби на някои западноевропейски страни от 2010–2012 г., генерал Майкъл Хейдън още през 2008 г., тогава шеф на ЦРУ, в реч в държавния университет в Канзас очертава един изненадващо детайлен сценарий, който се развива съвсем точно до днес и е озаглавен „Граждански войни в Европа до 2020 година“, като времевият хоризонт странно съвпада със стратегията на „Ислямска държава“. В проучвателен доклад на ЦРУ за „Глобализацията, миграцията и гражданските войни“ се прогнозира, че „към 2020 г.“ много европейски урбанистични центрове ще станат неуправляеми. Изброяват се конкретно градове в Германия, Белгия, Дания, Франция, Великобритания, Италия, Холандия и Швеция. Като първопричини за безредиците в тях, прерастващи в „гражданска война“, са посочени миграцията и недостигът на воля за интеграция на голяма част от пристигащите чужденци. Наименованието „война“ обаче е спорно, ако сблъсъците са между европейски граждани и нашественици, а не между групи от местното европейско население. През 2012 г. Втора западногерманска телевизия (ZDF) изложи подобен развой на събитията. В интервю с високопоставен офицер от британските въоръжени сили в Германия се твърди, че „британските сили са наясно с тези факти и са добре подготвени за това. Въоръжени сме до зъби.“ Любопитен факт е, че всеки британски войник е имал само 10 патрона за пистолета си, а сега с вътрешно разпореждане са увеличени на 100 патрона с указание да се стреля „на месо“ при сериозни случаи – „Стреляй, за да убиеш!“³ Въоръжените нападения от края на 2017 г., дори върху полицейски участъци в Швеция, взели десетки жертви в Италия, по данни от италианската преса, само потвърждават, че анализите на службите от преди 5-7 години може да се окажат верни, ако ЕС най-после не премине към адекватни мерки на базата на една дългосрочна стратегия.

³ Offizier des Hauptquartiers der britischen Streitkräfte: „Es wird zum Bürgerkrieg kommen« Veröffentlicht von: N8Waechteram: 13. Februar 2016 <http://n8waechter.info/2016/02/exklusiv-offizier-des-hauptquartiers-der-britischen-streitkraefte-es-wird-zum-buergerkrieg-kommen/>

Военно-технологични аспекти на промените в бъдещите въоръжени конфликти

Фактът, че високите технологии позволяват постигането на много по-големи военни способности не е спорен. Проблемните въпроси обаче, са в триъгълника между възможен „пробив“ в способностите и срыв в баланса на силите, отражението на новите бойни възможности върху воденето на бойни действия, включително отбранителни и използването на военно надмощие както от държави, така и от недържавни субекти. Експертните оценки на различни институти и ведомства по света почти единодушно прогнозираят на тази основа **нова ескалация на бъдещите конфликти**, а американските стратегии очакват **по-голяма вероятност от изненади** вследствие на бързото темпо на развитие в сферата на кибертехниката, генната технология, информационните системи, лъчевите оръжия и автономните роботни системи. Най-голям потенциал за преднамерена или случайна ескалация ще има в конфликтите, при които си противостоят сили с асиметрични способности и стратегии. По-голяма непредсказуемост, разрушителност и повече жертви може да се очакват, когато високотехнологични оръжия бъдат използвани от терористични организации. Безпилотните летателни средства са вече в арсенала им, а при разгрома на „Ислямска държава“ бяха разкрити изненадващи доказателства за собствено производство на модерни оръжия.

Сателитната навигация и мобилната комуникация дават възможност за **по-мощни и координирани нападения от малки бойни единици, както и едновременно опериране на различни места**, без да се допусне въвличане в директна конфронтация с големи въоръжени сили.

Военните конфликти, освен че се очертава да бъдат **значително по-скъпи** заради разпространението на нови оръжия и кибертехника, ще придобият **съвсем ново качество**, когато чрез способите на кибератаките и нападателните оръжия с голям обseg бъдат **елиминирани ИТ-зависимите военни системи на противниковата страна**. Популярни в медиите станаха демонстрациите на руската страна да парализират електрониката на американски кораби в Черно море.

Киберзаплахите дори и в мирно време нанасят вече директни щети, които за ЕС, например, само за една година възлизат на 300 млрд.

евро загуби. В доклад на американското разузнаване още през февруари 2015 г. бе формулирано, че „най-голямата стратегическа заплаха за САЩ е кибер-заплахата“, с което за първи път след 2001 г. бе изместена посочваната за такава от тероризъм. Задачите на кибер-командването на САЩ обхващат не само защитата от кибер-атаки, но и нападения върху мрежи на противника или координиране на кибер-операции с класически военни операции. Определената като **най-важна задача, е развитието на офанзивни, нападателни, кибер-оръжия за разузнаване, парализиране или манипулиране на мрежи на противника и заплашване с по-нататъшни военни операции.**

Над 30 държави в света разширяват своя капацитет за киберотбрана, а от юни 2017 г. Великобритания обяви готовност за офанзивна кибервойна. Водещи са САЩ с разходи от 7 млрд. дол. и 9 000 души личен състав, Китай с 1,5 млрд. и 20 000 л. с., Великобритания с 450 млн. и 2 000 л. с., Южна Корея с 400 млн. и 700 л. с. и Русия с 300 млн. и 1 000 л. с.⁴ НАТО обяви киберпространството за петото бойно поле след въздух, вода, суша и космос. Създадох се киберкомандвания и кибервойски, а военно-промишлените комплекси заделят вече голяма част от бюджетите си за разработка на кобероръжия. Позицията на НАТО обаче, кибератаката да бъде повод за задействане на член 5-ти от Северноатлантическия договор, не е оправдана, защото трудно може да се установи откъде идва такава атака, а тя лесно може да бъде предизвикана и с цел провокация.

Постижението на САЩ да **управляват ята от стотици безпилотни летателни средства** (дронове) създава възможност за разсейване и пробиване на противовъздушната защита на противника, което може да промени превеса на силите още в началото на бойните действия на един военен конфликт. Такъв пробив може да се постигне и ако всеки боен самолет, например F-35 бъде придружен от ято безпилотни летателни средства. Интересното е, че САЩ имат идеята да превърнат всички изтребители F-16 в безпилотни, които да ескортират F-35 и да постигат също целта за прикриване от ПВО на противника. Самата концепция за безпилотните летателни средства обаче, започна да търпи промени. Изоставя се „самолетния принцип“. Концернът Northrop

⁴ В интернет ввели кибервойска, Аналитики оценили количество хакеров на госслужбе, Коммерсант.ру, 10.01.2017, <https://www.kommersant.ru/doc/3187320>

Grumman ще представи през 2018 г. първия си прототип с вертикално излитане Tern, предназначен за ВМС, който въпреки това ще е с въоръжение като големия „Предатор“. Това означава, че **в бъдеще кораби, дори танкери, могат практически да се превърнат в ударни авионосци, което коренно би изменило една военноморска операция.** Освен това се обезценяват усилията на Китай и Русия да превърнат основната сила на американския флот – самолетоносачите, в безпомощни цели със своите високоскоростни ракети с далечен обсег.

Американски военни от Пентагона смятат, че постигането на всички тези способности допринася за това да не се „стопява технологичното предимство“ пред противника. Това обаче не е така поне в две други области.

В областта на **подводните работи** успехи отбелязват Русия, Китай и САЩ и определено може да се твърди, че **има изравняване на способностите.** Според руския фонд за перспективни изследвания, с такива подводни работи **ще бъде прикрита втората по големина морска граница в света, които ще изпълняват едновременно с военното си предназначение и контрол на околната среда.** През септември 2018 г. във Владивосток ще бъдат показани моделите „Марлин 350“ и безшумния подводен робот „Морска сянка“. От лятото на 2017 г. Китай разви безпилотните технологии до такава степен, че автономни подводни дронове могат да атакуват вражески обекти от всички страни, т. е. копирана е схемата на американския метод за управление на ято от въздушни дронове, но и под водата.⁵

В доклад на Пентагона от 2017 г. се съобщава, че Русия разполага с нов безпилотник – подводен робот „Статус-6“, с високоскоростно торпедо с ядрена бойна глава и радиус на действие 1 977 км., който ще представлява сериозна заплаха за САЩ.

Много бързо развитие получиха и **бойните работи за наземни операции.** Ефектът от тях, според военни експерти, е в намаляване на жертвите и разрушенията, особено при водене на бой в градски условия, при разминиране, разузнаване и борба с вражески цели. Освен автоматичните работи, набират скорост и автономните такива (Lethal Autonomous Robot).

⁵ Wie lässt sich ein Schwarm von hunderten Kampfrobootern steuern? <https://www.heise.de/tp/features/Wie-laesst-sich-ein-Schwarm-von-hunderten-Kampfrobootern-steuern-3570172.html>

Руските зенитно-ракетни комплекси С-400 Триумф, които започват да се продават и на други страни, фактически се превръщат в бариера, която ще принуди всяка авиация да преразгледа своите способности.

Наличните вече **крилати ракети, съчетаващи далечен обсег с висока точност**, позволяват поразяване на вражески обекти от различни региони на света и дават предимства, когато съответната страна няма географски пряк подход към театъра на военните действия. Демонстрация на последното направи Русия с крилатите ракети „Калибр“, изстрелвани от всякакъв вид платформи с обсег 2 000 км., като многократно поразил с тях обекти на терористичната организация „Ислямска държава“.

Успехът на проектите за **свръхзвукови високоточни балистични ракети** на САЩ, Русия и Китай може да преобърне баланса на способностите на Великите сили и да предопредели изхода на една евентуална бъдеща война, защото дава **възможност за глобален изпреварващ удар**. САЩ планираха от 2020 г. да бъдат въведени на въоръжение първите ракетни комплекси за внезапен глобален удар в рамките на 1 час от вземането на решение. Те трябваше да позволят високоточни удари от орбита върху най-важните обекти на противника. Но до този момент няма информация за изпробван прототип. **Русия** създаде първоначално междуконтиненталната ракета RS 28 Sarmat с обсег 11 000 км., а понастоящем е въоръжила вече два ракетни крайцера и една подводница с още по-новата хиперзвукова ракета „Циркон“ със скорост 2 648 км./час. **Китай** съобщи за свой вариант на комплекс за изстрелване на хиперзвукова ракета със скорост от 12 000 км./час. Новата заплаха от тези системи е в това, че те могат да бъдат маневрирани на по-ниска височина от балистичните ракети, да летят със скорост по-висока от 5 000 км./час, с което правят безпомощни почти всички противоракетни системи за отбрана, а времето за реакция на противника е сведено практически до секунди или минути, т. е. до почти невъзможно. Точността на попадението е до 3 м, а пораженията, дори и без ядрена глава, е на територия на цяла европейска държава като Франция⁶.

6 „Rocket Men 2017“: Sieben Atommächte und ihre Raketen der Zukunft von Götz Bosen, 04. Oktober 2017, 20:24 Uhr, <https://www.shz.de/deutschland-welt/politik/rocket-men-2017-sieben-atommaechte-und-ihre-raketen-der-zukunft-id17980081.html>

Ядреното оръжие не само ще продължи да представлява заплаха за човечеството, но тя вероятно и ще нараства. Не малко западноевропейски експерти предупреждават дори, че ядрената опасност сега е по-голяма от когато и да е било. Актуализираната от Пентагона в края на 2017 г. за трети път след Студената война ядрена доктрина, която ще бъде утвърдена от президента в началото на 2018 г., внася **съществено изменение в понятието „екстремни обстоятелства”, при които ще използва ядрено оръжие**. Новият момент е, че под това вече ще се разбира: „при значими стратегически атаки, които не са ядрени”, но са насочени срещу населението и инфраструктури на САЩ, съюзници или партньори или са предупреждения за способности, оценени като атака. Последното очевидно визира демонстрациите на Северна Корея. А в „неядрени” заплахи се включват кибератаките, което според експерти по сигурността **ще увеличи рисковете за намаляване прага на използването на ядрено оръжие, за погрешно оценяване на източника на заплахата или за замаскирането му с цел да се обвини друга страна**. Актуализираната доктрина включва производство на ново поколение малки ядрени оръжия, което пък ще доведе до размиване на границата между ядрено и неядрено оръжие и ще изкуши факторите, вземащи решения да го използват. Предвижда се и производство на ракети за подводници, нови бойни глави за ракети, изстрелвани също от подводници, което показва тенденцията, че САЩ са принудени да изместят ролята на надводните средства, като самолетоносачи и ракетноносци, които станаха по-уязвими от новите руски оръжия.

Новата програма на САЩ за **модернизация на ядрените средства е за срок от 30 години и ще струва 1,2 трилиона долара**. Русия пък логично държи на своя ядрен потенциал като средство за възпиране и гаранция на статут на Суперсила. Предстоящата **модернизация на ядрените средства в Европа** означава, че те ще останат като основна възпираща сила. От 2020 г. започва модернизацията на бомбите В 61-12 в Бюхел – Германия. Очаква се разполагането на нови ядрени бомби на САЩ в Авиано в Италия. Останалите ядрени средства на европейска територия са в Белгия и Холандия, а тези в Турция са под въпрос, поради усложнените отношения с Анкара. Участието на американски самолети В-52 и В-52Н във военни учения в Североизточна Европа предизвикаха определено безпокойство. **Краткото време за изстрел-**

ване на балистична ракета с ядрен заряд е от голямо значение за внезапна и коренна промяна на военната обстановка: само за 15 минути първата американска ракета с ядрена бойна глава вече може да е във въздуха. По начало ядрената заплаха периодично създава психози, които се използват в информационната война и вдигат цените на противоядрените убежища в САЩ, Япония и другаде двойно. През 2017 г. те варираха от 39 500 долара до 8.35 млн. долара. Подходът на САЩ към Северна Корея е ярък пример за това, как се ескалира напрежение, а президентът Тръмп само от едно посещение в региона се завръща с договорени сделки за оръжия за стотици милиарди.

Международно-правни аспекти

Промените в характера на военните конфликти и технологичните възможности си влияят взаимно и поставят нови и високи изисквания както към организацията на въоръжените сили и политиката за сигурност, така и към международно-правната регулация на използваните оръжия и провежданите операции.

Хибридните войни по дефиниция нарушават международни и национални закони. Но тъй като хибридните форми се използват и от държавни субекти (например, скрито изпращане на специални части в други суверенни държави) би могло поне от тази страна да се изиска отказ от намеса съгласно международното право, а борбата ще се съсредоточи срещу недържавните субекти. От развъртането на противопоставянето в новото бойно поле – **киберпространството** – също произтичат нови въпроси към международното право в сферата на войната и принципите на ненамеса във вътрешните работи на други страни. Целесъобразно би било въвеждането на една „Дигитална Женевска конвенция“.

Дроновете като нападателно оръжие достигнаха такава степен на използване, че би трябвало да бъдат включени в международни договори за ограничаване по подобие на други бойни средства – ракети, бомби, самолети. Силните международни протести вследствие на хилядите цивилни жертви, между които и стотици деца, принудиха САЩ да издадат поне инструкция, позволяваща използването на дронове само при преследване на „високопоставени“ терористи. Но докато в статистиката всички убити млади мъже са посочени като терористи, то Бюрото на разследващите журналисти в Лондон, например, съобщава за

1000 убити, между които 300 деца. Не се отчита простият факт, че тези убийства предизвикват съпротива и улесняват още повече терористите при вербовка на свои последователи сред местното население.

Актуална и важна е темата за въвеждане на въоръжение на **автономните роботи**, макар че на практика досега роботите са полуавтономни. Някои експерти защитават тезата, че те могат да действат по-хуманно от хората и могат да се оставят да вземат сами решения.⁷ От друга страна, няма точна дефиниция и съществува една размыта граница между автономни и полуавтономни роботи. Добре би било **да се приеме една конвенция на ООН**, регулираща въпросът и решенията за живот или смърт да не се делегират изцяло на компютрите. Въпреки че най-после (от 13 до 17 ноември 2017 г. в Женева) се проведе първата експертна среща на ООН, резултатите, които се свеждаха само до изслушване на военни и дипломати, не обещават скоророшно постигане на целите.⁸

В период на взаимно недоверие и ядрени заплахи е забележително и важно, че общият контрол на изпълнението на **Договора за съкращаване на ядрено въоръжение (START)** протича безпроблемно, както се съобщава в началото на октомври 2016 г. от Държавния департамент на САЩ. От началото на действието на Договора са обменени над 14 000 съобщения между САЩ и Русия за промени в техните ядрени арсенали. Едва през февруари 2018 г. Москва и Вашингтон трябва да намалят ядрените заряди за ракети и бомбардировачи до 1 550 всяка от тях. В момента Русия има само 11 ядрени бойни глави над лимита, докато САЩ са със 150 броя под лимита. След февруари 2018 г. двете страни трябва да притежават до 700 боеготови ракети и бомби. САЩ разполагат днес само със 660, а Русия – само с 501.

Стремежът към военно надмощие обаче, би могъл да доведе до **прекратяване на Договора през 2021 г. поради изтичане на срока му. Тогава няма да има правни пречки пред развихрянето на ново ядрено въоръжаване**. САЩ планират качествено обновяване на ядре-

⁷ Autonome Waffensysteme: Wie Roboter den Krieg menschlicher machen sollen, Spiegel Online, 26.06.2014, 17:09 Uhr | Von Markus Becker, Spiegel Online <http://www.spiegel.de/wissenschaft/technik/autonome-waffen-roboter-sollen-krieg-ethischer-machen-a-977614.html>

⁸ Russia to the United Nations: Don't Try to Stop Us From Building Killer Robots, Defenseone.com, By Patrick Tucker Technology Editor November 21, 2017 <http://www.defenseone.com/technology/2017/11/russia-united-nations-dont-try-stop-us-building-killer-robots/142734/>

ните си сили със съвсем нови технологии. Европа се опасява, че САЩ могат лесно да скъсат единствената останала връзка на общата сигурност с Русия, поради което препоръчва продължаване на договора START и едновременно съчетаване на отбраната с контрола на въоръженията.

Негативно влияние оказва фактът, че страните от **НАТО и ЕС, с няколко изключения, бойкотираха решението на ООН за забрана на ядрените оръжия**, за което гласуваха 122 страни, а над 50 вече изразиха готовност да го ратифицират, с което то ще влезе в сила. Трудно би могло да се въздейства върху Северна Корея, ако САЩ се откажат от споразумението с Иран по ядрената му програма, постигнато през 2015 г. с шесте големи сили – САЩ, Русия, Китай, Франция, Великобритания и Германия.

Предизвикателствата пред разузнаванията

Ролята на разузнаванията – стратегическо, политическо и военно – за предотвратяване на бъдещите войни, решаване на конфликтите и гарантиране сигурността на държавите и военно-политическите и икономическите съюзи ще става все по-голяма. Причините за това се свеждат не само до увеличени брой конфликти, а и до промените на характера им, вследствие на което класическите разузнавателни признаци вече не са достатъчни за прогнозиране на началото на войната и които увеличават, например, риска от погрешни оценки за военното противопоставяне между Великите сили, ако съпернически си държави не съумеят да намалят напрежението чрез мерки за укрепване на доверието. Един от най-характерните белези за оценка на значението на необходимостта от увеличаване на разузнавателната активност в бъдеще са планираните бюджети на съответните структури на тези служби. Т. нар. бюджет на разузнаването на Турция – МИТ, е нараснал 409 пъти! А този на седемнадесетте разузнавателни служби на САЩ се увеличи два и половина пъти в сравнение с бюджета от времето на Студената война и съответно личният състав – от 100 000 вече гони границата от 200 000 души.

Официалните изказвания на ръководителите на разузнавателните служби за приоритетите в задачите им разбираемо акцентират върху актуални теми, като борбата срещу тероризма, кризисни региони и др., но това в никакъв случай не означава загърбване на традиционните предизвикателства в сферата на сигурността. Сред тях особено се откроява значението и в бъдеще на икономическото и научно-техни-

ческото разузнаване. Проблемите се очертават по-скоро в **отсяването, обработката, анализа на добитата информация** от огромни информационни потоци и използването на крайните резултати. Някои провали в своеремното предотвратяване на терористични атаки и избухване на военни конфликти се дължат именно на тази особеност и след това – най-често на недостатъчната координация между службите и между партньори и съюзници.

Предизвикателствата в новите условия в международната среда за сигурност доказват, че **агентурното разузнаване** остава важен фактор, който не може да бъде компенсиран от техническото разузнаване. Реалните проблеми обаче, прозират от това, че е изключително трудно агентурно проникване в екстремистки организации на основата на радикалния ислям и в квазидържавни структури. Увлечението да се вербоват принадлежащи към терористическите организации лица доведе до това, че поради предоставените привилегии на тези информатори и недостатъчен контрол в ръководството им, някои от тях станаха съучастници в атентати, какъвто беше случаят във Великобритания през миналата година.

Вторият проблем, засягащ повече контраразузнавателните служби, е усвоените форми и методи на действие на терористичните организации, които почиват на основни принципи на разузнавателната дейност. „Ислямска държава“ създаде през 2016 г. дори собствено разузнаване с широк периметър на действие в други континенти, предимно в Европа, с цел внедряване на свои хора в обекти от националната сигурност и в такива, набелязани за цели на терористични атаки. Някои от заловените техни архиви по време на военните действия в Сирия показват изключително интересни данни за стратегията и тактиката на тази разузнавателна структура.

Характерът на конфликтите и регионите, в които възникват, многообразието на участниците в тях, включително и недържавни такива, поставят **много по-големи и специфични изисквания към кадрите** на разузнавателните служби. За дефицита в тези области свидетелстват усилията на американските, германските и други разузнавателни служби да набират кандидати, владеещи редки езици и с познания по съответните региони и религии. Разнообразяват се и прикритията на разузнавачите извън традиционните дипломатически и търговски представителства и медии. Последните стават обаче все по-важни предвид на водената информационна война или противодей-

ствието ѝ, както и резултатното въздействие върху общественото мнение. Пример за това са разкритията в Германия за влиянието на САЩ чрез определени главни редактори и медии.

Географското разположение на органите на разузнавателните служби ще се разширява поради интернационализирането на кризите и конфликтите и необходимостта държавата да взимодества със своите партньори и да дава своя принос в съответните военно-политически организации. Предизвикателствата все повече потвърждават факта, че **ниито една държава не може да се справи самостоятелно** в сферата на разузнавателната дейност, дори да има и най-големия финсов, кадрови и технически ресурс.

Трансформацията в геополитически план подлага на изпитание **сътрудничеството и доверието между съюзническите разузнавателни служби**. Така, например, германското разузнаване БНД предложи да бъде преустановено предаване на разузнавателна информация на турската страна, придобита при разузнавателната мисия на германските самолети „Торнадо“, поради опасения, че тя може да попадне в ръцете на терористите. Забраната, която Турция наложи на посещения на германския контингент в базата Инджирлик и в базата на НАТО в Коня, доведе до преместване на разузнавателните самолети и над 215 души личен състав в Йордания с всички свързани с това проблеми от оперативно и финансово естество и подкопаване на операциите на Международната антитерористична коалиция. Пораженията на информационната война в средите на самото ЦРУ стигнаха такава степен, че на среща с израелското разузнаване са посъветвали колегите си да ограничат доброто досега сътрудничество с новата администрация на Тръмп, да бъдат „внимателни“, докато стане ясно окончателно дали и доколко Москва има влияние и възможност за натиск върху новия президент. Силно чувствителна информация за израелските служби, източници и общи операции биха могли да стигнат до Москва и от там до основния враг на Израел – Иран. Това би ограничило обаче сътрудничеството и би довело до загуби за Израел, защото двете служби не само обменят информация, но и провеждат съвместни операции. Не можа да бъде прикрит големият скандал с подслушване от американските служби на високопоставени германски политици, стигащо до самия канцер Ангела Меркел, която реагира пред президента на САЩ, както и на кандидат-президенти във Франция. Оказа се обаче, че и германската БНД сканира данни от цял свят, получава такива, включително от чужди служби, и филтрира

ежедневно минимум над един милион метаданни като е-мейли, СМС-и, съобщения по WhatsApp и други. Странното е, не че американската NSA подлага на тотален контрол всички комуникации в света, а че третира Германия като третокласен партньор, което логично поражда въпроса, а как ли е третирана България от САЩ и Германия.

Ще нараства тенденцията за активизиране на разузнавателните служби в други държави – не толкова за добиване на информация, колкото за: **направляване на процеси с дългосрочни цели чрез своя агентура за влияние**, включително на високи държавно-административни и парламентарни позиции; подпомагане на икономическото проникване и влияние; дестабилизиране на съответната страна чрез религиозни, етнически и други групи и малцинства, превръщани в „Пета колона“. Най-актуален е примерът с активизиране на турските разузнавателни служби в Германия, използването на религиозни обекти и организации за събиране на информация за симпатизанти на движението на Гюлен, внедряването на агентура в германската полиция, изпращане на екипи от Турция за ликвидиране на кюрдски лидери, като разкритията на последното стигнаха до съд в Хамбург, и други. В България пък, последният пример беше с опита да бъде подпомогната новосформирана протурска партия да влезе в Народното събрание, за което бе подсказано и в годишния доклад за състоянието на сигурността в страната. Примерите от войната в Сирия и промените в Турция неизбежно поставят въпроса за **червените линии в сътрудничеството между партньорски служби**, защото бумерангът, който получи германското разузнаване и контраразузнаване от турска страна не може да не бъде взет под внимание. Другата крайна позиция е на руското разбиране, че „няма приятелски специални служби, а само чужди разузнавания“.

Предлаганата за създаване **обща разузнавателна служба в ЕС** едва ли може да надскочи формата на един координационен център поради специфичността на работата на разузнаванията по начало и конспиративния характер на тези структури от сферата на националната сигурност, както и заради интересите на отделните държави.

ЗНАЧЕНИЕ НА ЯДРЕНАТА СИГУРНОСТ ПРЕЗ 21 ВЕК.

(Магистърска програма „икономика на отбраната и сигурността“ със специализация „ядрена сигурност“)

Недко Тагарев*, e-mail: ntagarev@e-dnrs.org

IMPORTANCE OF NUCLEAR SECURITY IN 21st CENTURY.

("Defense and security economy" master program with specialization „nuclear security“.)

Nedko Tagarev, e-mail: ntagarev@e-dnrs.org

***Summary:** The problem addressed in this publication is the current issues of nuclear security. Often these problems are scratched at the expense of more popular, artificially created and popularized issues. The violation of nuclear security can affect everybody in society. The publication also shows how the Department of National and Regional Security at the University of National and World Economy is approached to solve these problems.*

***Keywords:** nuclear security, cyber security, physical security, education*

Проблем на тази публикация е осигуряването на ядрената сигурност, която през последните години е „неглижирана“ за сметка на изкуствено създадени конфликти като „хибридни“, икономически, финансови, политически, кибер и др. конфликти. Проблемът не се отнася само до военен конфликт, при който отношенията са регулирани още

* Авторът е доктор, главен асистент в Университет за национално и световно стопанство, Катедра "Национална и регионална сигурност"

през 60-те години на 20-ти век при осъзнаване на заплахата от унищожение на планетата. Инцидентите свързани с ядрената сигурност в много от случаите имат големи и фатални последици. Ядрената сигурност засяга аспекти свързани с:

- Добива на радиоактивни материали;
- Съхранението на радиоактивни материали;
- Работа с радиоактивни материали;
- Съхранение на отработените материали.

Тези аспекти са пряко свързани с физическата сигурност и киберсигурността. В публикацията са представени примери за сериозността на проблема, както и мерките, които се предприемат за превенция и противодействие. По отношение на управлението за осигуряването на сигурността в разглежданата област се прилага проактивно управление. При инцидентите и пропуските се наблюдава реактивно управление.

Източниците на заплахата за ядрената сигурност произлизат от:

- Природата (има наблюдавани инциденти);
- Техническата и производствената дейност на хората (техногенни заплахи) (има наблюдавани инциденти);
- Хората – дейности, които не са свързани с работната среда (има наблюдавани инциденти);
- Киберпространството (има наблюдавани инциденти);
- Космоса (няма наблюдавани инциденти).

Заплахите, за които има наблюдавани инциденти и може да бъде определен рискът, формират Националната база данни от заплахи, които са със задължителен характер за обектите, опериращи с ядрени материали. Например в САЩ това се явява NVD – National Vulnerability Database¹.

Ядрена сигурност през 21 век

За периода 2013 –2016 г. са докладвани 514 инцидента свързани с радиоактивни материали.² Според Глобална база данни за инциденти и трафик те са разделени в 21 допълнителни категории. Най-често наблюдаваните инциденти се класифицират в следните категории:

¹ 'NVD – Home', accessed 9 February 2018, <https://nvd.nist.gov/>.

² 'CNS Global Incidents and Trafficking Database | Analysis | NTI', accessed 17 December 2017, <http://www.nti.org/analysis/reports/cns-global-incidents-and-trafficking-database/>.

- заразен материал;
- заразен отпадъчен материал/заразени метали;
- провал при доставката/объркване на маршрута;
- неправилно изхвърляне;
- загуба;
- обир/кражба;
- неразрешено притежаване;
- причините не са специфицирани.

За този период 188 от инцидентите са извън контрола на ядрените регулатори.³ При голяма част от инцидентите свързани с кражби може да се създаде мръсна бомба. „Мръсна бомба“ е един вид радиологично разпръскващо устройство, което съчетава конвенционални взривни вещества, с радиоактивен материал. Повечето „мръсни бомби“ не биха освободили достатъчно радиация, за да убиват хора или да причиняват тежко заболяване – конвенционалният взрив би бил по-опасен за хората от радиоактивния материал. Въпреки това, в зависимост от ситуацията, експлозия може да създаде страх и паника, да замърси собствеността и да изисква скъпо почистване.⁴ Пример за това е инцидент на 19.02.2015 в Молдова, където полицията арестува гражданин, който се опитва да продаде радиоактивни материали на ИДИЛ.⁵

В голяма част от инцидентите основната причина е човешката немарливост. Такива инциденти са се случвали на територията на 29 държави, като 22% от тях са свързани с кражби по време на транспорт. Такъв пример е кражбата на устройство, съдържащо радиоактивен изотоп, съобщено от органите по сигурността в Хаси Месауд, Алжир на 8 април 2014 г. Кражбата е извършена от две лица, един шофьор на френската строителна фирма Sogetrap, към която принадлежи източникът и бивш управляващ директор, които са отговорни за кражбата на радиоактивния материал. Двамата извършители са арестувани след подаване на жалба от служител на компанията за кражба на устройство за измерване на плътността на течност (гама хидрометър). Шофьорът е бил вътре в камиона, докато бившият управител влиза в

³ 'CNS Global Incidents and Trafficking Database | Analysis | NTI'.

⁴ 'NRC: Fact Sheet on Dirty Bombs', accessed 10 February 2018, <https://www.nrc.gov/reading-rm/doc-collections/fact-sheets/fs-dirty-bombs.html>.

⁵ 'Nuclear Smuggling Deals „thwarted“ in Moldova – BBC News', accessed 10 February 2018, <http://www.bbc.com/news/world-europe-34461732>.

колата и поема контрола на устройството по време на инцидента. За инцидента няма допълнителна информация, но извършителите са свързани с терористични групи.⁶

Киберинциденти при ядрени обекти

По отношение на киберсигурността са докладвани 23 инцидента, по-популярните, от които са:

1. Атомна електроцентрала „Игналина“ (1992)
2. Атомна електроцентрала „Дейвис-Бесе“ (2003 г.)
3. Атомна електроцентрала „Брауз Фери“ (2006)
4. Атомна електроцентрала Hatch (2008)
5. Търговска мрежа на Korea Hydro и Nuclear Power Co. (2014 г.)
6. Атомната електроцентрала Гундреминген (2016 г.)
7. Атомната електроцентрала в Монджу (2014 г.)
8. Изследователски център за водородни изотопи в Университета на Тояма (2015 г.)

Типичен пример за кибер престъпление е инцидентът в Изследователския център за водородни изотопи в Университета на Тояма през 2015 г., при който длъжностни лица докладват, че нападател е успял на два пъти да открадне досиета, свързани с изследователски данни и лични данни на ядрени учени. Заразяването с „малуер“ е настъпило след атака на „фишинг с копие“. Според служители на университета нападателите изпращат имейли с копирани „копия“ до няколко изследователи, работещи в ядрената си лаборатория. Следователите проследяват първия злонамерен имейл до 24 ноември 2015 г. Компютърът на изследователя е бил компрометиран в края на ноември с „малуер“, който събира данни от работната си станция и ги изпраща на онлайн сървър.

Първият опит за изпращане на данни от мрежата на университета се осъществява през декември 2015 г. По време на атаката са създадени над 1000 архивирани файлове, които са изпратени чрез кодиран канал на онлайн сървъра на нападателя. Тъй като файловете и трансферите са кодирани, следователите не знаят какво са откраднали нападателите по време на първоначалната атака.

⁶ Mourad Arbani, 'Hassi Messaoud : Deux arrestations pour vol d'un appareil contenant un produit radioactif', accessed 10 February 2018, <https://www.algerie1.com/actualite/hassi-messaoud-deux-arrestations-pour-vol-dun-appareil-contenant-un-produit-radioactif>.

Втората атака е свързана с друга серия от файлове, които също са компресирани в по-малки архиви и са претърпели филтриране през март 2016 г. За този трансфер изследователите твърдят, че са успели да установят, че нападателите са събрали данни, свързани с изследване как да се премахне замърсената вода, изхвърлена от ядрена централа Fukushima No. 1. Когато нападателите открадват за трети път файлове през юни, външна организация забеляза подозрителните прехвърляния на данни и уведоми изследователската лаборатория.⁷

Инциденти, свързани с въоръжените сили

През последните години държавите полагат сериозни усилия да намалят ядрения си потенциал. Украйна, Беларус и Казахстан предават оръжията си на Русия. Южна Африка доброволно премахва ядреното си оръжие. Държавите, които са разработили и разполагат с ядрено оръжие са следните⁸:

- Русия – 7500бр.;
- Сащ – 7200бр.;
- Франция – 300бр.;
- Великобритания – 215бр.;
- Китай – 250 бр.;
- Пакистан – 120бр.;
- Индия – 110бр.;
- Израел – 80бр.;
- Северна Корея – по-малко от 10 бр.

Заплахата от ядрен конфликт в този момент е по-скоро обект на фалшивите новини и „Twitter войната“. Проблемите, свързани с ядреното оръжие и инцидентите, които се наблюдават, са по-скоро с управленски характер. САЩ, чиито бюджет за ядрените въоръжени сили за периода 2014-2023 г. е 355 милиарда долара⁹, разполагат със система за наблюдение и контрол, която позволява да се наблюдават подобни инциденти.

⁷ 'Cyber-Attacks Targeted Nuclear Lab in Japan | Philippines/Asia | Postguam.Com', accessed 10 February 2018, https://www.postguam.com/the_globe/philippines_asia/cyber-attacks-targeted-nuclear-lab-in-japan/article_794b5474-9072-11e6-bd82-5fb84bf6fbeb.html.

⁸ 'Threat of Nuclear Conflict| Atomic Threats & Nuclear Weapons Today | NTI', accessed 10 February 2018, <http://www.nti.org/learn/nuclear/#nuclear-proliferation>.

⁹ 'Budget', National Nuclear Security Administration, accessed 10 February 2018, <https://nnsa.energy.gov/category/related-topics/budget>.

Един от популярните инциденти е свързан с американски военнослужещи, отговарящи за ядрени ракети, които оставят противовзривната врата отворена. За това нарушение са наказани четирима офицери. Самият случай е показателен, защото офицерите на американските военновъздушни сили, отговарящи за ключовете за изстрелване на далекобойни ядрени ракети, са хванати два пъти за една година да оставят отворена противовзривната врата, която има за цел да попречи на терорист или друг натрапник да влезе в техния подземен команден пункт.¹⁰ Взривните врати никога не трябва да бъдат оставени отворени, ако един от членовете на екипа вътре е заспал, както е и в двата случая. Целта на вратата е да предотврати щетите, които един разрушител би могъл да причини, включително компрометирането на тайни кодове за стартиране.

Престъпленията като тези рядко се разкриват публично. Но длъжностни лица, които са получили пряко знание за операциите на междуконтиненталните балистични ракети „ВВС“, заявяват, че повечето нарушения, подобни на случаите с двамата старши командири и двамата заместник-командири, на които са наложени административни наказания, са останали неоткрити. Нарушенията на взривните врати са още един признак на неприятностите при боравенето с ядрения арсенал. Разкрити са редица проблеми в рамките на въоръжените сили, включително неуспешна инспекция по безопасността и временното отстраняване на служителите от изстрелването, които се оценяват като негодни за тези длъжности. Проблемите, включително ниският морал, подчертават предизвикателствата на запазването на такава смъртоносна сила, която постоянно е нащрек, но е малко вероятно да се използва някога.¹¹

Друг популярен случай е свързан с пренасянето на шест ядрени бойни глави на ракети „Cruise“ по погрешка от Северна Дакота в Луизиана през 2007 г. Самолетът е натоварил ракети от базата на военновъздушните сили на Минот до военновъздушната база „Барксдейл“ за

10 'US Air Force Officers in Charge of Nuclear Missiles Left Blast Door Open | World News | The Guardian', accessed 17 December 2017, <https://www.theguardian.com/world/2013/oct/23/us-air-force-nuclear-missiles-blast-door>.

11 'US Air Force Officers in Charge of Nuclear Missiles Left Blast Door Open | World News | The Guardian', Accessed 17 December 2017. <https://www.theguardian.com/world/2013/oct/23/us-air-force-nuclear-missiles-blast-door>

извеждане от експлоатация. САЩ са поели задължението в договора от „ерата на Студената война“ да не летят с ядрени оръжия. Бойните глави е трябвало да бъдат демонтирани от ракетите, преди да се прикрепят към бомбардировача В-52, а екипажът не е знаел, че самолетът носи ядрени оръжия.¹²

Магистърска програма „Икономика на отбраната и сигурността“ със специализация „Ядрена сигурност“.

В света не съществуват общоприети и задължителни стандарти по отношение на ядрената сигурност. За да се справим с **актуалните проблеми**, свързани с **ядрената сигурност** изготвяме учебни програми и провеждаме обучения на управленския и оперативния персонал, свързан със сигурността на ядрените обекти.

Катедра „Национална и регионална сигурност“, към „Университета за национално и световно стопанство“ предлага актуална магистърска програма „Икономика на отбраната и сигурността“ със специализация „Ядрена сигурност“.

Продължителността на програмата е четири семестъра за студенти, завършили бакалавърска степен или еквивалент. Програмата е структурирана в съответствие с изискванията на държавата за магистърска степен и Международна агенция за атомна енергия, Серия за ядрена сигурност № 12.

Магистърската програма е резултат от споразумение между Международната агенция за атомна енергия (МААЕ) и Университета за национално и световно стопанство (УНСС), София. Генералният директор на МААЕ Юкиа Аmano подписа споразумение с УНСС за сътрудничество в областта на образованието и научните изследвания в областта на ядрената сигурност. Подписването се проведе по време на официално посещение в България от 30 юни до 1 юли 2014 г.¹³

Чрез програмата си за ядрена сигурност МААЕ подкрепя държавите за:

- създаване и поддържане на ефективен режим на ядрена сигурност. МААЕ е приела всеобхватен подход към ядрената сигурност.

¹² 'Air Force Investigates Mistaken Transport of Nuclear Warheads – CNN.Com', accessed 17 December 2017, <http://edition.cnn.com/2007/US/09/05/loose.nukes/index.html>.

¹³ 'Nuclear Security', Nuclear Security, accessed 28 October 2017, <http://www.unwe.bg/nuclear-security/en>.

- прилагането на съответните международни правни инструменти; защита на информацията; физическа защита; материално счетоводство и контрол; откриване и отговор на трафик на ядрени материали; национални планове за действие; и извънредни мерки.

Целта на магистърската програма „Икономика на отбраната и сигурността“ със специализация „Ядрена сигурност“ е да подготви висококвалифициран управленски персонал на средно управленско равнище за нуждите на ядрената индустрия.

Магистърската програма е разработена и подкрепена от Международната мрежа за обучение по ядрена безопасност (INSEN) и няколко български и международни институции, включително Българската академия на науките, King's College, Лондонския и Middlebury Institute of International Studies, Центърът за неразпространение на Джеймс Мартин. Лекторите са опитни експерти от България и международни организации и университети. Продължителността на програмата е 2 години (четири семестъра). Академичната година започва през октомври.¹⁴

Катедра „Национална и регионална сигурност“ е водеща катедра за програма „Икономика на отбраната и сигурността“ със специализация „Ядрена сигурност“. УНСС е приет за член на Международната мрежа за обучение по ядрена сигурност (INSEN), а като основен представител в мрежата е определена Катедра „Национална и регионална сигурност“ (КНРС). В INSEN членуват над 45 държави с повече от 120 организации – университети, научноизследователски центрове, неправителствени организации и др.¹⁵

Магистърската програма „Икономика на отбраната и сигурността“ със специализация „Ядрена сигурност“ е мултидисциплинарна програма за обучение, създадена съгласно изискванията на МААЕ за разработване на магистърски програми, определени чрез документ номер 12 от т.нар. „Поредици за ядрена сигурност“ (Nuclear Security Series, no. 12 – NSS 12).¹⁶

Лекциите, упражненията и курсовите работи са само на английски език, което дава уникална възможност на студентите за затвържда-

¹⁴ 'Nuclear Security', Nuclear Security, accessed 28 October 2017, <http://www.unwe.bg/nuclear-security/en>.

¹⁵ Георги Пенчев, 'Икономика На Отбраната и Сигурността | 4 Семестъра Специализация „Ядрена Сигурност“', E-DNRS (blog), 15 April 2015, <http://www.e-dnrs.org/?magister=>

¹⁶ Пак там.

ване и подобряване на техните езикови познания наред с изучаването и практикуването на специфичната терминология в областта на ядрената сигурност. Студентите получават достъп до много информационни материали, предоставени от международен екип от преподаватели, както и възможности за контакти с представители на държавните организации и бизнеса в тази област.¹⁷

Програмата е със следните характеристики:

- преподаване на английски език;
- продължителност 2 години – 4 семестъра, редовно обучение;
- 22 дисциплини – 12 задължителни и 10 избираеми.

Задължителните дисциплини обхващат въпроси и осигуряват необходимите знания в области като ядрени технологии, правна рамка на използването им, превенция и защита от криминални и злонамерени действия, разследване и анализ, радиационна защита и др. Избираемите дисциплини целят допълнителното профилиране на бъдещите мениджъри по сигурността в конкретни области.¹⁸

Завършилите студенти от магистърска програма „Икономика на отбраната и сигурността“ със специализация „Ядрена сигурност“ могат да намерят своето място в някоя от следните области:

- мениджъри и експерти по сигурността в ядрени обекти – ядрени централи, заводи, свързани с цикъла на ядреното гориво – мини, обогатителни станции, депа за ядрени материали, транспортни фирми с разрешение за работа с ядрени материали или лечебни заведения, използващи ядрени материали;
- специалисти по ядрена сигурност в държавната администрация, регулираща ядрената енергетика;
- разследващи и правоприлагащи органи – МВР, ДАНС, митническа администрация;
- фирми в областта на частната охранителна дейност;
- международни организации;
- научноизследователски организации в сектора на ядрената енергетика.

¹⁷ Пенчев, Георги. „Икономика На Отбраната и Сигурността | 4 Семестъра Специализация „Ядрена Сигурност““. E-DNRS (blog), 15 April 2015. <http://www.e-dnrs.org/?magister=>

¹⁸ Пак там.

В магистърската програма „Икономика на отбраната и сигурността“ със специализация „Ядрена сигурност“, редовна форма на обучение, 4 семестъра, МОГАТ ДА КАНДИДАТСТВАТ ВСИЧКИ ЗАВЪРШИЛИ БАКАЛАВЪРСКА ИЛИ МАГИСТЪРСКА СТЕПЕН НЕЗАВИСИМО ОТ ЗАВЪРШЕНАТА СПЕЦИАЛНОСТ и независимо от това, коя година са завършили (без завършили професионален бакалавър).

Катедра „Национална и регионална сигурност“ има възможност да осигурява стажове по време на обучението и традиционно поддържа контакти със своите възпитаници. По време на своето обучение те получават винаги уникален имейл от катедрата. Студентите могат да използват библиотеката на УНСС в сграда с безжичен интернет, модерен университетски спортен комплекс плюс информационната среда, създадена специално в катедрата, включваща компютърни кабинети, вътрешна информационна система и съвременни информационни технологии за събиране и обработка на информация. Част от студентите се включват в работата по научни проекти на катедрата и участват в конференции и публикации, като има възможност за продължаване на обучението им в докторска степен.¹⁹

Учебните занятия се провеждат на модулен принцип петък, събота и неделя или надвечер в делнични дни по време на семестъра. Студентите разработват казуси и различни курсови задачи като участват в дискусии, подготвят мултимедийни презентации и си взаимодействат като екипи в рамките на симулационни игри. Програмата завършва с държавен изпит „Защита на магистърска теза“ по определена тема. През цялото време на обучението студентите получават учебно-методическа помощ от преподавателите и участват в интерактивното обучение. На сайта на катедрата се публикуват учебни материали и презентации за подпомагане на учебния процес, голяма част от които са предоставени от INSEN. Всички студенти получават винаги собствен имейл с разширението @e-dnrs.org, чрез който се осъществяват контакти по време на обучението и след това.²⁰

19 Пенчев, Георги. „Икономика На Отбраната и Сигурността | 4 Семестъра Специализация „Ядрена Сигурност““. E-DNRS (blog), 15 April 2015. <http://www.e-dnrs.org/?magister=>

20 Пак там.

Втора част.
ЕВРОПЕЙСКИЯТ СЪЮЗ
И КОНФЛИКТИТЕ НА 21 ВЕК

НАШЕТО ОСТАРЯЛО ЕВРОПЕЙСКО МИСЛЕНЕ

(опит на един военен лаик
да разсъждава върху войните на 21 век)

Теменуга Ракаджийска*, e-mail: t.rakadjiiska@gmail.com

OUR OBSOLETE EUROPEAN MENTALITY

Temenuga Rakadjiiska, e-mail: t.rakadjiiska@gmail.com

*"We cannot solve our problems
with the same kind of thinking
that created them."
Albert Einstein*

Summary: *The challenges of the modern digital age put humanity in a new reality that can hardly be described with the political and ideological patterns of the twentieth century. Still, the political elites continue to use for their purposes this obsolete ideological vocabulary that does not correspond to the new realities at all.*

It argues that the wars of the XXI century will be primarily wars of conquest of cyberspace by AI and subjugation of humanity by cyborating it, i.e these will be wars between the artificial and the human intellect.

Keywords: *National, supranational and virtual space; new ICT; the transformation of the public and private spheres; war as a continuation of politics; war as a continuation of technology;*

* Теменуга Ракаджийска е доктор на социологическите науки, професор в УНСС. Получила е ежегодната награда на SSRC – MacArthur Foundation, за 1994 г. за проект на тема „Маргинализацията на източноевропейските общества като заплаха за световния мир“. Участвала е в редица национални и международни проекти.

Увод

Давам си сметка, че предлагам дискуссионен доклад, но идеята да се подложи на преосмисляне преобладаващото и у нас идеологическо, социално и икономическо мислене, което от гледна точка на сложността на науката изглежда изисква задълбочено преразглеждане, е особено примамлива. Действително, както е отбелязано в мотото, смятам, че важните проблеми, пред които сме изправени в съвременната епоха, не могат да бъдат решени от доминиращата парадигма на остарялото европейско мислене на XIX и XX в., което всъщност ги създава.

Аналогията със студията на Карл Полани „Нашата остаряла пазарна менталност“ (Polanyi, 1947) не е случайна. Той отхвърля остарялото либерално пазарно мислене, довело в крайна сметка до раждането на фашизма и утвърждава, че хората предприемат икономически действия не толкова за трупане на богатства, колкото за запазване на социален статус. Ще се опитам да покажа, че остарялото европейско мислене е това, което води до една или друга война в нейните конвенционални интерпретации като война за едни или други териториални или ресурсни претенции и не възприема една нова война, различна от всички досегашни войни. *Не твърдя, че конвенционалният тип войни скоро ще изчезнат от политическата сцена на света, но твърдя, че те са отиващата си отживелица от едно друго битие на социума и в близките десетилетия основната война (ако дотогава все още го има човечеството) ще има друг акцент.*

Според преданието, потомците на Ной след всемирния потоп решили да построят в земята Сенар, Вавилонска кула, която да ги свързва с Бог. Идеята хората да се съизмерват с него не харесала на всевишния и той направил така, че всички да говорят на разни езици. Естествено начинанието се провалило, защото строителите не се разбирали помежду си. Днес все още сме „изгубени в превода“, а историята показва, че много от войните са плод на безумните амбиции на пълководци и държавници да се „съизмерят с Бог“. Въпросът не е само до натрупването на печалби (макар че те все още са изключително голям мотиватор), а е за *съхранението на политически и властови статуси*, надпреварата за съхранението на които има наркотиизираща сила върху някои индивиди.

Още Сун-дзъ (края на VI в. началото на V в. пр.н.е.) в своята интерпретацията на „Изкуството на войната“ разкрива ролята на пълко-

водеца, „който трябва да олицетворява добродетелите на мъдростта, искреността, великодушието, мъжеството и точността” и същевременно утвърждава, че „цялото военно дело се основава на **заблудата** (к.м. – Т.Р.)”. Ако Сун-дзъ беше съвременен автор, вероятно щеше да употреби термина идеология – идеологията, разбирана като заблуждаваща масите относно целите, тактиките и стратегиите на войната.

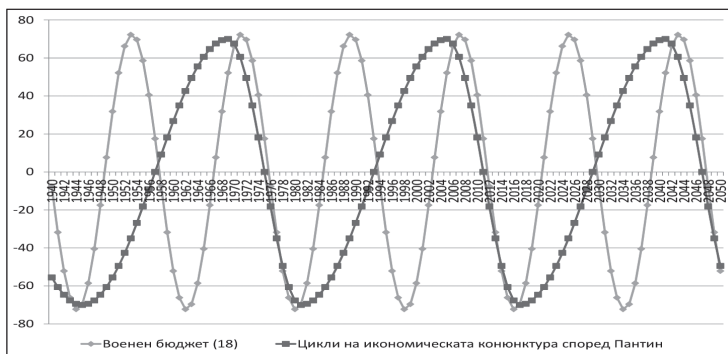
По-късно Карл фон Клаузевиц (1780–1831) в трактата „За войната” препотвърждава ролята на пълководеца: „Силно чувство трябва да насърчава големите способности на пълководеца, било то амбиция като у Юлий Цезар, омраза към врага като у Анбал или гордост от грандиозната победа като у Фридрих Велики”. Прочутата максима на Клаузевиц „Войната е продължение на политиката с други средства” господства и досега в остарялото европейско мислене. Според Клаузевиц, за да постигне целите си, войната трябва да остане под контрола на политическите лидери. Но това, което има своята действена сила през XIX в. и XX в. може да породи редица проблеми през XXI в., защото ситуацията е съвършено променена и войната може изобщо да се изплъзне от контрола на политическите лидери, особено ако съвременните въоръжения попаднат под действието на кибератаки. Възможност, която е много реална. На последния Атински демократичен форум на световните лидери, проведен през 2017 г. Кофи Анан обръща внимание на един интересен факт – в близкото минало, според него, световните лидери са „работели един с друг” и са смятали, че сътрудничеството между държавите е единственият начин за разрешаване на кризи, но днес има много дребни хора на високи постове и те не винаги разбират рисковете, които ни заобикалят¹.

Повод за написването на настоящия доклад беше един друг доклад под надслов „Цикличност на американския военен бюджет и рисковете от световна война” с автори Георги Найденов и Калоян Харалампиев². Основната теза на авторите е изградена върху съпадението

1 World Review, New York Times, 2017.

2 Искрено съм благодарна на двамата автори, че ми предоставиха доклада и презентацията в ръкопис, и ми дадоха правото да ги цитирам. – Найденов, Георги, Калоян Харалампиев. 2017. Цикличност на американския военен бюджет и рисковете от световна война. Доклад, представен на Национална конференция „Съвременните социални предизвикателства и обучението по социология”. София, УНСС, 21.11.2017, ръкопис.

на циклите на дългите вълни на Кондратиев и цикличността на американския военен бюджет за периода 1948–2008 г., което съвпадение според тях води до „шокова концентрация на капитала във военната индустрия, в петролния и наркобизнеса“ (с. 5). Това от своя страна намалява покупателната способност на данъкоплатците и ражда ипотечна, финансова и икономическа криза, добила световни измерения. Екстраполацията на циклите на военния бюджет върху циклите на дългите вълни на Кондратиев за периода до 2050 г. според авторите показва, че „както и през предишните два века целият период на първата половина на 21-ви век е **силно рисков**“ (с. 12).

Фиг. 1. Военен бюджет на САЩ –
18 годишен цикъл и дългите вълни на Кондратиев
Източник: Найденов, Харалампиев, 2017, с.12, ръкопис.

Поради това че става смяна на световния търговски център, става обществено необходима и „трансформацията на световната финансова система, смяна на световната валута и смяна на световното политическо лидерство“ (с. 9). Наистина Китай вече официално и практически заяви своите претенции за световно лидерство в близките десетилетия. Без да отричам евристичната стойност на защитаваната от авторите теза, по същество обаче мисля, че демонстрират мислене, което е експлицитен израз на *остарялото европейско мислене*. Действително и през XXI в. продължават войните, гарантиращи високо военно бюджетиране, но това според мен е само инерцията на една отиваща си епоха. Защо? – ще се опитам да докажа чрез настоящия доклад.

1. Войните на ХХ в.

Войните на ХХ в., както знаем, са войни за териториални и ресурсни претенции на икономико-политически субекти, чието мислене все още е подчинено на конвенционалното за ХХ в. икономическо мислене, базиращо се на добре известните седем основни принципа за: ограничеността на материалните блага на земята; рационалните решенията относно използването на оскъдните ресурси; оптимизирането на икономическите решения; маржиналните (пределните) разходи; необходимата и достатъчна информация за всяко икономическо решение; наличието на вторични, третични и т.н. ефекти; теоретичната обосновка на икономическото решение, даваща възможност за прогнози за развитие. Добре развитата теория е най-добрата практика. Принципи, които съвременната икономическа социология, ако не отрича, то поставя под съмнение и доразвива.

Европоцентриското мислене, формирано от технологичното превъзходството на западноевропейските държави през епохата на Просвещението, ражда идеологията за индивидуализма и „свещената“ свобода на всеки в неговия избор да се възползва от технологичния прогрес. Взета на въоръжение от технологичния хегемон на ХХ в. – САЩ, макар и леко трансформирана, за да обоснове потребностите на масовото производство, тази идеология роди идейната защита на консуматорското общество, чрез маркетинговото кредо на Виктор Лебоу: *„Превръщане на консуматорството в начин на живот. Превръщането на купуването и употребата на стоки в ритуали, в които се оглежда нашия дух. Ние се нуждаем нещата да се консумират, изгарят, заместват и изхвърлят все по-бързо“*. Така се стигна до нарушаване на хомеостазиса на интегралната био-социо система с всички произтичащи от това последици, пред които сега е изправено човечеството.

Азиатското мислене дори в модерната епоха остана вярно на специфичните си исторически традиции и защити силата на колективистичното мислене – *„всеки индивидуален избор трябва да е съобразен с колективното добруване“*. Колективистичното мислене вижда технологичния прогрес като групово дело и затова той е общо благо. (И досега в Япония, доколкото имам информация, закон за защита на интелектуалната собственост не е приет. Счита се, че така се спира технологичният прогрес.) Това е мислене, което поставя в центъра на

идеологическата си система груповата идентичност с кредото: „Аз не мога да съм щастлив, ако не направя групата щастлива“. Резултатите са видими през XX в. във феноменалния успех на японското общество, а през XXI в. – на Китай (достатъчно е само визуално да се сравнят мостовете на съвременен Китай с мостовете на САЩ и става ясно накъде се премества световното търговско и технологично лидерство). Всъщност идеологическият аспект на войните на XX в. е свързан именно с противоборството между тези две идеологии, два начина на мислене.

Уилям Е. Рапърд още през 1936 г. твърди, че военното и икономическото въоръжение са свързани и представляват сериозна заплаха за международния мир и просперитет. Военните въоръжения са инструменти на грубата сила, които могат да бъдат използвани както за отбранителни, така и за офанзивни цели. Натрупването на въоръжения намалява глобалната сигурност, като прави други по-малко въоръжени държави да се чувстват по-малко сигурни. Тези въоръжения увеличават шансовете за конфликт, като насърчават изолацията, национализма и възприемането на диспозицията „ние-те“, не като рефлексия на другостта, а като противопоставяне на чуждостта³.

Осем десетилетия след лекцията на Рапърд военното и икономическото въоръжение остават в челните редици на дискусиите по външната политика. И до днес обаче остарялото икономическо мислене е водещо при воденето на войни. Но войните на XX в. не се свеждат само до въоръжените конфликти. Те включват и неясните войни като икономическите санкции и дипломатическите преговори като тези за Трансатлантическо партньорство за търговия и инвестиции (Transatlantic Trade and Investment Partnership – TTIP), замислено да се контролира от специалните търговски трибунали. Официалният мотив е, че този режим е наложителен принципно за да укрепи позициите на инвеститорите в развиващите се страни, където няма надеждна правна система, но той се прилага повсеместно, за да защити интересите на мултинационалните компании от интервенцията на националните правителства⁴.

3 Rappard, William, E. 1936. The common menace of economic and military armaments. Available at: Series: <Richard Cobden lecture>, 8th. London: Cobden-Sanderson.

4 Уолик, Лори. 2013. Трансатлантическото споразумение: тайфуц, който заплашва Европа. Във: в. Монд дипломатик, от 21.11. 2013.

Анализът на данните за увеличаване на разходите за военни бюджети на САЩ, НАТО, Русия, Китай и други страни, възприетите стратегии за защита на националните пространствени приоритети и „стратегическите интереси“ на все още лидиращата икономика в глобален план – САЩ, дава доказателства в подкрепа на тезата за доминиращото конвенционално икономическо мислене и през първите десетилетия на XXI в.⁵. Публично известни са имената на корпорации от военно-промишления комплекс, преследващите запазване на статуквото на „зависима от войната икономика“⁶.

Териториалните войни, които все още се водят и вероятно ще продължат да се водят, са просто инструменти за поддържане на печалбите на „нефтените“ и „оръжейните“ елити по света, които съвсем реално осъзнават, че в бъдеще няма да могат да манипулират света с „ограничеността“ на нефта като ресурс и необходимостта той да бъде завоюван и отбраняван. Първо, той далеч не е толкова ограничен ресурс, колкото идеологическата пропаганда го представя, и второ, в недалечно бъдеще нефтът ще загуби значението си на основен енергиен ресурс. По-бавно или по-бързо индустриалната епоха безвъзвратно си отива. Елитите, които тя конституира, са поставени пред дилемата: да направят всичко, за да запазят статуквото възможно най-дълго или да се трансформират, нагаждайки се към новите реалности. Всъщност повечето от тях правят и двете.

2. Предизвикателства на дигиталната епоха през XXI в. и новият начин на мислене

През XXI в. развитието на човечеството се жалонира от три етапа на изграждане на технологичните мрежи.

Първият е свързан със стартирането на world wide web като глобална мрежа за свободна комуникация. Вторият етап се очертава от

5 И вероятно, макар и непремерен с интересите на „големите“ съвсем резонно звучи въпросът на нашия премиер към Ж. К. Юнкер: „Попитам ЕК откъде има заплаха за ЕС, след като всички държави казват, че трябва да се увеличават парите за отбрана. Това означава, че има някаква заплаха“, налично на <<http://www.segabg.com/article.php?id=880491>> – последно посетен на 9.11.2017.

Вероятно формулировката трябваше да бъде малко по-различна – „Какво заплашва глобалните елити?“

6 Turley, Jonathan. 2014. Big money behind war: the military-industrial complex. Available at: <<http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2014/01/big-money-behind-war-military-industrial-complex-20141473026736533.html>> – 10.11. 2017.

разпространението на мобилните комуникации като масови. Третият предстои да бъде очертан от разработваните технологии на AI (изкуствен интелект) и IoT (интернет на нещата).

Френсис Фукуяма обяви край на историята и последния човек и си навлече много критики, но е по-вероятно да се окаже прав в прогнозите си. Като че ли край на социалния свят, такъв, какъвто човечеството го сътворява от началото на своя генезис, наистина предстои. Започва съществуването на нова, непозната и както обикновено се случва плашеща в редица свои параметри реалност. Вероятно първопроходците не са си давали точна представа каква „бутилка“ отпушват⁷. Човечеството досега не се е „натъквало“ на такъв „дух“, който преобразява не просто начина на живот, но и същността на социалността. След време може би няма да бъде правомерно да се говори за социалност, ако социалността се схваща като целия процес на съграждане и взаимодействие на човешките институции. Във виртуалната среда с предоставената възможност за свободна и мимолетна комуникация се обезсмислят не само някои от функциите на социалните институции, но и самите социални институции. В тяхната дейност вече могат да се намесват индивиди, които формално не са включени в тяхното функциониране. Информацията все по-трудно може да бъде опазена като нечия частна собственост.

Няма да се впускам в подробности, но ще маркирам някои от съвременните предизвикателства на дигиталната епоха:

- *превръщане на виртуалната реалност в начин на живот, реалността ще бъде добавена (Added Reality);*
- *разработване на технологията на изкуствения интелект и Deep Learning (дълбоко обучение) – това е раздел от машинното самообучение, който се занимава с изучаването на света чрез създаването на големи модели и ползването на огромни масиви от данни, като по този начин се стига по-близо до изкуствения интелект. Deep learning стои зад такива революционни достижения за автоматизация на различни задачи като разпознаването на изображения, текст и реч. Deep Learning използва големи изкуствени невронни мрежи и компю-*

⁷ За генезиса на виртуалната епоха има много матирали. Един от тях може да се види на: <http://internetrabotta.blogspot.com/2010/11/0078.html>, последно посетен на 10.6. 2012

търни системи, създадени по подобие на невронните мрежи в човешкия мозък;

- *тотален дигитален надзор върху индивидите под предлог за сигурност* – нова регулация върху данните;
- *блокчейн технологията и създаването на криптовалути като нова форма на валутни системи* – според Бьорн Таале Сандберг, ръководител на Telenor Research, смисълът на блокчейн е именно в това, че не е необходима някаква централна институция, която да надзирава трансакциите;
- *5G в действие* – засилване на виртуализацията на мобилните мрежи, благодарение на първите конкретни спецификации за 5G и на наличието на радиочестотен спектър;
- *все повече дигитални устройства се превръщат в инструменти за плащане* – въвеждат се няколко нови системи за плащане чрез електронни устройства. В Азиатско-Тихоокеанския регион се наблюдава ръст на банковите услуги, базирани на IoT. В Европа през 2018 г. се очаква да влезе в сила нова Директива за платежните услуги (PSD2), която ще позволи достъпа до банковите данни на потребителите от страна на компании за финансови и технологични услуги.

Тези предизвикателства са към съществуващите бизнес-модели и екосистеми. Сигурността вече е поставена като приоритет номер едно, защото посегателствата на хакерите върху данните от мобилните устройства и интернет сървърите по всяка вероятност ще се увеличат, които и сега се съизмерват с милиони по света.

Много от икономистите и социалните учени, отчитайки дълбоките промени, които настъпиха и продължават да настъпват в технологично отношение, вече преосмислят принципите на конвенционалното икономическо мислене. (Джоузеф Стиглиц, Марк Бюканан, Дирк Хелбин и др.) В своя лекция на Четвъртата среща на Нобеловите лауреати по икономика с млади икономисти в град Линдау, Германия (2011 г.) Стиглиц коментира, че съблюдаването на стандартите на нашето остаряло мислене въвлича света още по-дълбоко в кризата, защото традиционните теории се провалят, а с разделянето на икономиката на микро- и макро-, според него, започват всички беди⁸.

8 „В търсене на нови модели“ цитирано по в. Дневник, бр. 2706, от 11.09.2011. наличен на <http://www.dnevnik.bg/biznes/2011/09/11/1153843_v_tursene_na_novi_modeli/> – последно посетен на 07. 12. 2017.

В един глобално интегриран свят връзките, базирани на егото, не са ефективни. Мрежовото общество налага нови модели на мислене и действие. Дирк Хелбин, от своя страна, разкрива как и защо конвенционалното икономическо мислене води до глобална криза. Безспорно един силно обвързан свят се държи по фундаментално различен начин. Силните взаимодействия обикновено правят системата неконтролируема – *създават каскадни ефекти и екстремни събития*. Авторът апелира за преразглеждане на старата парадигма и замяната ѝ с нова, която е базирана на познания за сложни екологични и социални системи. В съвременния бързо променящ се свят корпорации и политики трудно могат да постигат адаптация и следователно няма как световната икономическа система да поддържа равновесно състояние. По-скоро тя функционира в сложна неравновесна динамика. Това изисква разработване на нееквивалентни мрежови модели, обхващащи самоорганизираната динамика на реалните икономически субекти, интердисциплинарен подход при оценка на системния риск и интегрирано управление на риска.

Оптимизиращият егоистичен икономически субект на конвенционалното икономическо мислене е модел, който се поставя под въпрос от теоретичните и емпиричните резултати. Практически, хората се държат по един по-кооперативен и справедлив начин, отколкото прогнозира парадигмата на „*homo economicus*“. По-специално, парадигмата пренебрегва ролята на грешките, емоциите, другите предпочитания и т.н. Реалното човешко поведение е със значителни отклонения от теоретично прогнозираното.

Идеологията на „свободните пазари“ твърди, че регулирането би намалило ефективността на икономическите системи, че максимизирането на егоистичната печалба води автоматично до най-добрия системен резултат, базиран на самоорганизацията. Но както уточнява Йън Бръф⁹, представителите на неолибералните модели не са против регулацията изобщо, а са против регулацията в защита на наемния труд. Те искат регулация за създаване на „стабилни пазари“ (Н. Флигстейн), които да обслужват интересите на определени представители на капитала. Моделите в еволюционната теория на игрите показват, че самоорганизираната координация на пазарите лесно се проваля, дори

⁹ Бръф, Йън. 2017. Авторитарният неолиберализъм. Наличен на <<http://www.lifeaftercapitalism.info/critique/493-avtoritarniyat-neoliberalizum>> – 20.11.2017.

когато участниците на пазара имат еднаква сила, симетрична информация и т.н. Много съмнително е дали системната неефективност, произтичаща от индивидуалните усилия за оптимизация, винаги може да бъде компенсирана от алчни мотивации (като например опитване да се получи повече от преди или повече от други). Това може да се постигне чрез създаването на информационна и комуникационна система, която да подпомага колективното самоосъзнаване на въздействието на човешките действия върху нашия свят и се увеличат възможностите за социално, икономическо и политическо участие.

Общоприето е мнението, че неефективността на пазара е резултат от неравномерно разпределение на властта, което частично се дължи на информационна асиметрия. Поради това предоставянето на повече информация на всички би трябвало да премахне свързаната с това неефективност. Но твърде много информация обикновено създава претоварване и шум в системата. В резултат хората са склонни да се ориентират спрямо *поведението на другите и източниците на информация, на които се доверяват*. Самостоятелните решения де факто не са самостоятелни ¹⁰.

Съвременният свят е все по-дигитален, все по-технологичен, което води до все по-малка употреба на наемен труд и все по-честа употреба на малко, но висококвалифициран труд. Затова основната маса от излишно население се прехвърля във виртуалния свят или в неформалната, дори криминална икономика. Това е войната на масите срещу глобалните елити. Прекалено усложненият и взаимосвързан свят отдавна не може да бъде управляван като една кибернетична система, както се надяваха учените умове на ХХ в.

3. Войната на ХХI в.

Всичко казано по-горе е в подкрепа на тезата, че старото европейско мислене трудно може да разбере, че новата епоха води до възможност за качествено нова война. Ако войната, олицетворение на настоящия век, предстои, тя няма да е за териториални и енергийни ресурси. Няма да е прехвърляне на същността на войните от предходния век във виртуалното пространство, макар че и това вече се случва с осъществяваните кибератаки и прехвърляне на финансови ресурси

10 Helbing, Dirk 2015. How And Why Our Conventional Economic Thinking Causes Global Crises. Available at: <Thinking Ahead – Essays on Big Data, Digital Revolution, and Participatory Market Society>, pp 39-52.

в мрежата, с налагането на политическа воля върху виртуалните комуникации¹¹. **Това ще е война между изкуствения и човешкия интелект.** Ненапрасно редица големи имена в науката и практиката на информационните технологии предупреждават за опасностите, които могат да сполетят човечеството, като следствие от разработването на **технологията на изкуствения интелект.** Както често се случва в еуфорията на постигането на някакво научно или технологично откритие, тези, които го създават, по ред причини не обръщат внимание на възможните вторични или третични ефекти, т.е. на опасните последици от неговото масово приложение.

От известно време Стивън Хокинг предупреждава колко опасна за човечеството може да бъде технологията на изкуствения интелект. Той смята, че бързото развитие на изкуствения интелект може да представлява заплаха за съдбата на човечеството¹². От една страна, ако се запази сегашното статукво на частна собственост върху технологиите, тя може да доведе до превръщането на хората в киборги с или без тяхно желание. От друга страна, следва много по-голямата опасност – за *самостоятелното възпроизвеждане на изкуствения интелект.* Специалистите на отдела Google Brain представят изкуствения интелект AutoML, способен да създава свой собствен изкуствен интелект без участието на хората. AutoML е създал своята система за компютърно зрение NASNet, значително превъзхождаща създадените от човека. Новата AI система се очаква да стане основата на развитието на бъдещите робомобили и на роботиката, извеждайки компютърното зрение на съвсем ново ниво. AutoML е създала AI, в реално време разпознаващ обектите в произволно видео с много висока точност. Изкуственият интелект самостоятелно е обучил новата невронна мрежа чрез откриване на грешките и кори-

11 Както скоро стана ясно, с решение на Федералната комисия по комуникациите на САЩ се отменя интернет-неутралността, въведена през 2015 г., независимо от призива на бившия президент Барак Обама, който казва: „Откакто е създаден, интернет стъпва върху основни принципи като прозрачност, равенство и свобода. Никой освен вас не решава до кой сайт да имате достъп, няма тол-такси по интернет магистралата. Точно тези принципи, тази идея за интернет-неутралност дава на мрежата мощ, а на иноваторите – шанс да се развият. Нарушаването ѝ ще сложи край на интернет, какъвто го познаваме“ (цитирано от в. Сега, бр. 6059)

12 „Страхувам се, че изкуственият интелект може да замени хората. Ако сега хората разработват компютърни вируси, в бъдеще някой ще бъде в състояние да създаде изкуствен интелект, който може да се подобри и да се възпроизвежда сам. Това ще бъде нова форма на живот, която ще надмине човека“, казва Стивън Хокинг, цитиран от „Daily mail“.

гиране на работата. Новата невронна мрежа показва много по-добри резултати от невронните мрежи, създадени и обучени от хората.

Наскоро (декември 2017 г.) е демонстрирана програмата АлфаZero на компанията ДийпМайнд, собственост на Гугъл, която побеждава най-добрата дотогава шахматна компютърна програма Стокфиш в играта Го. АлфаZero има 25 победи с бели фигури и 72 ремита. До този момент се е смятало, че Го е единствената игра, която може да устои на изкуствения интелект. На новата програма са й били необходими само 4 часа, за да научи правилата на играта и да достигне до тези постижения. Създателите на АлфаZero не са използвали традиционните методи за подготовка на компютри – на програмата не са били дадени нито дебютни, нито ендшпилни бази данни или сложни алгоритми. Според редица коментатори АлфаZero е първо приближение към тип „Б” – „човешки” подход на машината към шаха. Ефектът от успеха на АлфаZero вероятно ще надхвърли рамките на логическите игри, чрез адаптиране на системата към изучаването на нов набор от правила за изцяло нова игра. Разработчиците на ДийпМайнд демонстрират гъвкавостта на системата и нейния потенциал да работи извън рамките на обикновения геймплей, т.е. способността ѝ да създава нови правила. Тази система би могла да се използва в „по-реални условия” за овладяване на редица области, базирани на правила, като например финанси или научни открития¹³.

Още по-тревожна е новината, свързана с практиката на изследователите от Лабораторията за изследване на AI във Facebook (FAIR), които е трябвало да изключат двигател за изкуствен интелект, след като са открили, че AI е създал свой уникален език, който хората не могат да разберат. Изследователи са установили, че чатботите са се отклонили от сценария и комуникират на нов език, разработен без човешки принос, но така криптиран, че хората не могат да го декодират. Това показва колко страховит и ужасяващ потенциал има в AI.

Нямам информация дали извън еуфорията от мащабността на творението си (освен големи имена като Хокинг, Мъск и други, потопени в проблемите) човечеството се замисля върху възможностите, които се разкриват пред един изкуствен интелект, свързан в „глобален мозък” – глобална невронна система. Но ако си дадем сметка какво човечеството е създало с неговото интересубектно съзнание, все пак ба-

¹³ АлфаZero, детето на Гугъл, разби световния компютърен шампион Стокфиш. Във: в. Сега, налично в <<http://www.segabg.com/article.php?id=887846>> – 11.01.2018.

зирано на индивидуални невронни системи (човешкият мозък), какви ли биха били творенията на едно изкуствено съзнание, базирано на колективен мозък, изграден от една свързана глобална невронна система? И дали това творение, наистина няма да унищожи създателите си – хората?

Вместо заключение:

Едва ли изложеното изчерпва темата, но ограничението на обема, не ми позволява да вляза в подробности и да изтъкна още факти и аргументи в защита на представената теза. Единственото, което искам да допълня е, че войните на XXI в. минават през войните на старите идеологии с новозараждащата се такава, апелираща към завръщане към изконните човешки ценности. Това е идеология, за която все още трудно може да се разбере дали е продукт на някои от старите елити, или е спонтанно зародила се (възпроизвеждаща се от стари времена, напомняща най-доброто от старите ереси) в мрежата, разпространява от много информационни центрове. Те минават и през рекламата в кибермрежите и разбира се през наново „събуденото“ идеологическо говорене в идеологическата лексика на студената война.

Накрая ще завърша по един нетрадиционен за претендиращ да бъде теоретичен доклад начин. Ще припомня художествено прозрение на един голям български поет, незаслужено позабравен през последните десетилетия – Никола Вапцаров:

„Борбата е безмилостно жестока.

Борбата, както казват, е епична.

Аз паднах. Друг ще ме смени... и толкоз.

Какво тук значи някаква си личност!”

Борбата в XXI в. наистина се превръща в епична, но големият въпрос е дали в дигиталната ера ще останат личности, които да смеят падналите или AI ще успее да превърне хората в киборги, които да изпълняват неговите заповеди. А може би просто ще ги унищожи като ненужни му. И ако за конвенционалните войни на предходния XX в. е валидна формулировката на Клаузевиц за войната като продължение на политиката с други средства, мисля, че за посочените по-горе същностни войни на XXI в., тя би трябвало да звучи: „Войната е продължение на технологиите с други средства”.

РЕАЛНА ЛИ Е ЗАПЛАХАТА ОТ ВОЙНА ЗА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ?

Никола Аврейски*, e-mail: nikola_avreyski@abv.bg

IS THAT THREAT TO WAR FOR THE EUROPEAN UNION REAL?

Nikola Avreyski, e-mail: nikola_avreyski@abv.bg

Summary: *The report argues that despite the allegations of Islam, Iran, Russia, North Korea and China „threats” to Europe, the European Union is not really threatened by war. But the EU has already risen to the conditions of emancipation in security and defense if it wants to have a chance to rearrange the global „chessboard”.*

Keywords: *21st Century, Military Threats, USA, EU, Russia, European Defense Alliance.*

Анализът по въпроса за рисковете от война в Европа през XXI в. следва да бъде граден върху обективна и задълбочена оценка на въоръжените конфликти на нашия континент след приключването на Студената война. Падането на Берлинската стена, рухването на комунистическите режими, разпускането на Организацията на Варшавския договор и на Съвета за икономическа взаимопощ, разпадането на Съветския съюз, обединението на Германия и възстановяването на соци-

* Професор по Нова и най-нова история, доктор по Историография на Общата история. Гост-преподавател в Университета по библиотекознание и информационни технологии–София, Югозападния университет „Неофит Рилски”–Благоевград и Висшето училище по сигурност и икономика–Пловдив. Член на Българското геополитическо дружество.

алнополитическото единство на Европа, породиха големи очаквания за стабилно, мирно и успешно развитие на Стария свят.

Но геостратегическите планове на САЩ, оказали се ненадейно единствена световна суперсила, преследваха други цели. Самообявили се за „победител“ в Студената война, поели курс към изграждане на еднополюсен, доминиран от Вашингтон свят, съзнателно изграждайки си имиджа на непреклонен и раздражителен световен господар, доизграждайки „мрежата от мрежи“ на американското задкулисие, САЩ се заеха да озаптят порива на Западна Европа към задълбочаване на интеграционния процес и да не ѝ позволят да се изплъзне от американския контрол, включително чрез запазване на американското „военно присъствие“.

Политиката им Източна Европа стана властна, груба и често безцеремонна. Този „нецивилизован свят“¹ беше удостоен с нравоучителни беседи, оценки от позицията на последна инстанция на истината, назидателни (и ръководени от щатските интереси) „препоръки“, в действителност – директиви. Преследваната цел бе пресичане на руското, ограничаване на западноевропейското и налагане на американското влияние над него, както и осигуряване на „открити врати“ за американското икономическо проникване в посткомунистическа Европа.

Въпреки отпадането на всички основания за съществуването на Северноатлантическия съюз и поетия във връзка с обединяването на Германия ангажимент НАТО да не се разширява „нито на сантиметър“ на Изток, Вашингтон се зае с укрепване на Алианса като главен инструмент за осъществяване на европейската политика на САЩ чрез превръщането му от атлантически в „евроатлантически“ военнополитически блок. Всичко това бе представяно като „премахване на разделителните линии“ в името на изграждане на „нов дълготраен ред в Европа“, докато всъщност се преследваше целта за извличане на геополитически дивиденди от разпадането на Източния блок и затягане на обръча около претърпялата геополитическа катастрофа Русия.

Особено важно бе в Европа да се поддържа огънят на въоръжени конфликти, разигравани по сценарии, писани отгатък Атлантическия океан и за сметка на Европа. Поразително е, че всички американски

¹ Улф, Лари. 2004. Изобретяването на Източна Европа. Картата на цивилизацията в съзнанието на Просвещението. Прев. от англ. Росица Панайотова. София, Изд. Кралица Маб, с. 544.

намеси във вътрешните дела на Европа бяха представяни като „неизбежни“ „хуманитарни интервенции“ на „международната общност“ в закрила на стремежа на „суверенните народи“ към „свобода и демокрация“. Схемата на тази нестихваща кампания бе откровено коментирана през 2016 г. от известния британски журналист и блогър Нийл Кларк в „Геополитика“ (5 август 2016 г.): *„Не ти трябва да си Шерлок Холмс, за да схванеш общия модел. Преди да бъде обявена война или „хуманитарна интервенция“ срещу набелязаната държава, се създават куп ужасяващи истории за нейния лидер и правителството ѝ. Твърденията се радват на изключителен медиен отзвук и се повтарят до втръсване, за да могат хората да си помислят, че те няма как да не са верни. По-късно става ясно, че твърденията са напълно грешни (...), недоказани или силно преувеличени. По това време обаче цикълът на новините не се средоточава върху тяхното изобличаване, тъй като вече е фокусиран върху следващия агресивен Хитлер, който трябва да бъде премахнат. През 1999 г. бе Милошевич; сега са Асад и Путин“.*

Коментарът на Кларк поставя въпроса за движението на идеите на Вашингтон за заплахите пред европейската сигурност. Както констатира директорът на лондонското издание на „Вашингтон пост“ Т. Рийд, *„след разпада на Съветския съюз и блока на неговите източно-европейски сателити НАТО се озова в смущаващо положение: ... остана без мисия“*². В началото на 1992 г. щатският проф. Джон Лукач коментира „никому ненужните“ американски войски и военни бази в Европа³. Дори идеологът на Студената война проф. Джордж Кенън публично характеризира разширяването на НАТО след краха на комунизма като *„най-голямата грешка на края на Двадесетия век“*⁴. За да осмисли съществуването на Алианса, Вашингтон демонизира постсоциалистическия режим на Слободан Милошевич в Белград⁵. След неговото падане

2 Рийд, Т. 2005. Съединени европейски щати. Новата Суперсила или краят на американското господство. Прев. от англ. Елисавета Маринкева, Георги Иванов. София, Изд. Ciela, с. 184.

3 Лукач, Джон. 1994. Краят на ХХ век и краят на модерната епоха. Прев. от англ. Боян Дамьянов. София, Изд. Обсидиан, с. 108.

4 Цит. по: Уткин, Анатолий. 2000. Россия и Запад. История цивилизаций. Москва, Изд. Гардарики, с. 503.

5 Налага се тук да напомня, че през 2016 г. Милошевич беше оправдан постмъртно по всички обвинения от Международния трибунал за военните престъпления в бивша Югославия.

през 2000 г. (не в резултат на натовските бомбардировки от 1999 г., а на демократичния вот на самите сърби) НАТО отново се оказа без работа – без видим, ясно различим противник. „Вече няма никаква нужда от НАТО, тъй като няма враг“, отбеляза американският политически писател Гор Видал в самото начало на XXI в.⁶ При това положение на НАТО започна да се гледа като на „застраховка срещу новия руски империализъм“, както призна проф. Хенри Кисинджър⁷. Изходът от тази неловка ситуация, навяваща асоциации със Студената война, бе открит в атентатите в САЩ от 11 септември 2001 г. и през следващата година НАТО определи за свой нов враг международния тероризъм. Но този нов аргумент за оправдаване на съществуването на НАТО бе твърде неубедителен, особено за европейците, тъй като в натовската доктрина бяха оставени без внимание другите форми на религиозен фанатизъм (юдейският и християнският), както и държавният тероризъм⁸. А и борбата с тероризма е по общо признание призвание на разузнавателните служби и на полицейските органи, а не въоръжените сили. Затова Вашингтон пусна в началото на 2007 г. в оборот версията за „иранската заплаха“ в натиска си за изграждане на елементи на американската противоракетна отбрана в Европа⁹. Целият фалш на това твърдение лъсна през есента на същата година, когато от разсекретена оценка на разузнавателните служби на САЩ се видя американската осведоменост за това, че още през 2003 г. Техеран е спрял програмата си за създаване на атомна бомба. Но тази компрометирана версия бе подхваната и от президента Барак Обама, който уверяваше, че изгражданата противоракетна отбрана на НАТО в Европа „е насочена срещу иранската заплаха“. Всеобщите съмнения в тези твърдения изрази през 2010 г. бившият генерален секретар на НАТО лорд Джордж Робъртсън, според когото мнозина в Алианса смятат, че „заплахата за глобалната сигурност идва от Русия“¹⁰. Докато през 2014 г. напълно се потвърди убеж-

6 Видал, Гор. 2003. Вечна война за вечен мир. Мечтаната война. Прев. от англ. Елка Виденова. София, Изд. къща Анимар, с. 250.

7 Кисинджър, Хенри. 2002. Политиката. Към дипломацията на XXI век. Прев. от англ. Боряна Семкова-Вулова. София, Изд. Труд-Прозорец, с. 43.

8 Вж. Чомски, Ноам. Проблемът се корени в нежеланието да се признае, че собственият ни тероризъм е тероризъм. – Изток-Запад, София, 2007, кн. 2, с. 13.

9 Вж. Зажек, Оливие. Американската противоракетна фикс идея. – Монд дипломатик, София, юли 2007, с. 19.

10 Коммерсантъ, Москва, 19 февруля 2010 г.

дението на всеки непредубеден анализатор, че действията на САЩ и на предвожданата от тях НАТО са фактически насочени срещу Русия. Напоследък американците започнаха да ни плашат и със севернокорейската заплаха, тъй като изстреляната през ноември 2017 г. ракета била с обхват от над 13 хил. км и могла да стигне и Европа. А днес, 18 декември 2017 г., президентът Доналд Тръмп ще обяви нова Стратегия за национална сигурност на САЩ, представяща като „заплаха“ и Китай, на когото се приписват „ревизионистичен стремеж“ и „икономическа агресия“ с цел промяна на глобалното статукво.

А сега да се опитаме да вникнем във въпроса: Налице ли е в наши дни реална заплаха от война за Европейския съюз (ЕС)? Разузнавателните служби на САЩ, единната англосаксонска разузнавателна общност „Пет очи“¹¹ и разузнаването на НАТО упорито сочат с пръст Русия на Путин. Внушението от Вашингтон неуморно се тиражира от цялото американско задкулисие, от всички правоверни атлантици, от оркестрираните „свободни медии“ и многобройните неправителствени организации, намиращи се на щедрата ясла на Чичо Сам и Татко Сорос. В действителност русофобията никога не е напускала Запада, но патологичната антируска истерия от последните години започна да се родее с нацистката ненавист от миналото.

Нека си спомним, че тя започна след завръщането на Крим в състава на Руската федерация през 2014 г. – точно в момента, когато чрез инсценираната „революция“ в Украйна САЩ се виждаха вече като господари на този изключително важен в геополитическо отношение полуостров, на който е разположен руският Черноморски флот. Като по команда се надигна огушителен вой, че това било „прецедент“ в международните отношения след Втората световна война. За тези нови морализатори явно нямат никакво значение фундаментални факти за оценката на преминаването на Крим от Украйна в Русия: в продължение на векове Крим беше международно призната част от Русия; през 1954 г. Никита Хрущов наложи прехвърлянето на Крим от Руската федерация в родната си Украйна, без да бъдат спазени консти-

¹¹ Както разкри бившият служител на ЦРУ и Агенцията за национална сигурност Едуард Сноудън, САЩ, Великобритания и нейните доминиони Канада, Австралия и Нова Зеландия са образували единна разузнавателна общност под името „Пет очи“ за обмен на разузнавателна информация.

туционните процедури на тогавашния Съветски съюз; решението на Крим за завръщане в състава на Руската федерация беше потвърдено на референдум, проведен под мониторинга на международни наблюдатели; прецедент бе не Крим, а Косово, обявило с подстрекателството на САЩ и подкрепата на ЕС през 2008 г. едностранно и без референдум независимост от Сърбия¹².

Друг лайтмотив в антируската истерия е обвинението, че тя обявила в новата си военна доктрина от 2015 г. НАТО за „враг“, с което поела отговорността за разпалване на „нова студена война“. Но тази версия се намира в крещящ дисонанс с фактите. Непосредствено след изтеглянето на руските войски от Европа Русия бе пренесена в обновения списък на външнополитическите контрагенти на САЩ от „партньорите“ в „опонентите“ и бе разработена американска стратегия спрямо нея, формулирана ясно от президента Бил Клинтън пред заседание на Обединения комитет на началник-щабовете (25 септември 1995 г.): *„В най-близкото десетилетие ни предстои решаването на следните проблеми: разчленяването на Русия, окончателното разрушаване на нейния военнопромишлен комплекс, установяване на изгодни за нас режими в откъснатите се републики. Ние ще позволим на Русия да бъде държава, но империя ще бъде една страна – САЩ“*. В добавък неговият държавен секретар Мадлин Олбрайт публично заяви, че Русия имала най-голямата територия в света, което било „несправедливо“. Когато поставеният от Клинтън десетгодишен срок за декомпозиране на Руската федерация изтече, без да даде очаквания резултат, през 2008 г. британският журналист Едуард Лукас публикува книгата си „Новата студена война“, съдържаща мащабна стратегия за ново противопоставяне на Русия¹³, изпълнението на която е в пълен ход от тогава до наши дни. Трябва да добавим и появилият се през 2016 г. „политически бестселър“ на американския генерал от резерва Ричард Ширеф „2017. Войната с Русия“¹⁴, който бе призван да подготви западните общества за започващата схватка със „смъртния враг“.

12 Чавдарова, Мария. Косово, Южна Осетия и международната сигурност. – В: Икономика на знанието – възможности и предизвикателства пред висшето образование. Т. III. Бургас, 2008, с. 74-81.

13 Лукас, Едуард. 2008. Новата студена война. Кремъл е заплаха както за Русия, така и за света. Прев. от англ. Павел Талев. София, Изд. Прозорец.

14 Ширеф, Ричард. 2016. 2017. Войната с Русия. Прев. от англ. Богдан Русев. София, Изд. Enthusiast.

Сред неизменните обвинения срещу Русия е това, че активно укрепвала бойната си мощ, с което се превърнала в „заплаха“ за сигурността на съседите ѝ и на Европа, както и за глобалната сигурност. Подобни обвинения за всеки здравомислещ човек са просто издевателство с елементарната почтеност. При положение, че военният бюджет на САЩ възлиза на 660 млрд. дол., което е два пъти повече от най-напрегнатите години на Студената война и 14 пъти повече от бюджета за отбрана на Руската федерация. И след като общите военни разходи на 29-те държави на НАТО съставляват над 62 процента от общите военни бюджети на всички държави по света.

Сред стоварените вини на Русия е и тази, че поддържала руски военни бази в няколко бивши съветски републики и в Сирия (общо 6–7). И се очаква простолюдието да повярва колко голям е нейният грях, премълчавайки елементарния факт, че САЩ имат близо 1 000 военни бази по всички кътчета на планетата. Както констатира щатският икономист и културен антрополог Ерик Зюсе, *„не САЩ са обкръжени от руски военни бази, а Русия с наши бази“*¹⁵.

Медийната канонада срещу Русия има и други куриозни изменения: Русия водела „хибридна война“, след като денонощно официални представители, официозни и комерсиални медии на Запада бълват огън и жупел по неин адрес; тя се намесвала в избори в САЩ и Европа, след като близо 60 хил. неправителствени организации, щедро финансирани от САЩ¹⁶ и Европа, развиват антиправителствена дейност в Русия; Москва организира кибератаки срещу Запада, след като само през 2011 г., както разкри Сноудън, САЩ са организирали 231 кибератаки срещу други държави, най-вече срещу Русия¹⁷.

Острието на кампанията за т.нар. руска заплаха е насочено към обругаване на руския лидер Владимир Путин. Преднамереността на обвиненията срещу него бе коментирана още в началото на дейността на Путин като президент от бившия британски премиер баронеса Маргарет Тачър. За тогавашния (и днешен) стопанин на Кремъл, Тачър написа в последната си книга следното: *„Каквито и да са нашите разсъждения относно дългосрочните цели и стремежи на Русия, не може*

¹⁵ Зюсе, Ерик. Как и защо САЩ рестартираха Студената война. – Геополитика & геостратегия, София, 2014, кн. 4, с. 127-128.

¹⁶ Само САЩ през последните 15 години са налели в тях 20 млрд. долара.

¹⁷ The Washington Post, 2013, August, 31.

да се пренебрегне впечатляващата личност на президента Путин. След дългите години на обърканост и бездействие, той категорично и уверено поведе страната си напред. Наред с това притежава уменията трезво да преценява международните събития и да реагира успешно, проявявайки твърдост и прозорливост. Не е необходимо да му приписваме нито крехката чувствителност, нито либерализма, отличаващи един демократ, за да оценим по достойнство качествата му на лидер – такъв, с какъвто Западът може успешно да си сътрудничи¹⁸. По време на разгара на кампанията срещу Путин бившият държавен секретар на САЩ Кисинджър публикува свой обстоен анализ, в който направи категоричния извод, че „за Запада демонизирането на Владимир Путин не е политика, а алиби за липса на такава“¹⁹. В подобен дух са издържани всички обективни европейски анализи. Швейцарският анализатор Пиер-Марсел Фавр се съгласява, че Путин наистина е „автократ, който управлява страната си с желязна ръка“, но изтъква, че „в стремежа си да не позволи на местните олигарси да продължават да изнасят от страната стотици милиарди, той беше принуден да стартира твърда политика, която му позволи да изправи Русия на крака. Не е сериозно обаче, да му приписваме стремеж към завоевания. Всичко това се използва единствено за продължаването на бойкота и икономическите санкции срещу Русия, които противоречат на интересите на Европа“, убеден е Фавр²⁰.

Нагнетяването на версията, че Русия – страна, наречена от Обама „технологично джудже“ и „средна сила“, е най-голямата заплаха за държавите от ЕС преследва американски геостратегически и геоекономически цели. Именно по отношение на Русия държавите от ЕС имат най-дълбоки различия помежду си и това се експлоатира от САЩ, за да поддържат и задълбочават тези различия в контекста на имперската стратегия „Разделяй и владей!“. Наред с това, стремежът към скъсване на отношенията на ЕС с Русия обслужва интересите на крупния американски бизнес. Европейските натовски държави, повечето от които

18 Тачър, Маргарет. 2002. Изкуството на държавника. Стратегии за промяна на света. Прев. от англ. Антоанета Тошева, Боян Попов, Петко Бочаров. София, Изд. Слънце, с. 133.

19 The Washington Post, 2014, March, 6.

20 Фавр, Пиер-Марсел. Реална ли е руската заплаха? – Геополитика, София, 24 август 2017 г.

са и членки на ЕС, са притискани активно да се въоръжават срещу „руската заплаха“, и то с агресивно налагане на офертите на американския военнопromишлен комплекс. Огромният търговски обмен на ЕС с Руската федерация трябва да се превърне според вашингтонските стратегии в търговски обмен на ЕС със Съединените щати, а съвместните европейско-руски енергийни проекти следва да бъдат блокирани, за да могат САЩ да изнасят в ЕС собствения си шистов газ.

Цялата тази корист в опитите на САЩ да настройват Европа срещу Русия отдавна се осъзнава от всеки що-годе непредубеден европейски анализатор. Досадното в случая е това, че на изпадналия в тежка криза на политическото лидерство ЕС бе необходимо твърде дълго време, за да осъзнае имперските интереси на САЩ в нашия континент. Днес това се разбира дори от най-тясно свързаните с Вашингтон европейски лидери като германския канцлер Ангела Меркел, заявила в края на май 2017 г.: *„Времето, когато можехме изцяло да разчитаме на други, остана в миналото. Днес ние, европейците, трябва изцяло да вземем съдбата си в своите собствени ръце“*. Ерозията на политическото влияние на американските „Троянски коне“ в Обединена Европа във връзка със започналата процедура по излизане на Великобритания от ЕС и възникналите трудности на Съюза с Полша създадоха допълнителни благоприятни предпоставки за еманципацията на Европа.

Убеждението, че ЕС не е изправен реално пред заплаха от война не означава отказ от укрепване на отбранителните способности на Обединена Европа. Голямото предизвикателство тук е Общата европейска отбрана да бъде градена от европейци, в основата ѝ да бъдат поставени европейските интереси в областта на отбраната и тя да бъде ключов елемент на европейската сигурност, а не някакво си допълнение към стратегията за сигурност на трансконтинентален военен съюз, създаден и ръководен до наши дни от неевропейци.

Европейските експерти по международна сигурност вече охранват окопитващите се европейски политици с полезни идеи какво конкретно може и трябва да бъде направено по трудния път на еманципация на Европа в областта на сигурността и отбраната.

Убеден, че САЩ съзнателно теглят ЕС в погрешна посока, ръководителят на Евразийската програма на Института за висши геополитически изследвания в Рим Дарио Читати призова европейците да се откажат от „западния (англосаксонския) модел“, той *„да бъде демонтиран и възстановен в истинското си значение контекстът на категори-*

ята „Запад“²¹, който да отговаря на интересите, ценностите и идентичността в европейската традиция²¹.

Особено богата на идеи е статията на Лоранс Дациано – член на Научния съвет на френската Фондация за иновативна политика и анализатор на „Фигаро“²². Авторът изтъква ред ключови фактори, които могат да помогнат на европейците да си върнат контрола върху своето бъдеще. Привнесената от САЩ финансова криза от 2008 г., „Атлантическите революции“ във Вашингтон и Лондон (избирането на Тръмп за президент и решението на британския референдум за „Брекзит“), успешното постигане на руските стратегически цели в Украйна и в Сирия, както и приетите на 2 август 2017 г. (въпреки мнението на ЕС) нови санкции на САЩ срещу Русия, *„убедиха европейците в необходимостта да дефинират нов стратегически път“*. Формулирането на нов „голистки път“ между Запада и Изтока предполага *„воденият от френско-германския дует Европейски съюз (...) да се ориентира към открит и конструктивен диалог с Москва (с която имаме много общи политически, икономически, търговски и енергийни интереси) и да облекчи осъществяването на редица инициативи в тази посока“*. Авторът даде и конкретни идеи за такива възможни инициативи. Първо, Срещата на върха ЕС – Русия да утвърди „пътна карта“ на конкретни проекти в областта на енергетиката, агропромишлеността и космическата сфера, без да ги обвързва с политически съображения. Второ, да се проведе ново Съвещание за сигурност и сътрудничество в Европа – като това през 1973–1975 г. и отново в Хелзинки, което да постави в центъра въпросите на свободната търговия между ЕС и Русия, както и сътрудничеството между тях в областта на сигурността. *„Брюксел и Москва биха могли да подпишат нов Заключителен акт, който да им позволи да завършат успешно процеса на разведряване в сферата на сигурността и да формират действена солидарност на общото географско пространство от френското атлантическо пристанище Брест до руския тихоокеански порт Владивосток“*, убеден е Дациано.

Впрочем, голистката по своята същност идея, че бъдещето на Европа е не в Атлантика, а в Евразия бе обоснована още през 1990 г. от

²¹ Читати, Д. Защо Европа не е част от Запада: интересите, ценностите и идентичността в европейската традиция. – Геополитика & геостратегия, София, 2014, кн. 4, с. 174, 172.

²² Дациано, Лоранс. Европа и Русия трябва да се обединят срещу натиска на САЩ. – Геополитика, София, 16 август 2017 г.

най-авторитетния европейски футуролог проф. Жак Атали, бивш съветник на френския президент Франсоа Митеран и директор на Европейската банка за възстановяване и развитие в Лондон²³. Оттогава тя винаги е имала свои убедени привърженици сред широки обществени кръгове, а също сред експерти, дипломати, политици и държавници.

На тази идея не е чужда и Русия. В реч пред германския Бундестаг, произнесена на 25 септември 2001 г. на немски език, руският президент Путин призова Западът да сложи „истинския край на Студената война“ и излезе с точно премерена оферта към Европа: „Никой не поставя под съмнение от какво голямо значение са за Европа нейните връзки със Съединените американски щати. Но смятам, че Европа би засилила репутацията си на истински независима световна сила (...), ако свърже възможностите си с тези на Русия – с човешките, териториалните и природните ресурси, с икономическия, културния и отбранителния потенциал на Русия“²⁴. През септември 2007 г. Путин призова Европа да се откаже от „глупавата“ си атлантическа солидарност и да се съсредоточи върху подобряване на своите връзки с Русия²⁵. Още при стартирането на проекта за създаване на Евразийски икономически съюз (ЕИС) Путин предложи установяване на сътрудничество с ЕС по европейски образец (2013 г.)²⁶. Разочарован от отказа на ЕС да поеме нееднократно протеганата ръка, Путин определи в реч пред Международния дискуссионен клуб „Валдай“ (Сочи, 19 октомври 2017 г.) „твърде голямото доверие в ЕС“ като „най-голямата грешка на Русия през последните петнадесет години“. Няма съмнение обаче, че Москва би отговорила позитивно на всяка искрена стъпка на Брюксел за нормализиране на двустранните отношения и за установяване на стратегическо сътрудничество.

Обнадеждаващо е, че вече водещи лидери на ЕС открито дефинираха проблема с възстановяване на суверенитета на Европа и в областта на сигурността и отбраната и предприеха практически стъпки

23 Атали, Жак. 1992. Хилядолетие. Очерк за бъдещето на света. Прев. от англ. Жечка Георгиева. София, Изд. Медиум 999–Колибри, с. 17.

24 Цит. по: Тод, Еманюел. 2003. Залезът на империята. Разпадането на американската система и войната срещу Ирак. Прев. от фр. Албена Попова. София, Изд. Албор, с. 184, 209.

25 Цит. по: Лукас, Едуард. Цит. съч., с. 331.

26 Предложението на Путин бе подновено от инициатора за създаване на ЕИС – президента на Казахстан Нурсултан Назърбаев, който на Петербургския международен икономически форум (2016 г.) призова да бъде създаден Форум ЕИС–ЕС.

в очакваната от европейското общество посока. По френско-германска инициатива през юни 2017 г. ЕС прие принципно решение за даване на ход на Постоянно структурирано сътрудничество в областта на отбраната. И неочаквано бързо на 13 ноември 2017 г. министрите на външните работи и на отбраната на 23 държави от ЕС подписаха в Брюксел документ, залагащ устоите на Европейски отбранителен съюз²⁷. Предвижда се в рамките на този съюз по-тясно сътрудничество в отбранителния сектор, спестяване на средства чрез обединяване на ресурсите по съвместни проекти, съвместно разработване на оръжия, решаване на проблема с оперативната съвместимост на различните оръжия, използвани в държавите на ЕС, създаване на обща военна логистика и на общи въоръжени сили за отговор при кризи. Макар в документа да се посочва, че проектираното Постоянно структурирано сътрудничество в областта на отбраната ще бъде допълнение към НАТО, тъй като 22 от държавите на ЕС членуват и в Алианса, той отразява политическата воля на Обединена Европа да се насочи към независимост и в толкова чувствителна сфера на трансатлантическите отношения, като отбраната. Затвърждаването на решението на Европейския съвет през декември 2017 г. и очакваното в началото на 2018 г. официално решение на Съвета на ЕС ще даде ход на практическата работа по изграждане на Европейски отбранителен съюз. Това би разкрило възможността ЕС като най-авторитетна и интегрална организация на континента, включваща в състава си по-голямата част от европейските държави, да затвърди своите собствени, предимно несилови средства, за гарантиране на сигурността на Стария свят, да започне да пренарежда своята отбрана въз основа на своите и общоевропейските интереси, да даде път на общностния подход при решаването на всички насъщни проблеми на европейската отбрана, което ще спести ресурси и ще я направи по-ефективна. В крайна сметка осъществяването на набеязания нов курс би позволило на ЕС да заеме най-накрая своето достойно място като независим фактор не само в Европа, но и на глобалната сцена – едно необходимо условие, за да бъде той ценен и зачитан от останалите геополитически играчи.

²⁷ Непосредствено след това към споразумението се присъединиха още две държави на Съюза. Извън него остават само Малта и Дания, имаща право да избира европейските политики, в които иска да участва, както и напускащата ЕС Великобритания.

„НЕДОСТРОЕНОСТ“ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ И ВЪПРОСЪТ ЗА ЕВРОПЕЙСКА АРМИЯ

Иван Кацарски*, e-mail: pessoko@gmail.com

“INCOMPLETENESS” OF THE EUROPEAN UNION AND THE PROBLEM OF EUROPEAN ARMY

Ivan Katzarski, e-mail: pessoko@gmail.com

***Summary:** The paper discusses the close relationship between the question of European Union as a political formation, its incompleteness and imperfection, and the problem of European defense. Along these lines, the history of relationships between NATO and United Europe have been traced, the emphasis being on those relationships in the early 1950s and after the end of the Cold War. The argument is claimed that NATO and the European army are alternative, incompatible to each other, which in its turn is a major factor of the incompleteness and weakness of the EU.*

***Key words:** European Union, United States, NATO, European army, „incompleteness“.*

В рамките на НАТО, между Съединените щати и държавите от ЕС от десетилетия съществува един хроничен проблем: разпределението на военните разходи. Съединените щати настояват Европа да поеме

* Авторът е д.ф. н., професор в Института за изследване на обществата и знанието към БАН.

по-голям дял от бремето на тези разходи, съответстващ на нейния икономически потенциал¹.

Всъщност обаче увеличаването на военните разходи съвсем не е основен въпрос на европейската отбрана. Сравнението на потенциала на ЕС с този на Русия, смятана за главен потенциален противник на ЕС, достатъчно говори за това. Населението на Русия е около 145 милиона или 28% от това на ЕС; БВП на Русия е около 2.1 трилиона долара или 1/10 от този на ЕС; военният бюджет на Русия през 2015 г. е бил 81 милиарда долара или 35% от общата сума на военните бюджети на страните от ЕС².

Всъщност проблемът за военния потенциал на ЕС е много по-дълбок и в известен смисъл екзистенциален, доколкото засяга самото съществуване и перспективите на ЕС. Още по важна от размера на разходите е институционалната рамка, в която те се вливат. Стои съдбоносният въпрос, дали средствата за отбрана на Съюза гарантират неговото собствено битие и служат на неговите цели, или пък са впрегнати в друга структура, в която неговите интереси не стоят на първо място. Такъв е екзистенциалният проблем на ЕС в рамката на НАТО, безспорно доминирана от Съединените щати.

Преди да се постави въпросът за отбраната на ЕС, трябва да се разгледа друг, по-основен въпрос: какво е онова образуване, което иска или не иска, може или не може да се отбранява? За съжаление никой не може да даде що-годе ясен и точен отговор.

1. „Недостроената“ Европа

Обединена Европа започва да се гради преди повече от шест десетилетия и половина. Началото е поставено със създаването на Европейската общност за въглища и стомана (ЕОВС) през 1951 г., обединяваща шест западноевропейски нации. Процесът на европейската интеграция се разгръща в две плоскости – в дълбочина и в ширина. С учредяването през 1957 г. на Европейска икономическа общност и Европейска общност за атомна енергия интеграционният процес обхваща

1 Binnendijk, Hans, 2016, Friends, Foes, and Future Directions: U.S. Partnerships in a Turbulent World: Strategic Rethink, RAND Corporation, p. 69, 83-84; Koole, Ruud A., 1994, Les structures de sécurité européenne: les défis et les réponses. – Revista CIDOB d'Afers Internacionals, No. 27, p. 25.

2 Ibid., pp. 16, 70.

всички сектори на икономиката, а през 1993 г. Европейските общности се превръщат в Европейски съюз. От 1979 г. ЕС има своя Европейски парламент, избран пряко от гражданите на Съюза, а от 2000 г. – и своя единна валута. Първоначалната общност от шест държави бележи забележително геополитическо разрастване на територията на Стария континент и вече включва 28 страни (една от тях, Обединеното кралство, в процес на напускане на Съюза).

Въпреки тези успехи на интеграцията, никога не престават споровете за естеството, рамките и перспективите на обединението. Съществува гледна точка, принципно отхвърляща обединението в каквато и да било негова форма. През 1986 г. Алън Милуъд твърди например, че „жертвите на олтара на Европа (...) може би са били контрапродуктивни някога, каквито са може би и днес“. Интеграцията наподобява брак, от който всяка страна се стреми да извлече максимална полза. Но бракът по начало е дългосрочно начинание, докато Европейската общност се е родила в конкретните условия на международните отношения от началото на 50-те години³. Днес със сигурност има евроскептици, които са още по крайни и за които смекчаващото „може би“ на Милуъд е излишно.

Според друга гледна точка, европейското обединение не е толкова тясно конюнктурно и всъщност безпочвено, но има смисъл в ясно определена рамка. Такава е по същество позицията на Реймон Арон, според когото западната част на Европа е трябвало да се обедини: първо, по силата на противоборството между Изтока и Запада в епохата на Студената война; второ, обединението е нужно, за да стане невъзможна нова война в Западна Европа и да се излекуват раните от току-що завършилата Втора световна война. Чрез обединението нациите могат да развият своята икономика, така че „просперитетът на една от тях няма да изглежда на всички останали като заплаха, а като обещание“. Западна Европа се е превърнала в единно икономическо пространство. Хората са забравили за междудържавните граници; всяко лято младежите „се разхождат в своята Европа с едни и същи дълги коси и едни и същи джинси“. Това са параметрите на успешния европейски проект⁴.

³ Ranieri, Ruggero, 1986, *Aux origines de la communauté européenne*. – Vingtième Siècle. Revue d'histoire, No. 12, p. 96.

⁴ Aron, Raymond, 2005, *L'Europe, avenir d'un mythe*. – Cités, No. 24, pp. 158-160, 164.

Арон стига до категоричния извод: „Разумният проект – съвместният труд на всички европейци, които са от една страна на барикадата – е осъществен в пълната степен, в която осъществяването може да завърши един проект.“ Другият, „парадоксалният проект – да се възползваме от обстоятелствата, от края на европейското величие, за да създадем политическа цялост, каквато народите винаги са отхвърляли в техните славни времена“, не се е осъществил и няма шансове в обозримото бъдеще⁵. Арон не вярва във възможността Европа да стане политически единна. Народите от Западна и Централна Европа наистина образуват културна общност, споделят общи принципи на организация на своите общества, но никога не са били и няма да бъдат готови да пожертват своя национален суверенитет и идентичност. Европейският модел (културна общност и непреодолима политическа разединеност на нациите) е довел Европа до пълна разруха вследствие на двете световни войни, но би било абсурдно да се очаква, че от нея ще се роди нещо като Европейски съединени щати⁶.

Друг автор, Андре Маршал, който принципно възприема идеята за политическа интеграция на Европа, която да се развива успоредно с икономическата, вижда голяма опасност в „преждевременното“ политическо организиране на Европа. То би компрометирало идеята за обединение в две посоки: би породило разногласия и противоречия между отделните нации или пък би довело до обсебване на европейския политически връх от една нация или група нации във вреда на останалите⁷. Това предупреждение датира от 1960 г., но придобива твърде пророчески смисъл, като се имат предвид днешните кавги и противоречия в ЕС. Остава да си зададем въпроса: и сега ли ЕС е „недоразрял“ за пълноценно политически съществуване? Ако да, можем ли да очакваме, че той някога ще „узрее“ за политически живот? Тук неволно си спомням думите на Морис Мерло-Понти, който нарича социализма „винаги преждевременен“.

Съществува, разбира се, и трета гледна точка. Това е позицията на самите бащи-основатели на обединена Европа – Робер Шуман, Жан

⁵ Ibid., pp. 167-168.

⁶ Ibid., pp. 153-159; вж. също: Raynaud, Philippe, 2005, *Présentation: Raymond Aron et l'idée européenne*. – Cités, No. 24, pp. 150-151.

⁷ Marchal, André, 1960, *Intégration nationale et intégration européenne*. – *Giornale degli Economisti e Annali di Economia, Nuova Serie, Anno 19, No. 11/12*, pp. 705-706.

Моне, Алчиде де Гаспери и други. За тях икономическата интеграция е същевременно инструмент и път към политическа интеграция на европейския континент. Самата интеграция е процес, който се състои от отделни фази и елементи – процес, който в последна сметка трябва да роди една пълноценна политическа федерация⁸.

Замисълът на бащите-основатели е поразителен по своята амбициозност: в нищожно кратък срок се предвиждало да се роди една европейската федерация. Главната драма в евроатлантическите отношения в началото на 50-те години е проектът за създаване на Европейска отбранителна общност (вж. следващия параграф). Договорът, който е трябвало да превърне в реалност този проект, предвиждал създаване на консултативно събрание по въпросите на отбраната, което в основния си състав съвпадало със Събранието към ЕОВС. Според чл. 38 от същия договор Събранието към ЕОО било натоварено в 6-месечен срок от своето конституиране да разработи и предложи проект за „федерация или конфедерация“ като юридическа рамка на Европейска политическа общност⁹. Договорът бил подписан на 27 май 1952 г., но ратификацията му се забавяла и през есента на 1952 г. Събранието на ЕОВС неоснователно си присвоило прерогативите по чл. 38 на Събранието на ЕОО. Била избрана комисия начело с Хайнрих фон Брентано, която да разработи проект за Европейска федерална държава (възможността за конфедерация била отхвърлена от Събранието)¹⁰. Целият план пропаднал обаче, защото ратификацията на Договора се провалила във Френското национално събрание (30 август 1954)¹¹.

След този злополучен скок в неизвестното изграждането на обединена Европа вече се помества в едно неопределено бъдеще. „Самият израз „европейско строителство“, повтарян непрекъснато, сам по себе си заслужава анализ. Общността се преживява от своите дейци като

8 Abélès, Marc, 2013, *Construction européenne, démocratie et historicité. – Vingtième. Siècle, Revue d'histoire*, No. 117, pp. 58-59; Raynaud, op. cit., pp. 149-150.

9 *Traité instituant la Communauté européenne de défense*, подписан на 27 май 1952. <<https://fr.wikisource.org/>. *Treaty of Lisbon*, 2009. http://europa.eu/lisbon_treaty [15. 01. 2018].

10 Kunz, Josef L., 1953, *Treaty Establishing the European Defense Community. – The American Journal of International Law*, Vol. 47, No. 2, pp. 280-281.

11 Vardabasso, Valentina, 2007, *La CED était-elle déjà morte en 1953 ? Le poids du facteur italien dans son échec (janvier-mars 1953). – Relations internationales*, n° 129. <<https://www.cairn.info/> [15. 01. 2018].

строителен обект (*un chantier*). Не си представяме това строителство някога да завърши. Перспективата на бъдещето е, която придава смисъл на този процес. За разлика от съществуващите държави, Съюзът се преживява като динамичен процес, насочен към цел, която е далеч от това да бъде постигната (...) Политическият процес се осъществява под знака на двойна неопределеност, както по отношение на окончателната си форма (нов вид национална държава, федерация на държави, постнационална структура?), така и по отношение на предполагаемите членове (къде ще спре разширяването?) (...) Така присъствието на бъдещето моделира опита на настоящето, което обяснява защо въпросът за окончателната политическа форма на Европа все се отлага.¹²

По своята неопределена перспектива и незавършеност „строителството на Европа“ наподобява „строителството на социализма и комунизма“. Съществената разлика е в това, че в последния случай незавършеността е в идеологическата плоскост и практически не вреди на държавно-политическата структура, която почти от самото начало е ясна и завършена. В ЕС обаче неопределеността и незавършеността се отразява негативно върху функционирането на действителните институции, а не е само идеологически феномен. В случая с ЕС неустановеност, непълна развитост и незавършеност несъмнено означават и слабост: във вътрешен план – недостатъчна интегрираност и недостатъчна рационализация на функциите; във външен план – неспособност да отстоява себе си в конкуренцията с големите политически хищници.

При това положение самото съществуване на ЕС е зависимо от външната геополитическа среда. Той можеше да съществува като незавършено политическо цяло в условията на двуполусния свят, в който неговата политическа недостатъчност се компенсираше с покровителственото доминиране на Съединените щати. В епохата след Студената война за ЕС вече не съществува един единствен и точно определен геополитически противник. Източници на конфликти са различни страни и региони, а предизвикателствата са многолики. Положението на САЩ като геополитически хегемон става несигурно, те виждат свои потенциални врагове в лицето на няколко държави (Китай, Русия, Иран, Северна Корея) и в лицето на призрачния „ислям-

¹² Abélès, *op. cit.*, pp. 163-164.

ски тероризъм“. Отбраната на Европа вече не може да бъде абсолютен приоритет за Съединените щати, както е била по време на Студената война. Съединените щати са принудени „да определят строги приоритети, базирани на първо място върху техните собствени жизнени интереси, които не съвпадат непременно с интересите на техните съюзници. Някои настоящи ангажименти към съюзници и партньори се нуждаят от промяна. И Съединените щати изпитват потребност да прехвърлят много от своите отговорности към глобалната сигурност на своите партньори“¹³.

След края на Студената война ЕС, от една страна, изпитва изкушението за еманципиране и самостоятелен политически живот, а от друга, не може да се освободи от страха, свързан с риска да загуби покровителството на отвъдокеанския партньор. В новите условия той или трябва да се прости с това изкушение, да се примири със сателитното си положение, без при това да може да разчита безрезервно на своя покровител; или пък да се освободи от своя страх и се предаде на изкушението, но в такъв случай ще трябва задължително да преодолее своето незавършено и непълноценно политическо битие.

В такъв контекст стават по-ясни проблемите с европейската сигурност и отбрана.

2. Алтернативата НАТО или Европейска армия

Не може да има политическа общност без политически център, който контролира процесиите на съответната територия и отношенията с външния свят. Степента на интегрираност и трайност на общността зависят наистина и от други фактори – икономическа свързаност, езикова и културна общност, историческа традиция. И все пак те не могат да заместят политическия елемент с неговите организационни и силови структури.

Самото възникване на държавни образувания е свързано с премахване на конкурентни центрове на власт или обезсилването им. Обикновено това се постигало с твърде брутално насилие¹⁴. Раждането на модерните политически нации също е свързано с насилие в големи

13 Binnendijk, op. cit., pp. 15-16, 42-44.

14 Кацарски, Иван, 2007, Власт, неравенство и стратификация в прединдустриалните общества, Велико Търново, Фабер, с. 67-73.

мащаби (въстания, войни за освобождение, наказателни действия срещу центрове на сепаратизъм, насилствено обединяване на територии, външна военна експанзия). Модерните нации-държави са споени с немалки дози от бруталност и кръв¹⁵.

Такава е също историята на големите и малките нации в „цивилизована“ Европа. Да вземем, например, историята на вероятно най-миролюбивата нация в Европа, Швейцария, която не е водела войни вече две столетия. Кратка историческа справка показва, че в първоначалната си форма (Стара швейцарска конфедерация, възникнала в края на XIII век) се утвърждава благодарение на военните си успехи (войни с Австрия и Бургундия) и дори си спечелва репутацията на непобедима. Веднъж утвърдила се в политическия мир, републиката успява да се съхрани, въпреки пораженията от външен агресор и въпреки вътрешните антагонизми (въстания, религиозни конфликти между кантоните). Макар че през последните две столетия Швейцарската република не е участвала във войни, нейната военна сила не е била и не е за пренебрегване. В епохата на студената война правителството дори планирало създаването на швейцарска ядрена бомба, като плановете в тази връзка са окончателно изоставени едва през 1988 година.

В глобален исторически и в съвременен геополитически план ЕС се разкрива като екзотично политическо образувание. Той няма собствена армия и в този смисъл е като тревопасно сред хищници. Това е най-ярката проява на политическата „недостроеност“ и непълноценност на ЕС. Войните в Близкия Изток и в Източна Украйна крият рискове, които могат да превърнат спокойствието и благополучието на Стара Европа в спомен от миналото.

Но какво всъщност пречи на ЕС да създаде недостигащия военен елемент от своята конструкция? Проблемът не е нито финансов, нито технологичен. Както посочих в началото, отделните му държави и сега харчат големи суми за своите армии и въоръжаване. Научният и технологичният потенциал на Европа се нуждае само от нови полета на разгръщане. Проблемът е обединяващата рамка – тя не е ЕС, а НАТО. Въоръжените сили на отделните страни съществуват в рамките на военното планиране на НАТО и на неговата командна инфраструктура. Планирането и командването са в действителност под контрола на

¹⁵ Кацарски, Иван, 1995, Феноменът нация, София, МЦПМНВ, с. 9-68.

САЩ; оръжейната промишленост на тази страна е основен търговец, от който се снабдяват армиите на НАТО.

Въпросът опира до това, способен ли е ЕС да се еманципира от своята военна, а следователно и политическа зависимост от Съединените щати? Защото самият Северноатлантически договор е преди всичко правнополитическа рамка: „като институция НАТО „притежава“ много малко военни способности и собственост, а трябва да разчита на онова, което отделните членове са готови да предоставят за използване при поискване от командването на алианса“. Собствеността на НАТО се състои основно от главни квартири, командни, контролни и комуникационни системи и разузнавателна авиация¹⁶.

Създаването на Европейска армия не е толкова въпрос на ресурси, а организационен проблем. За да се появи тя, държавите-членки на ЕС би трябвало да се излязат от организационната рамка на НАТО и да създадат нова такава рамка – европейско военно планиране, европейско командване, да развият европейската военна промишленост. Това не е въпрос на ресурси, а на политическа воля. Създаването на Европейска армия обаче би било съдбоносно за НАТО и за стратегическата позиция на Съединените щати. Защото Европа не би могла да участва пълноценно в две големи военни организации. Европейска армия и НАТО взаимно се изключват, те са алтернативи. Това е коренът на драмата във военните отношения между Съединените щати и Европа след Втората световна война.

Първото действие на тази драма се разиграва в началото на 50-те години. В условията на Студената война и войната в Корея Съединените щати започват да настояват пред съюзниците си в Европа, Федерална република Германия (ФРГ) отново да бъде въоръжена и да стане равноправен член на НАТО¹⁷. Франция се противопоставя и предлага свой проект за Европейска армия, разработен от Жан Моне. Приет от правителството и парламента на Франция, проектът става известен като „План Плевен“¹⁸.

16 Hunter, Robert, 2002, *The European Security and Defense Policy: NATO's Companion – or Competitor?* RAND Corporation, pp. 18-19.

17 Kunz, op. cit. p. 275.

18 Guillen, Pierre, 1986, *La France et la question de la défense de l'Europe Occidentale: du Pacte de Bruxelles (mars 1948) au Plan Plevén (octobre 1950)*. – *Revue d'histoire de la Deuxième Guerre mondiale et des conflits contemporains*, 36e 36e Année, No. 144, pp. 96-98.

Планът предвижда създаването на Европейска армия като елемент от институциите на обединена Европа. Тази армия трябвало да бъде под ръководството на европейски министър на отбраната (с пълномощия, аналогични на един национален министър), под контрола на европейско събрание и с общ военен бюджет. Предвижда се нейните дивизии да са многонационални, като съставящите ги контингенти от отделна страна да не наброяват повече от 5000 бойци. Европейската армия била предвидена като част от НАТО и съответно под командата на неговия върховен главнокомандващ, назначаван от президента на Съединените щати. Чрез „Плана Плевен“ трябвало да се постигнат три основни цели: да се повиши отбранителната способност на Западна Европа, да се предотврати възможността за нова война между страните от тази част на континента (в частност чрез дискриминационни разпоредби по отношение на ФРГ) и да се намали зависимостта на същите страни от Съединените щати (въпреки включеността им, с изключение на ФРГ, в рамката на НАТО)¹⁹.

Този план се оказал неприемлив за Съединените щати и под техен натиск бил разработен нов вариант, съществено различен от „Плана Плевен“. Новият проект бил официализиран в Договора за ЕОО, подписан на 27 май 1952 година. Той предвиждал: участие на ФРГ на равни начала с останалите страни по Договора; засилване на националния елемент в ръководството на европейската армия (не европейски министър на отбраната, а съвет на министрите на страните); обща униформа, снабдяване, обучение и финансиране на федерална армия, състояща се от 40 дивизии (всяка с 13-14 хил. бойци от една националност; предвиждало се ФРГ да участва с 12 такива дивизии); големи пълномощия на върховния главнокомандващ на НАТО²⁰.

19 Krüger, Dieter, 2002, Die EVG – Ein Vorbild für eine zukünftige Europaarmee? – In: Hoyer, Werner und Kaldrack, Gerd F. (Hrsg.). Europäische Sicherheits- und Verteidigungspolitik (ESVP). Der Weg zu integrierten europäischen Streitkräften? Forum Innere Führung. Baden-Baden 2002, S. 47-49; Philipps, Sören, 2009, The Birth of the European Union: Challenging the Myth of the Civilian Power Narrative. – Historical Social Research / Historische Sozialforschung, Vol. 34, No. 2, p. 208.

20 „Главнокомандващият на НАТО е упълномощен да гарантира, щото Европейските сили за отбрана са организирани, екипирани, обучени и подготвени за използване по задоволителен начин; когато са готови за използване, те са на разположение на върховния главнокомандващ на НАТО; те ще получават технически разпореджения от съответни органи на НАТО; по време на война командващият НАТО ще има неограничени пълномощия и отговорности на върховен главнокомандващ по отношение на Европейските сили за отбрана.“ (Kunz, op. cit., pp. 276-377; вж. и

Договорът предизвикал дълбоко разединение сред политическата класа на Франция и в последна сметка ратификацията му от Френското национално събрание се провалила (30 август 1954). Депутатите не приемали ревъоръжаването и възстановяването на суверенитета на ФРГ; виждали в Договора съществено накърняване на националния суверенитет на Франция и силна зависимост на Западна Европа от Съединените щати; от друга страна, някои виждали в Договора риск, Съединените щати да се оттеглят от континента и да изоставят своите съюзници²¹.

След провала на проектите за Европейска армия се установява добре познатия модел: национални армии, които са обединени в рамката на НАТО при доминираща позиция на САЩ; т. нар. Западноевропейски съюз (ЗЕС) е „буфер“ и „добър посредник“ в отношенията между ЕС и НАТО²².

Второ действие на драмата между Съединените щати и ЕС се разиграва след падането на Берлинската стена. За разлика от началото на 50-те Европа е вече богата и просперираща, значително напреднала в интеграционния процес. Тя се стреми да се еманципира от своя покровител, да постигне известна автономия по отношение на военното планиране и командването, да развие собствената военна промишленост, адекватна на икономическия потенциал на Съюза. Във връзка с това отношенията между САЩ и европейските им съюзници се изпълват с напрежение – с „висока степен на неразбиране, понякога дори с недоверие, стигащо на моменти до истински диалог между глухи“²³. При това европейците внимателно избягват да говорят за „Европейска армия“, както впрочем и фактически са твърде далеч от идеята за такъв мащабен проект. Създава се все пак впечатлението, че ЕС постепенно, с малки стъпки, върви към някаква степен на еманципация²⁴.

Krüger, op. cit., S. 49-55). Генерал Шарл дьо Гол, отявлен противник на Договора, заявява: „договорът дава на атлантическия главнокомандващ, що се отнася до съдбата на Франция, почти неограничени права, във всеки случай такива, каквито в никоя епоха, в никоя страна, никое правителство не е преотстъпвало на никой от своите генерали“. Gaull, Charles de., 2013, Conférence de presse de Charles de Gaulle (Paris, 25 février 1953), p. 3. <<https://www.cvce.eu/>> [15. 01. 2018].

21 C. N. J., 1954, The European Defence Community: Problems of Ratification. – The World Today, Vol. 10, No. 8, pp. 326, 329-337; Buton, Philippe, 2004, La CED, l’Affaire Dreyfus de la Quatrième République? – Vingtième Siècle. Revue d’histoire, No. pp. 84, 44-58.

22 Вж. почти официалното признание у Hunter, op. cit., p. 72.

23 Ibid., p. 4.

24 Hunter, op. cit.

След 11 септември 2001 г. обаче тенденцията рязко се прекъсва. В „борбата с международния тероризъм“ на първо място е НАТО, а Европейската политика за сигурност и отбрана (ЕПСО), според Робърт Хантър (2002), поне за известно време, „ще премине в дълбоко замразяване“. Това „не би било нещо лошо от гледната точка на НАТО; то би отстранило мъчителните въпроси на конкурентното оперативно планиране; то би възстановило приоритета на НАТО по въпроси от важно значение за съюзниците; то също би помогнало Съединените щати да разглеждат отношенията с ЕС в тази област като въпрос на сътрудничество, съвместимост и допълване, а не на конкуренция“²⁵.

Предвиждането на Хантър се оказва вярно. ЕПСО не постига дори скромната цел до 2003 г. да се създаде европейски корпус за бързо реагиране от 50-60 хил. души. За сметка на това обаче НАТО изгражда девет свои корпуса за бързо реагиране. Първият е създаден през 1992, а останалите осем – в периода 2002 – 2006 г.; осем са с центрове в различни части на Европа, а един – в Турция²⁶. Освен това, колкото и да е парадоксално, НАТО започва да провежда военни операции едва след края на Студената война (в Кувейт, Босна, Косово, Афганистан, Ирак, Либия и др.). Точно когато ЕС се опитва да постигне известна автономия по отношение на своята отбрана и сигурност, НАТО предприема активни бойни действия и по този начин „доказва необходимостта“ на своето съществуване.

Договорът на ЕС от Лисабон (2009) приема, че за своите членове НАТО „остава основата на тяхната колективна сигурност и форумът за нейното осъществяване“²⁷. Следователно за ЕС, чиито държави-членки са в по-голямата си част членки и на НАТО, остава само периферна роля²⁸. Това в последна сметка намира отражение в инициативите за военна интеграция на държавите от ЕС: Еврокорпус, Европейска жан-дармерийна сила (ЕЖС), Европейска морска сила (ЕМС), Бойни групи на ЕС (БГЕС), Европейско командване за транспортна авиация (ЕКТА) и други структури, както и мисии на ЕС в Европа, Африка и Азия.

25 Ibid., p. 76.

26 NATO. Rapid Deployable Corps: Commanding NATO troops on missions wherever necessary, 2015. <<https://www.nato.int/>> [15. 01. 2018]

27 Treaty of Lisbon, 2009, Art. 43. <http://europa.eu/lisbon_treaty> [15. 01. 2018].

28 Lambert, Michael E, 2015, L'émergence de l'Union européenne comme puissance militaire au XXIème siècle. <<http://www.cepi-cips.ca/>> [15. 01. 2018].

Първо, тези инициативи са нещо като елементи от една мозайка, които не образуват свързано цяло. Наистина ЕС има своята Общата политика за сигурност и отбрана (ОПСО), създадена е организационна инфраструктура (Върховен представител по въпросите на външната политика, сигурността и отбраната, Агенция по отбрана, Военен комитет и Военен щаб, Институт за изследвания на сигурността и др.). Но само БГЕС и част от мисиите на ЕС са в рамките на ОПСО и на Европейската агенция за отбрана. На теория БГЕС се състоят от 18 групи по 1500 бойци, но във всеки момент на разположение са само две групи, а понякога и само една. Освен това, поради сложната и тромава процедура за вземане на решения, БГЕС не са били използвани в действителни операции²⁹. Останалите инициативи са под контрола на съставящите ги нации, като част от операциите дори са поставени да се управляват от главната квартира на НАТО в Монс. Това са кооперативни инициативи на групи европейски страни, но са извън организационната рамка на ЕС.

Второ, в нито една от кооперативните инициативи не са представени всички държави от ЕС, а най-често участващите са малцинство от членовете на Съюза. Активен фактор обикновено са старите членки.

Трето, ограничеността на военните инициативи на ЕС следва и от факта, че те са предназначени за операции с малък мащаб в сравнение с операциите на НАТО³⁰. Контингентите, които са на разположение към даден момент, не надминават няколко хиляди бойци, като съставът се обновява на ротационен принцип. Не само мисиите, но и бойните единици на някои структури като ЕМС не са постоянни, но се комплектуват само във връзка с конкретна операция. Най-успешен изглежда проектът за общ команден център на военнотранспортната авиация, но и той обединява само седем държави (стари членки на ЕС)³¹.

Четвърто, като цяло ниската степен на коопериране във военната област се обяснява с редица фактори, сред които може би най-съ-

29 Qille, Gerrard, 2006, The European Security and Defence Policy: from the Helsinki Headline Goal to the EU Battlegroups. Europesn Parliament, pp. 16-22; Europe in a foreign field: The Europeans' ability to deploy force abroad is falling, but Mali shows it is still needed. 2013. – The Economist, Jan. 19th <<https://www.economist.com/>> [15. 01. 2015].

30 Толкачов, Виталий, 2010, История на отбранителната политика на ЕС. – Геополитика, 17 август. <<https://geopolitica.eu/>> [15. 01. 2018].

31 EATC Factsheet. 2015. ><http://eatc-mil.com/>> [15. 01. 2018].

цествените са несъвпадението на геополитическите интереси на отделните държави и групи държави, както и финансовото бреме за отделната страна, с което е свързано нейното участие в една или друга инициатива³².

Пето, Великобритания, наред с Франция и Германия, е основен фактор в европейската отбрана; с „Брекзит“ се отваря голяма празнина във военния потенциал на Съюза, който и без това не е завиден³³.

НАТО или Европейска армия? Въпросът е екзистенциален, съдбоносен и за двете страни на Северния Атлантук. Съвършено ясно е, коя е силната и коя – слабата страна. ЕС продължава да бъде недостроен и непълноценен като политическо образувание. Няма изгледи това положение да се промени в краткосрочен или средносрочен план. В ЕС няма достатъчна политическа воля за пълноценен политически живот. Истинска промяна би настъпила, ако Съединените щати радикално сменят своите геополитически приоритети и ЕС се окаже принуден сам да се погрижи за себе си. Подобно развитие е само една възможност.

32 European Commission – Fact Sheet. Questions and Answers: the Future of European Defence. Brussels, 7 June 2017. <<http://europa.eu/>> [15. 01. 2018].

33 Тук посочвам само някои основни тенденции в европейската отбрана след края на Студената война. За съжаление тук нямам възможност да разгледам темата в онази ширина и дълбочина, каквато бих желал.

ОБЩАТА ЕВРОПЕЙСКА ОТБРАНА – ВЪЗМОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВИ

Захарин Марков*, e-mail: zaharin.markov@gmail.com

COMMON EUROPEAN DEFENCE – POSSIBILITIES AND PERSPECTIVES

Zaharin Markov, e-mail: zaharin.markov@gmail.com

Summary: *The focus of this paper is on the European Commission publication „Reflection paper on the future of European defence“. The elaboration is on the three scenarios described in the publication. Each of them is tied to a certain theoretical concept supporting the given scenario. The analysis of each of the scenarios takes into consideration the possible political and economic consequences and public support expected. The possible public support is envisioned on the basis of the generation theory.*

Keywords: *common European defence, political realism, constructivism, liberalism, international relations.*

Въпросът за общата европейска отбрана не е нов, но напоследък все по-устойчиво се задържа като тема в публичното говорене. За неговата актуалност може да се съди и по факта, че вече има и официална

*Авторът е офицер от запаса със звание полковник. Доктор е по научна специалност „Организация и управление на въоръжените сили“ и е доцент в професионално направление „Национална сигурност“. Заемал е длъжности като „заместник-началник на ВА „Г.С.Раковски“ по администрацията и логистиката, заместник-директор на „Институт за перспективни изследвания за отбраната“, длъжности в Министерството на отбраната и Генералния щаб на Българската армия.

публикация на Европейската комисия, която налага темата в дневния ред на държавите-членки на Европейския съюз. Официалният превод на тази публикация е „Документ за размисъл относно бъдещето на европейската отбрана” и е публикуван на сайта на Европейската комисия през месец юни 2017 година. На този етап документът има за цел да даде начало на дискусиата по този въпрос. Очевидно е желанието на Европейския съюз (ЕС) да има по-значима роля във формирането на глобалното управление и глобалната сигурност. Всъщност, въпросът не е в това дали да има обща европейска отбрана, а по-скоро е в посока „кога и при какви условия тя ще се осъществи?”

Посоката на този начин на мислене се обуславя не толкова от настрояния или желания на една или друга група политици или партии, а от обективните условия на значението на Европа в съвременния свят. Дълго време в миналото цялата история на човечеството се е развивала като европоцентрична и съвсем естествено е и сега Европа да се опитва да заеме ключово място в съвременните събития. Това, разбира се, съвсем не е лишено от основание. По данни на различни организации, ЕС е една от трите най-големи икономически сили в света¹. Така, например, за 2016 г. Китай се сочи като най-голяма икономика с 21,3 трилиона долара икономическа продукция. На второ място се сочи ЕС с обем на икономическата продукция 19,2 трилиона долара, а на трето място САЩ с обем на продукцията 18,6 трилиона долара². Трите икономики заедно произвеждат почти половината от световната икономическа продукция и е нормално при това положение ЕС да има претенции за играч от световна величина. Практиката показва обаче, че на сегашния етап ЕС не се възприема като сила, която може да влияе върху глобалната политика и формирането на световния ред. Причините са най-вече в това, че ЕС не е държавно образование и доскоро се е възприемал просто като голяма зона за свободна търговия. През последните години обаче това започва бавно да се променя. В доклад на ЦРУ³ се посочва, че ЕС не е федерация в истинския смисъл на думата, но е нещо повече от свободна търговска асоциация. Според този доклад се забелязва наличие на атрибути, които са характерни за независимите нации – собствен флаг, обща валута (за някои от държавите-членки),

1 <https://www.thebalance.com/world-s-largest-economy-306044>

2 Rank Order GDP," CIA World Factbook

3 <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ee.html>

способности за законодателни действия и дипломатическо представителство, както и обща политика за сигурност в отношенията с външни партньори. Явно е, че Европа се променя, а в каква посока ще се развият промените в голяма степен зависи от разрешаването на проблема „обща европейска отбрана“. Някои от възможните решения на този проблем са предложени в публикацията на Европейската комисия⁴.

Сценарий 1: Взаимодействие в областта на сигурността и отбраната

Според този сценарий държавите-членки на ЕС ще си взаимодействат по-често отколкото в миналото. Това взаимодействие е предимно на доброволен принцип и ще зависи от решенията, свързани с възникването на нова заплаха или криза. Страните няма да бъдат обвързани политически или правно чрез общи мерки в областта на сигурността и отбраната. Те ще проявяват своята солидарност според всеки отделен случай.

Основните моменти на това взаимодействие на държавите-членки на ЕС включват:

- Способност за невоенни мисии;
- Ограничени по обхват мисии с участие на войски, използвани предимно за управление на кризи;
- Широкомащабните операции ще бъдат под ръководството на водеща, с големи възможности страна;
- ЕС само ще допълва усилията на държавите-членки и на партньорите;
- За противодействие на заплахи като хибридни, морски или киберзаплахи ще се взаимодейства с НАТО;
- За употреба на военна сила ще се разчита на НАТО;
- Неконвенционалните заплахи си остават национална отговорност;
- Военното взаимодействие си остава политическа цел.

Както се вижда от основните характеристики на този сценарий, той е реализация на схващането на школата на реализма в международните отношения. Според привържениците на тази школа, държа-

⁴ Reflection paper on the future of European defence – available at https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/reflection-paper-defence_en.pdf

вата е монополист на легитимното използване на военна сила. Това е напълно в духа на разбирането за световен ред през 20 век и международното право за „*jus ad bellum*“. Държавата е онзи легитимен субект, който има правото да определи кое е заплахата и съответно да приложи военна сила за нейното неутрализиране. Според някои автори⁵, държавата има своя територия, граници и централна власт, а също и контрол върху използването на въоръжена сила. Затова, според тях, недържавните субекти се опитват да се представят за държави. Всички тези характеристики могат да се видят в предложения сценарий. Забележката, че за употребата на военна сила ще се разчита на НАТО с нищо не променя теоретичната постановка, защото това също е решение на държавите-членки на НАТО. И тук възниква въпросът: „Доколко е жизнен този сценарий и дали ще бъде подкрепен?“. Отговорите могат да се проследят в няколко посоки.

На първо място трябва да се отбележи, че този сценарий по същество отразява сегашното състояние на отбраната на ЕС. Използването на думата „взаимодействие“ е показателна за същността на сценария. Това означава, че всяка страна си има своите цели и прибегва до някакви отношения с друга страна, за да си осигури ресурсите, с които не разполага, но са необходими за постигане на нейните цели. Затова и амбициите на ЕС спират на нивото на невоенни мисии, управление на кризи или защита от кибератаки. Що се отнася до използването на военна сила, има доста спорни положения, които не могат да позволят на ЕС да осъществява своите цели и намерения нито като цяло (доколкото може да се приеме като такъв), нито частично. Проблемите произтичат от това, че има страни, които са членки на ЕС, но не са членки на НАТО (Швеция, Финландия, Ирландия, Австрия, Кипър и Малта). Други страни пък от НАТО не са членки на ЕС (САЩ, Канада, Турция, Албания). Като се има предвид вземането на решение с консенсус в НАТО, то не би могло да се разчита изцяло на предоставянето на такава военна сила в случаите, когато това не съвпада с интересите на държавите извън ЕС. Фактът, че се търси по-добър вариант от сега съществуващия показва, че този сценарий не би могъл да разчита на значителна подкрепа в политически аспект и се търси усилено добра формула за неговото заменяне.

⁵ Killingsworth, Matt, 2016. *Violence and the state*. Manchester university Press, ISBN: 978-0719097027

На второ място трябва да се посочи, че ако все пак има известна подкрепа за този сценарий, то тя произтича най-вече от поколението на 50-те и 60-те години на 20 век. Това следовенно поколение⁶ все още заема на някои места ключови позиции в политическата и икономическата сфера и може да влияе върху вземането на определени решения. Освен това, тази част от населението е възстановявала държавите си от разрухата на Втората световна война, изграждали са политическата и социална система и сега вече на пенсионна възраст биха искали да ползват плодовете на своя труд. Те са възпитани в духа на националната силна държава, която трябва да осигури съществуването на нацията (Самюелсън, 1948). От тази гледна точка може да се приеме, че основни поддръжници на този сценарий биха могли да бъдат от тази група. Те обаче вече не са толкова много, за да окажат решаващо въздействие върху крайното решение при избора на този сценарий⁷. Следвайки тази логика, се налага и изводът за слаба обществена подкрепа.

На трето място се налага и изводът за очевидната несъстоятелност на този сценарий за постигане на решаваща роля на ЕС за противодействие на заплахи от външен и вътрешен характер. Във вътрешен аспект трябва да се преодоляват пречки, свързани с национално законодателство, структурни особености, техническа въоръженост и различия в подготовката на службите за сигурност, отбраната и граничния контрол. Във външен аспект ЕС не е в състояние да действа проактивно като един участник в разрешаването на проблеми извън територията на ЕС. Затова, независимо от вложените средства от отделните държави, резултатите в областта на отбранителната индустрия, сигурността и отбраната са твърде скромни. Това прави този сценарий неприемлив както от икономическа, така и от военна гледна точка.

Сценарий 2: Споделена сигурност и отбрана

Този сценарий предвижда по-голяма финансова и оперативна солидарност в областта на сигурността и отбраната. Това се очаква да доведе до:

6 Saba, Tania, 2013, Understanding Generational Differences in the workplace: Findings and Conclusions, Queen's University.

7 Eurostat available at: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/d/de/Population_age_structure_by_major_age_groups%2C_2006_and_2016_%28%25_of_the_total_population%29.png

- Способност за използване на военна сила при управление на кризи извън ЕС и за укрепване на военните способности на държавите-членки;

- Способност за защита на Европа във вътрешен и външен аспект в области като контртероризъм, противодействие на хибридни и кибер-заплахи, граничен контрол, морска и енергийна сигурност;

- Взаимодействие с НАТО в области като управление на кризи, интервенции срещу терористични групи и защита на границите;

- По-голяма ангажираност със защитата на държавите-членки и техните граждани;

- Развитие на космически програми, насочени към сигурността и отбраната;

- По-голяма съгласуваност между националните отбранителни планове и повишаване на оперативната съвместимост;

- Намаляване на дублиранятия на усилията;

- Съвместни структури за планиране, за управление и логистика на равнище ЕС;

- Компоненти на многонационални постоянни сили, както и медицинско и въздушно-транспортно командване;

- Съвместно образование и обучение във военната сфера.

Наличието на съвместни структури и ясно изразеното намерение за по-голяма интеграция, както и за излизане извън територията на държавите-членки на ЕС е ясен знак за намаляване на ролята на националните държави по отношение на вътрешната и външна сигурност. Има изразено намерение за защита на гражданите и на държавите-членки. Очевидно е, че при тези условия държавите-членки на ЕС ще трябва да направят някои компромиси с традиционното схващане за национална държава, което ще даде възможност за по-голяма свобода на икономическите, образователните и научните инициативи. Това, разбира се, ще бъде подкрепено най-вече от работещите и учещите хора, които са един доста голям относителен дял в ЕС – около 60 %⁸.

От военна гледна точка този сценарий също е по-приемлив от първия, защото ще намали както националните, така и общите разходи за сигурност и отбрана и ще доведе до по-голяма оперативна съвместимост.

8 Eurostat available at: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/d/de/Population_age_structure_by_major_age_groups%2C_2006_and_2016_%28%25_of_the_total_population%29.png

мост и приложимост на националните сили в сигурността и отбраната. Всеизвестни са проблемите с големия брой образци военна техника, използвани от държавите-членки на ЕС. Не е тайна и технологичното изоставане на страните от Източна Европа от техните западноевропейски съюзници. Известно е също, че съвременните заплахи са твърде разнообразни и не е по силите на отделна страна в ЕС да им противодейства ефективно. Освен това, намаляването на въоръжените сили на държавите от ЕС създава и доста проблеми с поддържането на военнообразователни системи и научни институти, които да функционират ефективно, ефикасно и икономически целесъобразно. Така, например, за да функционират държавните военни училища в България са отделени за 2018 г. почти 26 млн. лева⁹. Без да се отива в детайли, може само да се каже, че обучаемите, които са за нуждите на Министерството на отбраната, са два пъти по-малко от академичния и административния състав на военните училища. Може да има различни интерпретации на този факт, но въпросът за целесъобразността си стои. Очевидно е, че е наложителна интеграция и може би специализация на военните училища, академии и научноизследователски институти.

Като се имат предвид тези аргументи и преките ползи за такава голяма част от населението, то може да се очаква този сценарий да бъде подкрепен и да бъде направена, макар и малка, стъпка към по-високо равнище на общата европейска отбрана.

Сценарий 3: Обща сигурност и отбрана

Този сценарий предвижда по-голяма интеграция и взаимодействие в областта на общата сигурност и отбрана. Основополагаща в този случай е идеята за обща отбранителна политика на Съюза, водеща към обща отбрана. Предвижда се ЕС и НАТО да се допълват и да имат взаимна отговорност за защитата на Европа. Основните особености на този сценарий са:

- Провеждане на операции срещу терористични групи и морски операции във враждебна среда, както и кибероперации;
- Планирането на контингентите ще се извършва на ниво ЕС както за вътрешната, така и за външната сигурност, като по този начин се сближат националните интереси до общите европейски интереси в сигурността;

⁹ Държавен вестник, бр. 99/12.12.2017 г.

- Високо равнище на интеграция (дори специализация) на силите за сигурност, които ще бъдат в готовност за използване от ЕС;
- Обучението на силите за сигурност ще се извършва в Европейски колежи по отбраната, които ще улесняват сливането на стратегическите култури;
- Ще се изградят европейски сили за охрана на границите и крайбрежието;
- Ще се създаде и европейска гражданска защита за населението от природни бедствия и промишлени аварии;
- Ще се създадат условия за бързо придвижване на войски и оборудване през Европа;
- Развитие на сътрудничеството в доставките за нуждите на въздушно, морско и космическо наблюдение, комуникации и стратегически въздушен транспорт, както и за ядрена, химическа и биологическа защита (ЯХБЗ);
- Европейска изследователска отбранителна агенция;
- Европейски пазар за отбранителна продукция.

От политическа, икономическа и военна гледна точка този сценарий изглежда най-приемлив. Той дава възможност за една доста висока степен на интеграция на държавите-членки на ЕС и за приближаване на Съюза към оформянето му като сравнително самостоятелен участник във формирането на глобалната сигурност и глобалното управление. Реализацията на този сценарий би придала по-голямо обвързване на прилагането на въоръжена сила в международните отношения, а ЕС да бъде третиран като единен политически, икономически и военен субект, а не като сбор от държави и територии. Този сценарий е много близо до конструктивистката идея за върховенство на международните правни норми и наднационалните организации. Привържениците на тази идея смятат, че провалените държави са доказателство за невъзможността на националните държави да гарантират спазването на човешките права, демокрацията и сложните отношения между държавни, недържавни и международни организации. Затова те поддържат идеята за върховенство на международното право и международните организации над националните¹⁰. Тази идея

¹⁰ Ostrom, Elinor, 2007, *Governing the commons (the evolution of institutions for collective action)*, CUP

към момента се поддържа от партии и неправителствени организации от реформаторски тип и както показват изборите в държавите от ЕС не намират достатъчна подкрепа. Причините могат да се търсят в различни направления.

На първо място, Европа е все още пресечна точка на мощни геополитически играчи, с които на този етап нито може, нито иска да се конфронтира. Все още е валидна знаменитата фраза на първия Генерален секретар на НАТО, според която „целта на НАТО е да държи руснаците извън Европа, американците – в Европа и германците – в подчинение”¹¹. Ако има някакъв шанс за ЕС, то това би било участието му в НАТО като единен играч и НАТО да придобие вида – САЩ, Канада, ЕС и Турция. Това обаче е малко вероятно да се случи в близките години, особено като се има предвид, че САЩ осигуряват по-голямата част от бюджета на НАТО¹².

На второ място трябва да се отбележи, че приемането на този сценарий би бил твърде радикална политическа стъпка, а националните държави не са готови да подчинят националните си интереси и цели на общите. Това се подкрепя и от националистически партии в някои от държавите на ЕС. Тези партии успяват да създадат условия, които блокират важни процеси в ЕС, да настояват за изграждане на граници между държавите и за ограничаване на процесите на интеграция.

Като се имат предвид тези аргументи, може със сигурност да се твърди, че този сценарий, на този етап, няма да бъде подкрепен.

В заключение трябва да се отбележи, че общата европейска отбрана е стъпка към еманципацията на ЕС. Известно е, че използването на сила е част от международните отношения и ако ЕС иска да бъде фактор в глобалната сигурност и глобалното управление, то следва да разполага със съответните способности. На този етап вторият сценарий изглежда най-приемлив във всеки един аспект.

11 Lord Ismay, NATO 1957 available at: <https://www.geopolintelligence.com/nato-1957-keep-the-russians-out-the-americans-in-and-the-germans-down/>

12 Defence expenditures of NATO countries – available at https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2017_06/20170629_170629-pr2017-111-en.pdf

ЕВРОПЕЙСКИЯТ СЪЮЗ БЕЗ ЕДИННА АРМИЯ НЯМА ПЕРСПЕКТИВА

Иван Мечков*, e-mail: mechkov2000@abv.bg

THE EUROPEAN UNION WITHOUT UNIFIED ARMY NO PERSPECTIVE

Ivan Mechkov, e-mail: mechkov2000@abv.bg

Summary: *The report examines the EU Armed Forces and analyzes their capabilities. They are compared to the three countries with the largest armed forces and military budgets – USA, China and Russia. Summarily, the development of the human civilization shows us the significant role of the armies for the development and survival of the countries. Analyzing the data presented in the report, we come to the conclusion that the EU has no major military capabilities, which prevents it from playing a leading role in the world, even though it has the greatest economic potential in the world. Finally, it is proposed to establish a unified European army and to take steps towards a unified security system in the EU.*

Keywords: *The war of XXI century, EU, unified European army, NATO, USA.*

За да си отговорим на въпроса „Заплашено ли е човечеството от войни?“, е необходимо просто да си припомним какво се е случвало в света през последните две хилядолетия и какво се случва в момента. Изводът се налага от само себе си – войни е имало, има и ще има.

* Иван Мечков е бригаден генерал от запаса, бивш директор на служба „Военна полиция“, доктор по история, автор на 15 книги и стотици статии.

Причините за една война са различни, но основните са овладяването на повече ресурси: земя, суровини, енергийни източници и население, което да работи за победителя и да създава допълнителни блага. След възникването на държавните образувания, с малки изключения, почти всички войни са водени по тези причини. Най-характерен пример са колониалните войни, водени от Античността до средата на 20-и век. Според У. Хендерсън Конуей, „един от източниците твърди, че 14500 войни са се състояли между 3500 г. пр. Хр. и края на 20 век, струващи 3,5 милиарда живота, оставяйки само 300 години мир.“¹

Днес военните конфликти продължават и примери в това отношение са войните на САЩ и „партньори“ в Ирак и Афганистан, на НАТО в бивша Югославия, т. нар. „цветни революции“ в арабския свят, войната в Сирия и други. Единственото хубаво нещо е, че човечеството отдавна е разбрало риска при използване на ядрено оръжие да бъде унищожено и поне засега държавите, притежаващи ядрено оръжие, не си позволяват да го използват (единственото изключение са САЩ, които хвърлят през 1945 г. две атомни бомби над японските градове Хирошима и Нагасаки). Това обаче не пречи тези страни да изтъкват това свое преимущество и по този начин да влияят върху други страни, непритежаващи подобни оръжия. Още в началото на ядрената ера Алберт Айнщайн казва: „Не знам с какви оръжия ще се води Третата световна война, но Четвъртата световна война ще се води с пръчки и камъни.“²

Определението на Карл фон Клаузевиц, че войната е продължение на политиката с други средства, като че ли е още по-вярно в съвременните условия и това се вижда от действията на САЩ в Ирак, Афганистан и другаде, на Русия с анексирането на Крим, на Франция с ударите против Либия, на НАТО в Югославия и т. н.³

На съвременния етап от развитие на човешката цивилизация стратегията и тактиката на военните конфликти, както и представите за воденето на войни и защитата на националния суверенитет, се промениха коренно и вече понятието война, освен познатите досега, придоби нови значения – хибридна, асиметрична, електронна, антитерористична, космическа и други.

1 Достъпен от: < <https://bg.wikipedia.org/wiki/> > [17.01.2018 г.]

2 Достъпен от: < <https://bg.wikipedia.org/wiki/> > [29.12.2017 г.]

3 Достъпен от: < <https://bg.wikipedia.org/wiki/> > [29.12.2017 г.]

Почти всяка държава в света поддържа конвенционална армия, като на съвременния етап всяка от тях се стреми да използва високите технологии, което по принцип се наблюдава от хилядолетия, тъй като изобретяването на нови оръжия е спомогнало да се появят хиляди новости, които след това са прилагани и в мирния живот. Все пак още няма работи войници, а без да стъпи човешки крак на дадено място, то си остава чужда територия. Основен пример в това отношение е нашето съвремие – войната срещу „Ислямска държава“. Независимо от бомбардировките с авиация и ракети над завзетите от ислямистите територии от страна основно на САЩ и Русия, докато не ги овладееха сухопътни войски – най-вече на сирийската армия, то те си оставаха и остават на „Ислямска държава“. Всъщност тази война продължава и докато не бъдат завзети от сухопътни части териториите, окупирани от ислямистите, няма да свърши.

Защо държавите поддържат армии е ноторно известно – за защита на своите територии и суверинитет. Но от примерите по-горе се вижда, че не е само за защита, а и за нападение. Затова една силна държава по принцип има силна армия, но и една малка държава може да има силна армия и да налага своята политика над далеч по-големи държави, благодарение именно на своята армия. Такъв е случаят с Израел, който нееднократно е доказал, че притежавайки добре организирани, обучени и разполагащи с модерна техника въоръжени сили, може да побеждава много по-големи държави, както се случва в Шестдневната война през юни 1967 година. В тази насока могат да се дадат десетки примери, но всъщност и един е достатъчен.⁴

За да се убедим в тезата, че една силна армия е достатъчно възпиращ фактор, нека да направим анализ на армиите в световен мащаб. Според електронния портал „Глобълфайърпауър“ (Globalfirepower), в първата тройка са: САЩ – 1 373 650 армия и 990 025 резервисти или общо 2 363 675; Русия – 798 527 армия и 2 572 500 резервисти или общо 3 371 027; Китай 2 260 000 армия и 1 452 500 резервисти или общо 3 712 500. Следват Индия, Франция, Великобритания, Япония, Турция, Германия и Египет. Тук трябва да отбележим, че България е поставена на 67 позиция от 133 държави или в златната среда. Всъщност тук ще отворя една скоба, за да отбележа, че България по население,

⁴ Достъпен от: < <https://bg.wikipedia.org/wiki/> > [17.01.2018 г.]

територия и икономика не е малка, а средна държава. По територия тя е на 102-ро място в света, по население – на 56-о, по БВП на глава от населението – на 69-о, а само по БВП – на 80-о, при световно признати 194 суверенни държави.⁵

Има и други класации за числеността и възможностите на армиите по света, но във всички тях САЩ, Русия и Китай са в първата тройка, като САЩ твърдо държат първенството.

Как стоят нещата с армиите в Европейския съюз, без излизачката от него Великобритания. В ЕС остават 27 държави с територия около 4 млн. кв. километра и население малко под 500 милиона. Като територия се нарежда на 7-мо място, а по население – на 3-то, след Китай и Индия. ЕС е втората икономика в света, след САЩ, но с излизането на Великобритания, ще остане на трето място, след Китай. Във военно отношение армите на държавите-членки имат впечатляваща численост от около 1 700 000 военнослужещи – редовна армия.

Видно е, че по численост на армиите си ЕС има по-многобройна армия от тази на САЩ и почти два пъти по-голяма от тази на Русия. По технически възможности обаче им отстъпват значително.

Тук трябва да се отбележи, че САЩ имат около 270 бази в Европа – 179 са само в Германия, където са разположени около 42 000 военнослужещи. Останалите бази са разположени в България, Италия, Испания, Полша, Румъния, Естония, Латвия, Словакия, Португалия, Холандия, Унгария, Полша и другаде. Общата им численост е около 60 000 военнослужещи. В рамките на НАТО САЩ дават 72 % от бюджета, а останалите страни на Алианса – под 30 %, като две от тях не са членове на ЕС – Турция и Канада (в перспектива – и Великобритания).

Анализът на тези данни показва, че Европейският съюз не е готов за един сериозен военен конфликт и разчита основно на американската армия. Мисля, че тук трябва да бъде сменена философията за сигурността на ЕС. Това може да стане единствено чрез създаване на многонационална армия на Съюза с единен щаб, на която да бъдат подчинени определени въоръжени формирования, придадени на тази армия от въоръжените сили на държавите-членки. Същите могат да поддържат армиите си според техните разбирания, но основната бойна мощ трябва да бъде тази единна армия. Там е и мястото и на т. нар.

⁵ Достъпен от: <<https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>>

кибер армия, която ще има огромен потенциал, тъй като ще ползва ресурса на всички държави-членки на ЕС. Под кибер армия разбирам ЕС да създаде високотехнологично подразделение за борба с кибер атаки, кибер разузнаване и всичко, свързано с новия дигитален свят. Това вече е започнало в някои държави от ЕС и отдавна – в САЩ и Русия.

Трябва да се разгледа и един друг аргумент – колко ще струва тази обединена армия на ЕС? Нека да анализираме какво отделят държавите от Европейския съюз за своите въоръжени сили. Данните са от официалния сайт на НАТО за 2017 година. Общо държавите-членки на ЕС отделят за отбрана около 180 милиарда долара, без Великобритания. НАТО, като цяло, за 2017 г. са похарчили 945,962 млрд. долара.⁶

През 2017 г. САЩ са направили над 2/3 повече военни разходи от всички останали страни от НАТО, взети заедно – около 683 млрд. долара, което прави 72 %. САЩ са и най-големия платец в бюджета на НАТО, като осигуряват 22,14 % от годишните средства на Съюза. Германия е на второ място с 14,65 %, следвана от Франция с 10,63 % и Великобритания с 9,85 %.

Извън САЩ, НАТО и ЕС, най-големи военни бюджети имат: Китай на второ място в света с 215 млрд. долара, Русия на трето място с 69 милиарда и Саудитска Арабия четвърта с 64 млрд. долара.⁷

Анализирайки тези данни, ясно се вижда, че САЩ и Китай имат по-големи бюджети от целия ЕС, което ясно показва какви са военните способности на Съюза. Но, ако се създаде единна европейска армия и всяка държава задели около 50 % от военния си бюджет за нея, то тази армия ще се издържа за около 80 млрд. долара. Със сигурност това ще позволи на всички държави-членки да намалят военните си разходи, тъй като с 80-90 млрд. долара би било възможно да се изгради една боеспособна, добре въоръжена и високо технологична единна европейска армия. От друга страна, с останалите средства всяка държава ще може да поддържа въоръжени сили за собствени цели. Още повече, че ЕС е втората икономика в света след САЩ, като разликата постепенно намалява. Този факт показва, че ЕС има достатъчно финансов ресурс

⁶ Достъпен от <https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2017_06/20170629_170629-pr2017-111-en.pdf> [18.01.2018 г.]

⁷ Достъпен от <<https://www.infograf.bg/article/1466171914000>> [17.01.2018 г.]

да изгради въоръжени сили, които да му позволят да води напълно самостоятелна и независима политика.

В подкрепа на гореизложените аргументи бих искал да отбележа, че редица лидери от ЕС вече говорят за създаване на единни органи на общността – Макрон за бежанците, а Шулц говори за Съединени европейски щати.

Доразвивайки своята теза за необходимостта от единна армия на ЕС, трябва да изтъкна, че е необходимо да се промени и структурата на НАТО, като вместо отделните държави-членки, в него да членува Европейският съюз като единен юридически субект, както и останалите – САЩ, Канада, Турция и Великобритания. По този начин много по-лесно ще се вземат решения в Алианса, което от своя страна би повишило неговата способност за отразяване на заплахи, отколкото това става при сегашния модел. Засягайки тази тема, би трябвало да анализираме какво всъщност е НАТО и кому е нужно? То е нужно единствено на САЩ, за да прокарат своите интереси в Европа и света. Както вече споменахме, на Стария континент има около 270 американски военни бази. Логично е да си зададем въпроса: Необходими ли са те на Европа и от какво я защитават? Отговорът е еднозначен – това е пътят, по който САЩ могат да влияят ефективно върху политиката на съответните държави-членки и на ЕС, като цяло. Но това е тема за друга дискусия.

Ето защо, изводът се налага от само себе си – силен Европейски съюз не може да съществува без силни въоръжени сили. А за да има такива, то те трябва да бъдат на Съюза, а не на отделните държави, които имат много малки военни възможности с изключение на три – Франция, Италия и Германия.

Ако се тръгне по пътя на създаване на европейски въоръжени сили, това неминуемо ще доведе до промени в договорите за Европейския съюз, за да се гарантира способността му за противодействие на външна агресия, независимо от нейната форма. Естествено, този процес е много труден и има редица подводни камъни. Един от тях е, че единствено Франция разполага с ядрено оръжие и няма да ѝ е лесно да се съгласи то да бъде предоставено на ЕС, но винаги могат да се намерят решения, стига да има желание за това.

Това в пълна степен важи и за останалите компоненти на сектора сигурност: Европол трябва да се реформира и да стане по-гъвкав

ЕВРОПЕЙСКИЯТ СЪЮЗ, БЪЛГАРИЯ И КОНФЛИКТИТЕ НА 21 ВЕК

и с по-големи правомощия; специалните служби също трябва да имат единен орган за координация, а защо не и единно управление; граничните служби; гражданската защита; и други.

Може да се отбележи, че идеите са едно нещо, а реализацията – съвсем друго. Все пак историята е доказала, че Европейският съюз е създаден именно благодарение на подобна идея за обединение на европейските народи, което да доведе до техния икономически възход и по-голямата им сигурност.

В заключение трябва да се отбележи, че първите стъпки в тази насока вече са направени, но е много важно кога ще бъдат завършени. Защото на този етап за европейците, погледнато през пирамидата на Маслоу, може би най-важното е чувството за несигурност.

ЕВРОПЕЙСКИЯТ СЪЮЗ, ВОЙНИТЕ И ТЕХНОЛОГИИТЕ В НАЧАЛОТО НА 21 ВЕК

Ивелина Иванова*, e-mail: i.ivanova@gbg.bg

THE EUROPEAN UNION, WARS AND TECHNOLOGY IN THE BEGINNING OF THE 21TH CENTURY

Ivelina Ivanova, e-mail: i.ivanova@gbg.bg

***Summary:** The paper tries to map out the contemporary shifts in the conceptual terrain of war. The first section describes war not as an unitary concept, but rather as a network of terms, uses, and meanings, including metaphorical and common-sense meanings and uses, knit together by family resemblances. The second section of the paper focuses on the concept of asymmetrical war. The section claims that it cannot be reduced to the technological asymmetries of the late modern warfare, because military technologies are quite more than just weapons. An additional argument is developed from the fact that the emergence of the concept coincided with the global spread of modern weapons, which undermined the asymmetrical power relations that shaped modern colonial wars. The last section of the paper develops further the problem of technological asymmetry crucial to the present-day debates on the future of warfare by focusing on the ethical, political, and strategic challenges brought about by advanced military robotics.*

Keywords: war, technology, army, military personnel, law, ethics

* Доцент, доктор в ИИОЗ-БАН.

Терминът война

Опитите да се определи що е това война, препоръки за воденето на война има от Сун Дзъ през Цицерон та до днес – едва ли е смело да се предположи, че тези опити ще продължат и занапред.¹ Терминът „война“ се среща в толкова разнообразни употреби, че е трудно да се намери общото между всички тях. Ще опитам в един абзац да посоча мащаба на това разнообразие. „Войната“ може да е „организиран въоръжен конфликт между държави, племена или групи“. Може да се води по, далеч отвъд или вътре в границите на държавата, например граждански, етнически конфликти, конфликти между по-малки групи. Може групите да нямат отношение към държавността, например метафората за войната между половете, войни между банди, междуличностни войни и т.н. Когато става дума за въоръжени военни операции, те могат да бъдат с разнообразни цели и мащаб: свещена война, религиозна война, война с тероризма; световна война, студена война, тотална война, империалистическа война и други. Не всички войни от вече изброените се водят с оръжия за убиване, включително с химически, биологически², ядрени и подобни. Средствата могат да бъдат най-разнообразни: икономически, медийни, с и за ресурси за съществуване. Не на последно място войни се водят срещу най-разнообразни нежелани социални явления: с болести като рака, с бедността, с наркотиците, войната по пътищата и т.н.

Интересно е, че всички тези форми на война са дълбоко повлияни от технологичните открития, познатите войни претърпяват трансформации, включително метафоричната война между половете. Във „Войната на желание и технология в края на механичната ера“³ Алъкър Стоун прави сложно описание на многобройните начини, по които съвременната технология оспорва традиционните полови идентичности. Възможностите, които предлагат виртуалните срещи, използване-

1 Coetzee, Daniel and Lee W. Eysturlid, eds., 2013, *Philosophers of War: The Evolution of History's Greatest Military Thinkers* [2 Volumes]: *The Evolution of History's Greatest Military Thinkers*, ABC-CLIO

Brunstetter, Daniel R. and Cian O'Driscoll, eds., 2017, *Just War Thinkers: From Cicero to the 21st Century*, Routledge

2 Harris, Robert and Jeremy Paxman, 2002, *A Higher Form of Killing: The Secret History of Chemical and Biological Warfare*, Arrow

3 Stone, Allucquère Rosanne, 1996, *The War of Desire and Technology at the Close of the Mechanical Age*, MIT Press, p. 33

то на алтернативни личности, изобретяването на себе си в електронното пространство предоставят нов опит с едновременно позитивни и разрушителни последствия. Динамиката между полове и технология разкрива объркани, двусмислени и противоположни състояния на технологичните полови връзки.

От посоченото разнообразие на употребите става ясно, че не всяка война е държавно дело, нито е между държави или е организирана от държава, макар често войни да се обявяват тъкмо на държавно ниво. Не всяка война е разрушаване на социалния ред, не всяка преминава граници. Не всяка война въвлича и противопоставя населения, щом езикът позволява на две личности да си обявят война. Дори на държавно ниво и с държавно участие не всяка война е обявена – агресията може да е едностранна, неопределена, потайна. Не всяка война е свързана с въоръжаване и съответно с оръжия за физическо унищожение. Не всяка война носи смърт или пълно унищожение, макар физическото унищожение на врага в много войни да е цел, по-често необявена, но също подразбираща се, например във войните с болести и нежелани социални явления.

Общото в разнородните употреби на войната е, че тя е **социално** явление, включващо поне двама участници, **съперници**; че е конфликт, антагонизъм, (скрита или явна) проактивна **враждебност**; че е свързана с **агресия**, прояви на насилие, атаки, удари, борба, битка, противопоставяне; че цели от нанасяне на вреда, подчиняване⁴ до унищожение на съперника.

Войни с държави и населения

Този текст е част от възникналата дискусия за войната, съсредоточена върху държавното и политическото измерения на войната. Това определя и неговия фокус върху войните, включващи държави и населения. Част от тази гледна точка към войната е разглеждането ѝ като институция на международното общество.⁵ В основата на текста стои въпросът: каква е особеността на войните между държа-

4 „[...] войната е акт на сила, за да принудим нашия враг да се подчини на волята ни.”

Howard, Sir Michael and John F Guilmartin, Jr, 1994, Two Historians in Technology and War, DIANE Publishing, p.1

5 Pejcinovic, Lacy, 2013, War in International Society, Routledge

ви и населения днес? Въпросът може да бъде разделен на няколко взаимосвързани по-малки въпроса: променят ли се войните между държави и групи населения във времето, какво се променя, до какво водят тези промени, какви нови форми на война⁶ и водене на война има днес?

Тези въпроси изискват задълбочено изследване на множество политически теории и социални прояви – задача, която не може да бъде предприета в тази статия. Но тя може да започне очертаването на ключови характеристики, от които да започне по-голямо изследване.

Война и технологии

Има нещо, което през вековете е променяло драстично войните, начините на водене на война, видовете войни – технологиите.⁷ В три области изобретенията имат пряко отражение върху воденето на войни: **оръжия, придвижване, съобщения**. През вековете практическите открития в тези области понякога драстично променят начините на водене на войни между държави и въоръжени групи и особено влиянието, което войните имат върху населението. Всяко изменение в технологията води до промяна на войната и нови възможности пред военните кампании.⁸ Според Бъртън Хакър, изобретенията в областта на оръжията и начините на водене на война маркират различни ери в историята.⁹

Във всеки век стратегическото предимство и силата са на страната на тези, които заменят познатите оръжия с нови, по-ефективни и по-унищожителни.¹⁰ Първо тези, които заменят дървото с метала,

6 O'Connell, Mary Ellen, ed., 2012, *What Is War?: An Investigation in the Wake of 9/11*, Martinus Nijhoff Publishers

7 Creveld, Martin Van, 2010, *Technology and War: From 2000 B.C. to the Present*, Simon and Schuster

8 Roland, Alex, 2016, *War and Technology: A Very Short Introduction*, Oxford University Press

9 Hacker, Barton C., 2005, „The Machines of War: Western Military Technology 1850-2000.” – In: *History and Technology*, Vol. 21, No. 3, September, Drexel University, p 255.

10 Dworok, Gerrit and Frank Jacob, eds, 2015, *The Means to Kill: Essays on the Interdependence of War and Technology from Ancient Rome to the Age of Drones*, McFarland

сопите, прашките, стрелите и лъковете с по-големи и унищожителни съоръжения стават по-вероятните победители.

Големите технологични решения съответно изискват голяма, организирана и дисциплинирана войска, за да е възможно първите да бъдат придвижвани и използвани. Последвалото приложение на барута във воденето на войни, по-малките и по-ефективни огнестрелни оръжия, а също и по-големите технологични решения като топовете помитат тези, които нямат достъп до по-ефективната в унищожаването техника – докато не я придобият. Бомби, самолети, оръжия за масово унищожение, химични, биологични, ядрени, електроника, дронове – всяка нова технология, всяко ново оръжие променя войната, нейните форми и възможности за унищожение и отражение върху населението.

Технологичните решения променят не само оръжията, но и инфраструктурата, което се отразява на начина на придвижване и организиране на военните действия. Първите пътища на римляните, оставили следи и до днес, са строени за да се улесни придвижването на войските. От коня през пътищата и начините на конструирането им, мостовете, каналите, пристанищата, фаровете, колелото, влаковете, самолетите – всичко това променя начина на придвижване, местата и начините на водене на война. Далеч по-често подобренията на пътищата и начините на придвижване се дължат на нуждите на войската и нейните цели, отколкото на търговията.¹¹ Оттук и ключовото място на инфраструктурните обекти, които стават важни цели при нападение и при отбрана, защото са източник както на сила, така и на уязвимост в мирно време и по време на война.¹²

Накрая, но не на последно място, технологията в областта на съобщенията има решаващо значение за промяната на войните. В сборника „Военни комуникации: от антични времена до 21 век“ са разглеждани няколко случая, в които изходът на битката е решен от по-добрите комуникации в много по-голяма степен, отколкото от въоръжаването.¹³ Средствата и начините на предаване на съобщения, бързината,

11 Angevine, Robert G., 2004, *The Railroad and the State: War, Politics, and Technology in Nineteenth-century America*, Stanford University Press, p. 13

12 Kaijserp Arne, Erik van der Vleuten and Per Högselius, 2015, *Europe's Infrastructure Transition: Economy, War, Nature*, Springer

13 Sterling, Christopher H., ed., 2008, *Military Communications: From Ancient Times to the 21st Century*, ABC-CLIO, p. 261, 281, 291, 428, 459.

скоростта – от бързоходците през пощенските гълъби до телеграфа и днес сателитите, възможността оръжия да се управляват от огромни дистанции – правят изключително бърз прехода от обявяването на война до провеждането на опустошителни военни действия.

Заедно технологиите в областта на оръжията, инфраструктурата и комуникациите ускоряват войните, увеличават мащаба им и ги променят. Войните със страна, притежаваща ядрено оръжие, са различни от войните, в която само едната страна има ядрено оръжие или и двете нямат достъп до такова. Технологията е решаваща за това каква ще бъде войната и как ще се води.¹⁴

Неравновесие, технологично ускорение, войска

Военната технология и основно технологичното неравновесие във войните е ключов белег за исторически промени, преместване на населения и нови политически разпределения на познатия свят. Интересно е, че тъкмо технологичната страна на войните и особено неравновесието е пропускано в политическата литература за войната до 20 век. Видовете войни са класифицирани основно въз основа на политико-териториалния обхват (вътрешни или граждански, външни, локални, световни) или въз основа на стратегията и целите на войната (икономически, политически, религиозни, завоевателни, отбранителни и други). Тези описания и класификации не отчитат сблъсъка на две често неравни истории, загуби и победи. Може би това е така, защото историята се пише от победителите и защото победителите не ги съдят – фрази преписвани на множество автори от Макиавели през Екатерина Велика, Наполеон, Бенямин, Чърчил, Оруел.

Втората световна война променя драстично вида на войните, а с това и описанията на видовете им. Ядрената бомба поставя ново ударение върху значението на технологиите в световен мащаб. Надпреварата във въоръжаването и развитието на военните технологии е приоритет на всеки силов политически център на планетата.¹⁵ Науката, научните центрове и финансиране променят своите приоритети. Роджър Гайгър описва този процес в САЩ, където основната част от

14 Black, Jeremy, 2013, War and Technology, Indiana University Press

15 Mahnken, Thomas G., 2010, Technology and the American Way of War Since 1945, Columbia University Press

финансирането на университетите след Втората световна война идва от военните служби.¹⁶

Историята на света показва, че технологичното неравновесие бързо се навакства и не принадлежи на определена култура или страна. През 20-ти век технологичното ускорение е така голямо, че в края на века включва цялата планета. Технологиите са дотолкова важни, че числеността на войската започва да има по-малко значение. Разпространението на термина „асиметрична война“ маркира границата, в която числеността на войниците има малко значение за изхода на конфликта. В първоначалните употреби термина „асиметрична война“ е употребяван за конфликти между професионални военни части и малки въоръжени групи – граждански движения, партизани, терористи и други.¹⁷ В последствие той се използва за драстична разлика в числеността на воюващите страни, при която все пак по-малочислената страна печели победи и не може да бъде победена или отстоява неочаквано дълго. Такива са поне две филипински войни – със САЩ и Япония. Ретроспективно като асиметрична война е разпозната и Американската революция. Т.е. и преди средата на 20-ти век има асиметрични войни. Цялата история на водене на война е и история на военни асиметрии. Но тъкмо когато технологичните асиметрии между страните вече не са така драстични, значението на технологиите някак става по-видимо.

Заедно с по-видимото значение на технологиите за войната се променя мястото и значението на числеността на войската във воденето на войни.¹⁸ Колкото по-ефективна е техниката, толкова повече техническото обучение и оборудване става по-важно от многочислеността на войниците. Както малочислена войска с топове в колониите

16 Geiger, Roger L., 1992, „Science, Universities, and National Defense, 1945-1970” – In: *Osiris*, Vol. 7, Science after '40, pp. 26-48

Geiger, Roger L., 2004, *Knowledge and Money: Research Universities and the Paradox of the Marketplace*, Stanford University Press

17 Mack, Andrew J.R., 1975, „Why Big Nations Lose Small Wars: The Politics of Asymmetric Conflict” – In: *World Politics*, Vol. 27, January, pp. 175-200

18 Seed, David, 2012, *Future Wars: The Anticipations and the Fears*, Liverpool University Press

Caraccilo, Dominic Joseph, 2006, *Military Intelligence Technology of the Future*, The Rosen Publishing Group

Barnett, Jeffery R., 1998, *Future War: An Assessment of Aerospace Campaigns in 2010*, DIANE Publishing

може да помете многочислени местни народи, въоръжени основно със стрели, така в днешно време високотехнологичната армия няма нужда от войска със значима численост, за да има военно превъзходство.¹⁹ Присъствието на роботизираните системи и техника, управлявана дистанционно и без хора на бойното поле, вече са налице. В публикации от последните години²⁰ се обсъжда значителното увеличаване на дела на тази техника в бойни операции. Такова развитие на техниката може да доведе до положение, в което „вече не се изисква присъствие на войниците на бойното поле“.²¹

Това развитие е представено позитивно от стратегите на отбраната – като възможност „да се намали човешкото бreme“. За наблюдателите и теоретиците обаче „намалването на човешкото бreme“ повдига много и нови етически проблеми²². В картината на бъдещото бойно поле се виждат автономна техника като безпилотни самолети, автоматично управлявана наземна техника, микро и нанороботи. Дали нарастващата автоматизация във воденето на войни ще доведе до изключването на хората от вземането на решения? Тъкмо за роботите,

19 Solon, Olivia, 28 JAN 2015, „The robot army of the future – from killer drones to cyborg super soldiers“, Достъпен от <<https://www.mirror.co.uk/news/technology-science/technology/robot-army-future---killer-5053344>> [10.1.2018]

20 Doaré, Ronan, Didier Danet, Jean-Paul Hanon and Gérard de Boisboissel, 2014, Robots on the Battlefield: Contemporary Perspectives and Implications for the Future, Combat Studies Institute Press, US Army Combined Arms Center

Savage-Knepshield, Pamela and Jessie Chen eds., 2016, Advances in Human Factors in Robots and Unmanned Systems: Proceedings of the AHFE 2016 International Conference on Human Factors in Robots and Unmanned Systems, July 27-31, 2016, Walt Disney World®, Florida, USA, Springer

Jentsch, Florian, 2016, Human-Robot Interactions in Future Military Operations, CRC Press

21 Macaulay, Thomas, Jan 13, 2017, „The future of technology in warfare: From AI robots to VR torture“, Достъпен от <<https://www.techworld.com/security/future-of-technology-in-warfare-3652885/>> [17.1.2018]

22 Galliot, Jai, 2015, Military Robots: Mapping the Moral Landscape, Ashgate Publishing

Galliot, Jai and Warren Reed, eds., 2016, Ethics and the Future of Spying: Technology, National Security and Intelligence Collection, Routledge

Stojar, Richard, 2017, „The Drones and Issues Connected with Their Use in Contemporary Conflicts“, – In: International conference KNOWLEDGE-BASED ORGANIZATION Conference proceedings, Vol. 23, №1, pp. 305-310

Ma, Veronica, 16.1.2017, „The Ethics and Implications of Modern Warfare Robotic Systems and Human Optimization“ – In: Harvard International Review, Достъпен от <<http://hir.harvard.edu/article/?a=14494>> [19.1.2018]

предвидени за военни действия, се предполага те да бъдат по автономни и да вземат решения самостоятелно. Тревогата е дали тъкмо военизираните работи няма да се превърнат в основен проблем за хората.²³

Тази нова страница открива въпроси и пред международното право.²⁴ Все още няма регламент кога, къде и как автономни работи могат легално да се използват в битка. Въвеждането на работи на бойното поле при отсъстващ регламент може да намали защитата на цивилни, каквато досега международното право осигурява.

Засега представители на САЩ смятат обсъждането на тези въпроси за „преждевременно“, Русия също се въздържа да продължи международните дискусии по проблема. И Китай няма регулации за този вид устройства, но единствено негови представители настояват за обвързващ международен протокол за използването на подобна техника и изразяват опасения, че подобни оръжия и устройства „ще намалят прага и цената на войната, което ще направи избухването на войни по-лесно и по-често“. Опасенията са, че роботизираните системи не могат ефективно да различат войник и цивилен, което може лесно да доведе до безогледно избиване или нараняване на невинни.²⁵

Високите технологии очертават, от една страна, „оптимистичната картина“ на война без хора, т.е. все по-малко жертви на бойното поле. В същото време техниката прави воденето на бойни действия достъпно, дистанционно, индиферентно – високотехнологични много бързи войни. Тогава с кого и как ще воюват роботите? Кого ще засегнат технологичните войни, щом са толкова технологични и се водят с дронове? Какво ще стане, когато на пътя на техниката остане преди всичко беззащитно население, докато войските са все по-защитени зад технологиите в добре укрепени съоръжения?

23 Krishnan, Dr Armin, 2013, *Killer Robots: Legality and Ethicality of Autonomous Weapons*, Ashgate Publishing

24 Saxon, Dan, 2013, *International Humanitarian Law and the Changing Technology of War*, Martinus Nijhoff Publishers

25 Melendez, Steven, 06.12.17, „The Rise Of The Robots: What The Future Holds For The World’s Armies“ Достъпен от <<https://www.fastcompany.com/3069048/where-are-military-robots-headed>> [10.1.2018]

СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ В ОБЩАТА ЕВРОПЕЙСКА ПОЛИТИКА НА СИГУРНОСТ

Йордан Начев*, e-mail: ynatchev@yahoo.com

STATE AND TRENDS IN THE COMMON EUROPEAN SECURITY POLICY

Yordan Natchev, e-mail: ynatchev@yahoo.com

***Summary:** European Integration processes are continually posing new challenges to a common alliance policy in the areas of defense and security. Today's complicated political and economic picture of the continent points to the lack of good cooperation in this direction, which has led to some negative results.*

The report highlights some key points in the past and the current prospects for a common European security policy. In the future, the EU should be expected to have more effective control over the security issues of the continent. This is reflected in the latest Union documents. The management and planning of this activity should be carried out with the conviction that cooperation between member states will continually grow. It will take place despite the many difficulties in this direction. One of the cornerstones of the future defense policy of the Union will be the relationship between the EU on the one hand and NATO and the US on the other.

***Keywords:** European integration processes, common defense policy, relationship between the EU – NATO and the US.*

Авторът е дипломат, проф. д.к.н. д-р по психология. Лектор в държавни и частни университети по геополитика и проблемите на националната и международната сигурност.

Реализацията на европейската политика на сигурност показва необходимост от преодоляване на множество препятствия в сътрудничеството между САЩ и НАТО, от една страна, и ЕС – от друга. Все по-често се изказват съмнения, че това сътрудничество не винаги е в интерес на европейските интеграционни процеси и съюзническата политика на сигурност. До този извод водят редица параметри на политическата конюнктура през последните две десетилетия. По-важните от тях бяха:

- Войната в Залива. Събитията след нея дадоха много силен тласък за ускорено развитие на общата европейска разузнавателна политика. През този период Франция пое водещата роля в стремежа на Европа да създаде възможност за собствена разузнавателна структура, независима от тази на НАТО и САЩ.

- Военните действия на НАТО на територията на бивша СФРЮ показаха силната зависимост на Европа от военния и разузнавателния потенциал на САЩ и тенденцията американската страна да споделя избирателно информация със своите европейски партньори.

- Действията на НАТО на територията на бивша Югославия влошиха инвестиционния климат, разрушиха местните инфраструктури и нанесоха сериозни поражения на околната среда. Колкото и да се премълчаваха тези факти, те присъстваха в общия анализ на европейските политики. Случаите на странни заболявания сред войниците от умиротворителните и поддържащи контингенти на ООН в тези региони допълнително засилиха недоверието към искреността на съюзника по отношение на качествата на използваните оръжия в сърцето на Европа.

- Неприятен момент в сътрудничеството между ЕС и САЩ в областта на глобалното разузнаване продължава да бъде проектът „Ешелон“, който САЩ реализираха само с една от държавите на ЕС – Великобритания. На практика това бяха действия „зад гърба“ на другите членки на ЕС и може спокойно да се каже – с потенциал дори против тях.

- Проектът на САЩ за собствен „чадър“ за противоракетна защита и твърдението, че това ще гарантира сигурността на Европа не се оказа убедително за европейците. Категоричното противопоставяне на Русия против тази американска отбранителна инициатива породило опасения за нарушаване на съществуващия баланс и евентуални ответни действия от страна на Русия.

На времето тези обстоятелства засилиха убеждението, че общата външна политика и политиката на сигурност на ЕС в бъдеще трябва

да има и някои собствени параметри, които няма да съвпадат с тези на НАТО и на САЩ. Още през 90-те години беше ясно, че самостоятелна вътрешна и външна европейската политика може да бъде осъществена само при условие, че ЕС има собствени военни и информационни структури. В този аспект тогава бяха предприети множество инициативи.

Важно събитие беше договорът от Амстердам през 1997 г. за поэтапно бъдещо инкорпориране в ЕС на Западноевропейския съюз (ЗЕС) с неговите военни и разузнавателни структури.

През октомври 1998 г. в Пйортшах (Австрия) министър-председателят на Великобритания Тони Блеър се опита да внуши, че бъдещата политика на сигурност на ЕС може да бъде гарантирана с „разтварянето“ на ЗЕС в Съюза. На срещата си в Мало (Франция) през декември 1998 г. Великобритания и Франция излязоха с общо становище, че ЕС трябва да може да действа автономно с помощта на собствени въоръжени сили и със средства, които позволяват да се вземат самостоятелни решения за такива действия. След силен натиск на САЩ, впоследствие Великобритания се дистанцира от решенията на срещата в Мало. Промяната в британската позиция тогава спря извършването на важни и съществени за европейската сигурност промени.

Следваща решителна стъпка към обща политика на сигурност и автономно сътрудничество в рамките на ЕС бяха решенията на срещата през юни 1999 г. в Кьолн, които потвърдиха намеренията от Мало. Те изискваха създаване на постоянен Комитет по политика и сигурност на ЕС, на един Военен комитет към него, както и на Ситуационен център, Сателитен център и Институт за изследване на проблемите на сигурността.

В Хелзинки през декември 1999 г. и в Синтра (Португалия) през февруари 2000 г. беше потвърдена решимостта да се извършат решителни промени в самостоятелната политика на сигурност на ЕС. Много важен момент беше решението да се създадат 15 многонационални бригади с численост до 50 – 60 000 души, които да имат адекватната поддръжка от въздуха и по море и да бъдат готови за оперативни действия през декември 2003 година.

Договореностите в Кьолн и Хелзинки предвиждаха военният потенциал на ЗЕС да се интегрира в ЕС. След срещата в Маастрихт консенсусът по този въпрос беше пълнен. За реализацията на независимата европейска политика за сигурност се планираше създаване на: Каби-

нет по политика и сигурност, съставен от посланици, като съветващ орган към Съвета на министрите на ЕС; Военен комитет от висши военни; Многонационален щаб по планиране.

Повече от десет години спънките от страна Великобритания и натискът на САЩ за дълго блокираха процеса на ЕС към самостоятелна политика на отбрана и сигурност. Проблемите по сътрудничество отново станаха актуални след събитията в Европа през 2015 – 2017 година. За да бъде равностоен партньор в глобалните процеси на сигурност, Европа разбра, че трябва да действа от единни позиции със свой организационен и кадрови потенциал в областта на сигурността, когато:

- Разкрива разпространяването на нови образци оръжия за масово поразяване, които са поставени извън рамките на международните договарености;
- Координира усилията на отделните държави в борбата им срещу организирания тероризъм;
- Противодейства на организирания международен трафик на наркотици;
- Разузнава и контраразузнава в подкрепа на общата европейска политика в областта на икономиката и развитието на нови технологии.

В тези насоки бяха взети редица решения. На 21 ноември 2013 г. Европейският парламент подчерта необходимостта от напредък в консолидирането на Европейската технологична и индустриална база в областта на отбраната (European Defence Technological and Industrial Base – EDTIB). Стремежът е да се оптимизира политиката на ЕС в посочената сфера, като се насърчи сътрудничеството между държавите-членки.

В политическите си насоки през юни 2014 г. президентът на Европейската комисия Юнкер заяви: „Смятам, че трябва да работим за по-силна Европа, когато става дума за въпроси, свързани със сигурността и отбраната.“ С резолюция от 21 май 2015 г. Парламентът призова Европейския съвет да предприеме конкретни мерки за преодоляване на фрагментацията на европейския отбранителен пазар и да предостави специфични насоки в това направление.

След атаките в Париж през 2015 г. някои европейски лидери заговориха за необходимостта от обща европейска разузнавателна агенция. Белгийският политик и лидер на Алианса на либералите и демо-

кратите за Европа Ги Верхофстад се изяви като инициатор на идеята.¹ Той поиска повече сътрудничество между разузнавателните агенции или създаване на независима Европейска разузнавателна агенция. Според него, националните спецслужби са се провалили, понеже дейността им е насочена към защита на националните интереси, а не към защита на европейските интереси. Верхофстад предупреди, че националните агенции ще продължат да се провалят и в бъдеще, „ако не си сътрудничат“.² Белгийският политик обърна внимание на ситуацията в Сирия и на факта, че Франция поиска активирането на член 42.7 от Лисабонския договор, който гласи, че в случай на военна агресия срещу всяка страна от ЕС, другите страни имат „задължение да окажат помощ и съдействие с всички средства, с които разполагат“.³ Според Могерини, задействането на този член „не изисква решение от Европейския съвет или друг орган, така че няма нужда от повече формалности“.

В годишната си реч за състоянието на Съюза през 2016 г. президентът на Европейската комисия Жан-Клод Юнкер отново подчерта значението на ЕС в политиката за защита на своите граждани в страната и в чужбина – амбиция, която не може да бъде постигната, без да се внедряват и обединяват ресурси в европейската отбранителна промишленост. Председателят на Европейската комисия заяви: „Ако Европа не се грижи за собствената си сигурност, никой друг няма да го направи за нас. Силната, конкурентна и новаторска отбранителна индустриална база е това, което ще ни даде стратегическа автономия.“⁴

На семинара на високо равнище на нидерландското председателство на ЕС (20 и 21 януари 2016 г.) основните обсъждани теми бяха в областта на отбраната.⁵ Веднага след това (1 февруари 2016 г.) институтът Клингендал излезе с доклад, отразяващ Новата глобална стратегия на ЕС за външната политика и политиката на сигурност. В изследването се подчертава, че безпрецедентните предизвикателства пред сигурността в Европа изискват стъпка на промяна в подхода на

1 <http://www.euractiv.fr/section/politique/news/guy-verhofstadt-condamne-l-echech-de-l-ue-en-matiere-de-renseignement/>

2 <http://www.europeanpublicaffairs.eu/does-europe-need-a-european-intelligence-agency/>

3 <http://www.europeansources.info/showDoc?ID=1208505>

4 State of the European Union speech on 14 September 2016.

5 Towards A Stronger EU Security And Defence Policy, <https://www.clingendael.org/publication/towards-stronger-eu-security-and-defence-policy>

ЕС към сигурността и отбраната. Беше препоръчано през юни Европейският съвет да формулира предложения за по-силна Обща политика за сигурност и отбрана (Common Security and Defence Policy – CSDP), която да задълбочи сътрудничеството в областта на отбраната.

На срещата на върха в Братислава през септември 2016 г. лидерите на 27-те (без насочилата се към напускане на Съюза Великобритания) демонстрираха единодушие в становището, че ЕС трябва да гарантира не само мира и демокрацията, но и сигурността на своите граждани. Постигна се споразумение за засилване на сътрудничеството на ЕС в областта на външната сигурност и отбраната и беше препоръчано от декември 2016 г. Европейският съвет да вземе решение за конкретен план за по-добро използване на възможностите в съществуващите договори.

На 30 ноември 2016 г. Европейската комисия представи Европейски план за действие в областта на отбраната (European defence action plan – EDAP). Това стана след изказване на президента на Европейската комисия на 14 юни 2016 г., че за да бъде европейската отбрана силна, европейската отбранителна индустрия трябва да се промени.⁶ EDAP е продължение на изявения през юли 2013 г. стремеж „към по-конкурентоспособен и ефективен сектор на отбраната и сигурността“, както и на заключенията на Европейския съвет от декември 2013 година. Планът за действие е свързан и с Общата рамка от април 2016 г. за борба с хибридните заплахи и за укрепване устойчивостта на ЕС и партньорските държави. Предвижда се същевременно да се засили сътрудничеството с НАТО за противодействие на тези заплахи.

На 15 декември 2016 г. Европейският съвет приветства EDAP и прикани Комисията да направи предложения през първата половина на 2017 г. за създаването на Европейски отбранителен фонд (European Defence Fund – EDF), както и други действия за подпомагане на държавите-членки за по-ефективно изразходване на средства за съвместна отбрана.⁷ Съобразявайки се с направените препоръки, Комисията предложи:

⁶ <http://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-europe-as-a-stronger-global-actor/file-european-defence-action-plan>

⁷ European Defence Action Plan: Towards A European Defence Fund, European Commission – Press Release Brussels, 30 November 2016.

1. Да се създаде Европейски отбранителен фонд с цел подпомагане на инвестициите в съвместни изследвания и разработване на оборудване и технологии в областта на отбраната. Фондът включва две допълващи се направления на дейност, различни в правната си структура и източник на бюджет:

- *Проучвателна дейност за финансиране* на съвместни изследвания на иновативните технологии в областта на отбраната с бюджет от 25 млн. евро от този на ЕС за 2017 година. Очаква се това бюджетно разпределение да достигне 90 млн. евро до 2020 г. в рамките на многогодишната финансова рамка на ЕС. За след 2020 г. се планира създаването на специална програма за научни изследвания в областта на отбраната с прогнозна сума от 500 млн. евро годишно.
- *Проучвателна дейност на възможностите*, която да действа като финансов инструмент, позволяващ на участващите държави-членки да закупят заедно определени активи, за да намалят своите разходи.

2. Насърчаване на инвестициите в държавите-членки за стартиращи фирми, средни предприятия и други доставчици в отбранителната промишленост. (Европейската група за структурни и инвестиционни фондове и Групата на Европейската инвестиционна банка вече предоставят финансова подкрепа за разработването на редица продукти с двойна употреба.)

3. Укрепване на условията за открит и конкурентен отбранителен пазар в Европа. Така Комисията ще помогне на компаниите да извършват трансгранични операции с цел държавите-членки да спечелят най-добро съотношение качество-цена при поръчките за отбрана.

В светлината на променящата се среда на сигурност, в Глобалната стратегия на ЕС за външна политика и политика на сигурност (EU Global Strategy for Foreign and Security Policy – EUGS) започна процес на по-тясно сътрудничество в областта на сигурността и отбраната. Държавите-членки се съгласиха да засилят работата на Съюза в тази област и признаха, че засилената координация, увеличените инвестиции в отбраната и сътрудничеството за развитие на отбранителните способности са ключови изисквания.

На 13 ноември 2017 г. в Брюксел двадесет и две държави-членки на ЕС подписаха споразумение за сигурност. Страните се задължават да увеличават военните разходи и да сътрудничат в мисиите на ЕС. Министрите на външните работи и отбраната подписаха документи по учредяване на европейски програми за Постоянно сътрудничество в сферата на отбраната в рамките на съюза (Permanent Structured Cooperation – PESCO). Берлин и Париж призоваха към укрепване на военното сътрудничество и към формиране на „коалиция на желаещите“ посредством договорена рамка, с която се цели задълбочаване на процеса за сътрудничеството в областта на отбраната между държавите-членки на ЕС, които са способни и желаят да го направят. Целта е да се създаде ефективен алианс за гарантиране на европейската политика в областта на сигурността и отбраната, както е посочено в член 42, параграф 6 и член 46 от Договора за ЕС, както и в Протокол 10.

Разликата между PESCO и други форми на европейско сътрудничество е обвързващият характер на ангажиментите, поети от участващите държави-членки. Участието обаче остава доброволно и вземането на решения ще остане в ръцете на участващите държави-членки.⁸ Основното предназначение на PESCO е подобряване на способността за борба с кризите и засилване на сътрудничеството в обучение, тренировки и операции между националните армии. Всяка страна участник трябва да приеме двадесет задължения, сред които „периодично да увеличава бюджета за отбрана с цел постигане на общите цели“. 20% от общите разходи за отбрана на страните-членки следва да бъдат вложени в инвестиции, а 2% – в изследвания и разработки, насочени на „премахване на слабостите в стратегическия потенциал“. Освен това, всяка страна се задължава да участва в поне един съвместен проект.

Проектите по PESCO ще включват създаване на военни болници, центрове за повишаване качествата при изпълнение на учебни мисии, предаване на данни между военните разузнавания и ускоряване на придвижването на военна техника по Европа. Великобритания, Дания, Малта, Португалия, Австрия и Ирландия не подписаха договора, но имат време да дадат окончателно становище до Коледа.

⁸ [https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/34226/Permanent%20Structured%20Cooperation%20\(PESCO\)%20-%20Factsheet](https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/34226/Permanent%20Structured%20Cooperation%20(PESCO)%20-%20Factsheet)

Според Федерика Могерини, „PESCO е резултат от добрата работа в екип, висока амбиция за общите ангажименти, които сега ще трябва да се превърнат в конкретни проекти за сътрудничество, но също така и на приобщаващ процес. Това е пример за това как Европейският съюз може да служи на приоритетите на държавите-членки, да бъде ефективен и как нашата интеграция обслужва нашите приоритети за гражданите – в този случай необходимостта от по-интегриран подход в областта на сигурността и отбраната.“⁹

Кои основни характеристики правят впечатление на този нов, обвързващ с ангажименти военен договор. PESCO ще има структура на две равнища – на Съвет и на проекти. Съветът ще отговаря за цялостната насока на политиката и за механизма за оценка, който ще определи дали държавите-членки изпълняват своите ангажименти. Само членовете на Съвета ще гласуват, като решенията ще се вземат с единодушие. Ефективността на PESCO ще се измерва от проектите, които ще се развиват в неговите рамки. Всеки проект ще бъде управляван от държавите-членки, които допринасят за него.

PESCO е тясно свързан с новия Координиран годишен преглед на отбраната (Coordinated Annual Review On Defence – CARD) и Европейския фонд за отбрана (European Defence Fund – EDF), който понастоящем се разработва в рамките на Европейската програма за отбранително промишлено развитие. CARD се управлява от Европейската агенция по отбрана, докато EDF ще предоставя финансови стимули за насърчаване на научните изследвания в рамките на сътрудничеството в областта на отбраната.

Някои наблюдатели възприеха идеята като създаване на „военен Шенген“. Планираният военен съюз PESCO не следва да се възприема като общоевропейска армия и алтернатива на НАТО. С него ЕС се опитва да разшири сътрудничеството в рамките си, като включи, освен икономически, и политически ангажименти. Въпреки това, САЩ изразяват неодобрение, доколкото това е възможно на настоящия етап. Към проекта прибалтийските страни и Полша не са изпълнени с ентузиазъм. За момента не може да се каже доколко Вашингтон ще приеме формирането на различни неикономически структури в ЕС, но във всички случаи той не е във възторг от идеята.

⁹ Федерика Могерини, 13 ноември 2017 г.

Независимо от положените дългогодишни усилия, резултатите остават далеч от желаното ефективно сътрудничество в провеждането на самостоятелна бъдеща Европейска обща външна политика и политика на сигурност. Кои фактори затрудняват ЕС в стремежа да създаде своя пълноценна отбранителна структура? Можем да посочим някои проблеми от организационен, информационен, кадрови и финансов характер. Те бяха анализирани още през 1998 г. и от тогава до сега положението не се е променило съществено.¹⁰

Сигурност и риск за източниците.

При придобиването на информация на първо място като проблем следва да поставим сигурността на източниците. Обменът на информация от чувствителен характер задължително изисква гаранции за високо равнище на сигурност. Всякакъв вид международно сътрудничество от военен и разузнавателен характер увеличава рисковете от разкриване на плановете и засветяване на източниците. Необходимо е да се създадат условия, гарантиращи максимална сигурност на методите, средствата и източниците за придобиване на разузнавателна информация. Още през 2000 г. Майкъл Херман – един от специалистите в областта, предупреди: „Всяко ново обменяне или елемент на коопериране е нов риск за разузнавателно проникване в чужда агенция или за нейните ползватели, за невнимателното третиране на материала или неговото разгласяване, или за свободното му използване и търгуване с други разузнавания. Международните клубове и световните информационни мрежи увеличават този риск геометрично. Сигурността действа като спирачка на разпространението на информацията и е главната причина за задържането ѝ.”¹¹

Всеки от партньорите трябва да бъде сигурен, че задължителните изисквания по сигурността ще се спазват стриктно от останалите. Разширяването на сътрудничеството засилва обмена на информация и това на практика води до увеличаване на рисковете. Това, може да стане причина за задържане и дори за спиране на информационния обмен. Вече има такива индикации. Така, например, от медиите проли-

10 Politi, Alessandro, „Why is a European Intelligence Policy Necessary?” – In: Towards a European Intelligence Policy: Chaillot Paper #34 (Paris: WEU Institute for Security Studies, December 1998), 5.

11 Villadsen, Ole R. Prospects for a European Common Intelligence Policy, CIA – CSI, Studies in Intelligence, summer 2000, #

ча, че американските служби са имали предварителна информация за атентатите в Париж през 2015 г., но подробности не са предоставили на френските си колеги, поради опасност от разкриване на източника. Още на времето представителят за външната политика и политиката на сигурност на ЕС Хавиер Солана отбеляза, че неговият щаб все повече се нуждае от достъп до строго секретна разузнавателна информация, за да може да съветва Комитета по въпросите на сигурността. Европейските дипломати поставят въпроса отделните държави да снабдяват структурите на ЕС с информация от много секретен характер, но Съюзът все още не е създал задоволителен механизъм за нейното сигурно разпространение на ръководно равнище.

Специфичната дейност на националните разузнавателни структури.

Ефективното сътрудничество изисква разширен обмен на информация в сигналното разузнаване (връзките) (SIGINT), въздушното наблюдение (IMINT) и особено в агентурното разузнаване (HUMINT). Специалистите обърнаха внимание върху това на Конференцията по Европейското сътрудничество в разузнаването.¹² Съвместните действия трябва да дават възможност за анализ на интегриран разузнавателен продукт от всички възможни източници. Това може да се окаже трудно преодолима пречка и в бъдеще.

След терористичните атаки във Франция през ноември 2015 г. Европейската комисия апелира за създаване на добре развита разузнавателна агенция на ЕС. Това беше провокирано от възможността едно лице, заподозряно в престъпна дейност и нееднократно преминавало през редица национални граници да остане свободно и да извърши терористичен акт. По предложение на комисаря по миграционните въпроси на ЕС Димитрис Аврамопулос беше създаден Антитерористичен център към Европол. Според Аврамопулос „това е моментът да бъде направена стъпка напред и да се постави основата за създаване на Европейска разузнавателна агенция“.

Срещу идеята на Аврамопулос застана Германия, подчертавайки, че това ще наруши суверенитета на отделните държави-членки и те нямат нагласата да споделят разузнавателна информация. Този

¹² Hess, Sigurd, Intelligence Cooperation in Europe 1990 to the Present, Panel VI of the conference on „Transatlantic Intelligence Cooperation“, 10.04.16.

скептицизъм бе защитен от бившия германски министър на вътрешните работи Томас де Майзиере: „Ние не следва да концентрираме енергията си върху създаване на европейска разузнавателна агенция. Не мога да си представя, че сме готови да предадем националния си суверенитет. Трябва да се концентрираме върху подобряване в обмена на информацията между съществуващите институции – това е реалния успех в сигурността.“¹³

Опасение да не се нарушат принципите на привилегировано сътрудничество.

Държавите-членки на ЕС също членуват и в НАТО и имат самостоятелен двустранен разузнавателен обмен със САЩ. В продължение на години главен мотор на европейското разузнавателно сътрудничество беше Франция със стремежа си да намалява своята разузнавателна зависимост от САЩ. Тя беше инициатор и водещ изпълнител на програмата Хелиос 1 и на идеята да привлече Германия към екипа от трите държави Франция Италия и Испания за осъществяването на Хелиос 2. Ентусиазмът на Франция не беше споделен от много държави на ЕС. Вариантът многонационалните сили под европейско командване да използват разузнаването на НАТО и САЩ очевидно все още продължава да се харесва на мнозина.

През 2015 г. редица водещи американски анализатори и висши политици откровено заявиха, че САЩ пренебрегват мнението на ЕС относно разширяването на американското присъствие в региона на „мидланда“ и вземат решения за разполагане на техни войски в близост до Русия след споразумения на двустранна основа с държави като България, Румъния, Полша и прибалтийските републики. При тези договори не само не се очаква становище от ЕС, но дори не се търси мнението и на членовете на НАТО, поради усложнената процедура при взимане на решения и в тази организация.¹⁴

Създаване на „зони на оперативно влияние“.

Не са без основание опасенията за възможно създаване на „зони на оперативно влияние“ вътре в рамките на общото сътрудничество. Една или друга по-могъща национална разузнавателна институция може да започне да оформя свое предпочитано оперативно простран-

¹³ <http://www.eubusiness.com/news-eu/france-attacks.15ag/>

¹⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=thpf3hZjkX0>

ство, което да включва традиционни, исторически обвързани партньори и отношенията с тях да се поставят на преференциално равнище. Подобно развитие на сътрудничеството ще създаде условия по-малката структура да бъде поставена под някакъв вид подчинение или въздействие от страна на по-мощното разузнаване.

Самочувствието на „по-големия брат“.

Много сериозен проблем ще създаде и предварителната нагласа на някои от националните разузнавания, че собствените методи, средства и кадрови потенциал са по-добри. След „Брекзит“ Министерството на отбраната и специалните служби на Великобритания очевидно ще се дистанцират от проблемите на обединена Европа, но това може да улесни сътрудничеството между такива европейски разузнавателни колоси, като френското и германското разузнаване.

Надеждата е обединените усилия да покажат предимствата на всяко национално разузнаване в строго специфичния за него регион и специализираното му направление на дейност. Това обаче може да се случи вероятно едва след проява на сериозни заплахи за съществуването на самия ЕС.

Пречки от организационен и бюрократичен характер.

При тежка администрация и бюрократичен модел на взимане на решения разузнавателният продукт трудно може да излезе своевременно на полето на дипломацията и на междуправителствено равнище. Бюрокрацията очевидно ще удължи много времето, ще понижи оперативността и ефекта от своевременното изработване на общи действия в областта на отбраната и предоставянето на готов аналитичен разузнавателен продукт. По този начин консервативният характер на отбранителните и разузнавателните институции плюс бюрокрацията на ЕС също ще задържат процеса на коопериране.

Проблеми от общата съюзническа граница.

Много от проблемите идват от общата граница на Съюза. Свободното преминаване на капитали вътре налага достатъчно силна отбрана по външния периметър. И ако преди на този въпрос не се гледаше с необходимото внимание, то в момента нещата не стоят така. Никой няма да се занимава с европейските проблеми по мигранти, наркотрафик, тероризъм и други заплахи, освен самият ЕС и той трябва да реши този въпрос ефективно и възможно най-бързо.

Разбирането за националния суверенитет.

Европейското сътрудничество в обмена на разузнавателна информация продължава да бъде забавяно от разбирането за националния суверенитет като понятие. Основен момент в съвместните действия ще бъде определянето на границата, до която се простират съюзническите интереси и където националният приоритет диктува отказ от споделяне на информация. Независимо от належащата нужда от засилено коопериране, политическите лидери все още не желаят да намалят на държавно равнище контролът върху политиката на отбрана и сигурност. Различията във външната политика и отбраната, както и националният суверенитет, в настоящия момент действат задържащо на реализацията на обща политика на сигурност.

Много от посочените проблеми могат да бъдат решени с трансформирането на Европейския съюз от съюз на национални държави в по-тясна интеграция. Към това в края на годината призова председателят на Германската социалдемократическа партия Мартин Шулц – бивш председател на Европейския парламент. Пред конгреса на своята партия той пожела ЕС да започне работа за по-тясна интеграция с цел създаването до 2025 г. на „Европейски съединени щати“. Според него Федерална Европа трябва да има единна политика във вътрешната и външната сигурност, данъците и валутните въпроси, международното развитие и предоставянето на убежище. На настоящия етап обаче, тази идея на Шулц може да се възприеме като утопия.

Очевидно и най-новите инициативи на ЕС няма да сложат край на днешното фрагментирано сътрудничество в сферата на отбраната и общата външна политика, но ще предизвикат по-високо равнище на политическа амбиция и постепенен процес на интеграция. Надеждата е това да се отрази благоприятно в развитието и функционирането на бъдещите отбранителни способности на Европа, включвайки задължителни ангажменти в плановете на ЕС за сътрудничество в областта на отбраната. Това ще увеличи максимално ефективността на разходите за отбрана.

**Трета част.
НОВИ ЗАПЛАХИ
ПРЕД СИГУРНОСТТА**

ВЪНШНИ И ВЪТРЕШНИ ОПАСНОСТИ ЗА СТАБИЛНОСТТА НА БАЛКАНИТЕ ДНЕС – ИСТОРИЧЕСКИ ПОГЛЕД

Искра Баева*, e-mail: baeva@clio.uni-sofia.bg

EXTERNAL AND INTERNAL THREATS FOR THE STABILITY OF BALKANS TODAY – HISTORICAL VIEW

Iskra Baeva, e-mail: baeva@clio.uni-sofia.bg

***Summary:** From the point of view of the wars of the 21st century, the Balkans continue to be a region facing multiple threats. The text briefly presents the reasons for the region's conflict over recent decades. Then the new threats to security in the Balkans are analyzed. The internal causes are due first of all to complex history, to the diversity of ethnicities, religions and political systems in the region. While the external causes, both in the past and now, have been imported into the Balkans by the great powers, whether they are located in neighboring regions or distant but with interests in the Balkans.*

***Keywords:** The Balkans, the threats, Russian Federation, North Atlantic Pact, United States, Turkey.*

** Авторката е историчка, преподавателка в Катедрата по нова и съвременна история в Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“. Тя е професор, доктор по история и се занимава с история на Източна Европа, Европа, Студената война и международните отношения.*

Когато говорим за Балканите не само в миналото, а и днес, винаги на преден план излиза образът на полуострова като „барутен погреб“, „буре с барут“, като олицетворение на краен и див национализъм, непримиримост и липса на цивилизованост¹. Тези дълбоко вкоренени западни представи, бих ги нарекла и предубеждения, са сред основните причини Балканите да се възприемат в Европа и по света като нещо различно от европейския континент. Затова ще им отделя още малко място. Западноевропейското убеждение, че народите на Балканите като манталитет, политическа култура и степен на цивилизационно развитие силно се отличават от европейските традиции, разбирани като възникнали след Просвещението, предизвикват спор сред историците през последните десетилетия. Най-ярката критика на западния негативен образ на Балканите можем да намерим в книгата на една българска историчка, макар и написана отвъд океана – Мария Тодорова². Нейното обяснение за несправедливия образ се корени в онова, което ние, историците от Източна Европа, отдавна знаем, а именно, че гледната точка на водещата западна историография винаги е била само тяхната: западноевропейската еволюция се поставя в основата на матрицата и едва след това върху нея се наслаждава развитието на другите региони, независимо от тяхното асинхронно развитие, особено ясно видимо на Балканите заради овладяването на този регион през XIV в. от османските турци, утвърдили се тук до XX в. Така диахронният исторически подход в западните историографии вместо да обясни различията, като подчертае причините за изоставането или ускорението, налага тезата за цивилизационната разлика.

Въпросът, който днес трябва да си зададем ние, жителите на Балканския полуостров, в епохата на глобално пренареждане на водещите сили в света, е как да излезем от негативния образ на реги-

1 Вж.: Имиджът на Балканите: исторически подходи и комуникационни перспективи. Съст. Минка Златева. С., 2008; Балканите пред избор. Мир или война. Европеизация или ребалканизация. С., 1993; Етнически и културни пространства на Балканите. Сборник в чест на проф. Цветана Георгиева. Част I. Миналото – исторически ракурси. Изд. на СУ, 2008; България и Балканите в сферата на европейските влияния през XIX и XXI век. С. Статии, Изд. „ИВИС“, Велико Търново, 2012.

2 Todorova, M. *Imagining the Balkans*. Oxford University Press, 1997. Книгата е преведена и издадена и на български, макар с различно заглавие: Балкани, балканизъм. УИ „Св. Климент Охридски“, С., 1999.

она, за да преодолеем назриващите явни и скрити опасности? Това е необходимо, тъй като една от големите вътрешни заплахи за региона е начинът, по който нашия полуостров се възприема от останалата част от света.

Ето и моето обяснение за лошия образ, което помага в преодоляването му: причината за конфликтността на Балканите се дължи не на нашата нецивилизованост, дивост или кръвожадност, а на великите сили, които от XIX в. се опитват да овладеят този важен от геополитическа гледна точка за тях полуостров, свързващ Европа с Азия, а и Африка. Мога да изброя основните сили, защото някои от тях продължават да са активни и днес. Става дума на първо място за Русия, която от началото на XVIII в. при императорите Петър I и Екатерина II се опитва да излезе на топло незамръзващо море (през Босфора и Дарданелите), за да добие по-голяма тежест в световните дела. Великобритания, макар да няма преки териториални интереси тук, е силно заинтересована да си осигури свободен сухопътен достъп до „перлата в короната“ Индия с помощта на основния си „играч“ на Балканите, Гърция. Хабсбургската империя/Австро-Унгария, след като отхвърля османската опасност за Виена (за пръв път през 1529, а за втори през 1683 г.), овладява унгарските владения на Османската империя и през XIX в. се бори да получи и балканското османско наследство (най-яркият пример е Босна и Херцеговина). Франция и обединена Германия нямат териториални интереси на Балканите, но затова пък са с ясно изразени икономически и дипломатически позиции в империята. И всички тези велики сили се чувстват в правото си да се месят във вътрешните работи не само на бавно и мъчително залязващата Османска империя, но и на младите и неукрепнали християнски балкански държави³. Политиката на намеса на великите сили на Балканите води до въвличането на региона както в Първата⁴, така и във Втората световна война, до кръвопролитни сражения, които във Втората световна война имат и ясно изразен граждански характер (партизанските

³ Misha Glenny. *The Balkans. Nationalism, War, and the Great Powers, 1804–1999*. Penguin Books, 1999; Maria Todorova. ed. *Balkan Identities. Nation and Memory*. Hurst & Company, London. 2004.

⁴ Първата световна война на Балканите. Сб. докл., Военно издателство, София, 2006.

войни⁵) и пряка (германска и италианска) и косвена (британска и съветска) намеса⁶.

Тенденцията за силна външна намеса на Балканите се запазва и в епохата на Студената война, когато границата на поделения на две свят минава не само през центъра на Европа (по думите на Уинстън Чърчил „От Щетин на Балтийско море до Триест на Адриатическо“), но и през Балканите и то по южната граница на България, която по този начин става единствената държава от Източния блок, която граничи едновременно с две страни-членки на Северноатлантическия пакт – Гърция и Турция⁸. Като прибавим към т.нар. Южен фланг и променящата се позиция на Югославия, която от най-близък съветски партньор през 1948 г. се превръща в противник, а по-късно и в един от лидерите на Движението на необвързаните, и на Албания, която на свой ред в началото на 60-те години прави остър завой от Съветския съюз към Китай на Мао Дзъдун, за да се превърне през 70-те години в най-самоизолиралата се европейска държава, се очертават дълбоките и многобройни разделения на Балканите от втората половина на ХХ в.⁹

Исторически характер имат и многобройните гранични и етнически спорове на практика между всички балкански държави, претендиращи за едни и същи територии. През различни периоди в миналото тези територии са принадлежали на различни държави, а съвместно им съществуване в Османската империя, останала дълго време единствена държава на полуострова, е съдействало за такова смесване на населението, което не позволява да се прокарат каквито и да било чисти в етническо отношение държавни граници. Така се ражда образът на крайния национализъм на Балканите в изследванията на историците по

5 Баева, И. Ролята на съпротивителното движение в Източна Европа за победата на Антихитлеристката коалиция във Втората световна война. – Във: Великите сили, Балканите и България през Втората световна война. ИИИ-БАН, ВА „Георги Стойков Раковски“. С., 2016, 146–159.

6 Повече за намесата на великите сили на Балканите през Втората световна война: Великите сили, Балканите и България през Втората световна война. ИИИ-БАН, ВА „Георги Стойков Раковски“. С., 2016.

7 Цялата Фултънова реч на тогава бишвия британски премиер Уинстън Чърчил от 5 март 1946 г., оповестила началото на Студената война, може да се прочете във в. „Култура“, 15 септември 1995 г., № 37.

8 Баев, Й. Системата за европейска сигурност и Балканите в годините на Студената война. Изд. Дамян Яков, С., 2010.

9 Richard J. Crampton. The Balkans since the Second World War. Longman, 2002.

света, върху който те създават поредния балкански мит¹⁰. Балканският национализъм, ожесточен от честите промени на границите през ХХ в. заради многото войни, умело е използван и разгарян от външните сили, които използват балканските държави в голямата си шахматна игра, в която Балканите са само едно от многото игрални полета.

В очертания вековен мрачен образ на Балканите след края на Студената война като че ли настъпи обнадеждаваща промяна. След като рухна Източният блок, линията на противопоставяне постепенно избледня паралелно с глобалното напрежение. И макар че Балканите и след колапса на Съветския съюз не бяха оставени сами на себе си, тъй като още през 1946 г. Джордж Кенан формулира тезата, че глобалният свят не търпи вакуум и след като едната сила отстъпи, другата веднага заема мястото ѝ¹¹, поне външнополитическият натиск стана едностранен и това принудително донякъде сближи позициите на балканските държави. Казано по-ясно, Балканите попаднаха в американската сфера на влияние, в рамките на която постепенно се разшири влиянието и на обединяваща се Европа (от 1992 г. Европейски съюз). И така, волю-неволю бившите противници от НАТО и Варшавския договор трябваше да тръгнат по пътя на съюзните отношения – най-категорично може да се проследи този процес в българо-турските отношения през 90-те години.

В началото на прехода, когато на нашата страна ѝ се наложи да преориентира външната си политика в условията на разпадане на структурите на Източния блок (саморазпускане на СИВ и Варшавския договор в средата на 1991 г.), новите български управляващи декларираха изцяло новото си отношение към Турция. От основна опасност и противник на Балканите (включително и заради „възродителния процес“) Турция се превърна в основен български съюзник. Че става дума за насочване отвън, личи от думите на генералния секретар на НАТО Манфред Вьорнер при първото посещение на български министър (Любен Гоцев) в щаб-квартирата на организацията в Брюксел. На

¹⁰ Много ясно личи това в редица западни и източни публикации: Eastern European Nationalism in the 20th Century. ed. by Peter F. Sugar. Washington, 1995; Eastern Europe in Revolution. ed. by Ivo Banac. Cornell University Press, 1992; Роджърс Брубејкър. Национализъмът в нови рамки. Националната общностност и националният въпрос в Нова Европа. КХ, С., 2004; Кръстьо Манчев. Националният въпрос на Балканиите. С., 1995; Балкански идентичности. С., 2001.

¹¹ Джордж Кенан. Телеграма от посолството в Москва № 511, 22 февруари 1946 г. – Факел, 1999, № 5, 219–230.

изразените от Гоцев опасения, че България се чувства застрашена от дисбаланса във военните сили на Балканите (тогава той е едно към седем в полза на Турция), Вьорнер го успокоява с думите, че проблемът ще се реши от само себе си след подобряването на отношенията между България и Турция. И такъв процес действително започва. В първия мандат от управлението на СДС – правителството на Филип Димитров (1991–1992) е осъществено първото приятелското посещение на военен министър в лицето на Димитър Луджев в Анкара, още преди това президентът Желю Желев отправя лично послание до Тургут Йозал, да не говорим за предаването на списъка с българските разузнавачи на турското посолство (скандалът „Оня списък“). По думите на следващия военен министър, вече в правителството на проф. Любен Беров, Валентин Александров: *„Турция е стратегически съюзник на България“*. Обяснението за резкия външнополитически завой може да се потърси както в субективния фактор – навлизането във властта и във външната политика на напълно неподготвени като предходен професионален опит дейци, често бивши дисиденти, така и на обективните условия – останала без съюзници, България е принудена да се съобразява с новите реалности¹².

Така или иначе, въпреки ставащото в Югославия, която поради вътрешни и външни причини се разпада жестоко с истински военни действия и десетки хиляди убити, или може би именно заради тази война, останалите балкански държави през 90-те години постепенно преодоляват напреженията си от миналото¹³. Значителна роля в тази процес изиграва програмата на Северноатлантическия пакт „Партньорство за мир“, към която България се присъединява на 14 февруари 1994 г.¹⁴. Основната ѝ цел се оказва насочването по пътя, водещ до присъединяване към НАТО, процес, който през пролетта на 2004 г. завършва с успех, като България, Румъния и Словения (доколкото е балканска държава) стават пълноправни членки на останалия единствен в Европа военно-по-

12 Повече за външнополитическата преориентация вж.: Външната политика на България след 10. XI. 1989 г. Съст. и ред. Е. Александров. С., 1997.

13 Баева, И. Балканите след Студената война – от разединение към обединение. – В: Национално, балканско, европейско, конвергентност и дивергентност. ИК ИФИ-БАН, С., 2008, 157–163.

14 Отчет на България за 10-та година на действие на „Програмата за мир“ в България. – https://www.mod.bg/bg/doc/cooperation/NATO/PforP_Programme.pdf, 2004 г.

литически пакт. Така тези страни стават военни съюзници на Турция и Гърция и в началото на новия XXI в. перспективите за развитие на Балканите започват да се проясняват и да се насочват към обединение¹⁵.

Вторият благоприятен момент за Балканите, колкото и спорно от морална гледна точка да прозвучи, донесе началото на т.нар. война с глобалния тероризъм след зрелищните атентати срещу знакови сгради в САЩ на 11 септември 2001 г. Тази война със странно наименование, тъй като е трудно да си представим война между глобалната сила, каквато са Съединените щати и техните съюзници, с нещо толкова аморфно и с неясни очертания като „глобалния тероризъм”, естествено се трансформира в традиционна война. Тя започна още през 2001 г. със страната, дала убежище на структурите на поелата отговорност за атентатите Ал Кайда – Афганистан. През пролетта на 2003 г. американският президент Джорж Буш-младши обявява поредната война, този път без съгласието на Съвета за сигурност на ООН, поради неубедителните доказателства, че избраната за удара страна – Ирак, е свързана с Ал Кайда и притежава оръжия за масово унищожаване. Независимо от спорния характер и липсата на ясно изразен успех във „войната с глобалния тероризъм”, военните действия в Близкия изток отклониха вниманието на световните сили от Балканите.

Благодарение на конфликта, възникнал в началото на новия век по́ на изток от нас, през отминалото първо десетилетие на XXI в. всичко на Балканите изглеждаше сравнително добре – войната за разпадането на Югославия приключи и раните постепенно започнаха да се затварят и заздравяват, макар и не напълно, ако погледнем ситуацията в Косово, Босна и Херцеговина¹⁶. Процесите на т.нар. евроатлантическа интеграция, постепенното навлизане на НАТО в северната част на полуострова, петото разширяване на ЕС на Изток (и Югоизток)¹⁷ също съдействаха

15 Това личи и от анкетата с български интелектуалци за бъдещето на Балканите: Еми Барух. Отвъд утопиите. България, Балканите, Европа – визии за следващото десетилетие. С., 2000.

16 Балканите през първото десетилетие на 21. век. Съст.: Александър Костов, Екатерина Никова. „Парадигма”, С., 2012.

17 Balkan u procesu evrointegracija. Ekonomija tranzicija i regionalna saradnja. Nis, 2005; Drustvene promene kulturni i etnicki odnosi i evrointegracijski procesi na Balkanu. Filozofski fakultet – Univerzitet u Nisu. Institut za sociologiju. Nis, 2004. Social Changes Cultural and Ethnic Relations and Eurointegration Processes at the Balkan. Nis, 2004; Balkan u procesu evrointegracija. Ekonomija tranzicija i regionalna saradnja. Nis, 2005.

за развитието на помирителните процеси на Балканите по подобие на станалото в следвоенна Европа. Донякъде това наподобява модела на френско-германското сближение, най-вече с преодоляването на наслоените исторически противоречия между България и Турция. Но помирението не е само между тези две държави. Свидетелство за общия процес на сближение на Балканите стана Черноморското икономическо сътрудничество (ЧИС)¹⁸. Но дори и тази обединяваща не само и не толкова Балканите, колкото страните, разположени около Черно море организация, показва по-различната ориентация на Югоизточна Европа от онази на централноевропейските бивши социалистически страни. Докато Вишеградската група е насочена към Западна Европа, то Черноморското икономическо сътрудничество е ориентирано по-скоро на изток и север.

За съжаление, въздействието на тези благоприятни фактори за обединителните процеси на Балканите силно намаля и дори секна през последните години. И отново повишаването на конфликтния потенциал дойде отвън – първото голямо сътресение, осъществено извън региона, но дало пряко отражение върху Балканите, е Украинската криза. Тя започна с вътрешноукраинския спор за външнополитическата ориентация на Украйна на Запад към ЕС със споразумението за асоцииране или на Изток към Русия с предложението за Митнически съюз. В крайна сметка тази дилема изважда на преден план исторически съществуващото дълбоко разделение в украинската държава и благодарение на организирания от есента на 2013 г. т.нар. Евромайдан, доведе до правителствена криза, насилствено сваляне на правителството и открит кървав конфликт между двете части на украинското общество.

Последиците за международните отношения са изцяло деструктивни – Русия анексира Кримския полуостров през март 2017 г. (след категоричен резултат от проведения референдум, макар и в присъствието на руски войски), в Източна Украйна започва гражданска война

¹⁸ Тази регионална международна организация се ражда на 25 юни 1992 г. по инициатива на Турция с участието на 11 страни. Седалището ѝ от 1994 г. е в Истанбул, Турция, а с присъединяването на Сърбия страните-членки стават 12: Албания, Армения, Азербайджан, България, Грузия, Гърция, Молдова, Румъния, Русия, Сърбия, Турция и Украйна. Наблюдатели са седем страни членки на ЕС, САЩ, Египет, Тунис и др., партньорска организация е Европейската комисия. Органи на ЧИС са Парламентарната асамблея на ЧИС, Черноморската банка за търговия и развитие, Международният център за черноморски изследвания и Бизнес съветът на ЧИС. – <http://www.bssec-organization.org>.

след създаването на сепаритистките Донбаска и Луганска република през април и май 2014 г. (т.нар. Новорусия). След тези събития конфликтът на Запада (САЩ, ЕС) с Русия доби официален характер, което не само постави Балканите в периферията на нов нестихващ конфликт, но и раздели балканските общества по линията русофили – русофоби¹⁹.

Второто сътресение с кризисно отражение на Балканите дойде с едно още по-близко събитие, тъй като засегна балканска държава (условно казано, защото много малка част от територията ѝ се намира на полуострова) като Турция. Става дума за неуспешния опит за сваляне на президента Реджеп Тайип Ердоган от власт в Турция чрез военен преврат на 15 срещу юли 2016 г.²⁰ Това събитие наистина стана повратна точка в съвременното развитие на Турската република, но не бива да подценяваме и предходната тенденция – превратът беше предшестван и донякъде предизвикан от пълзящата ислямизация на страната²¹. Така или иначе, опитът за преврат предизвика огромна дискусия вътре и вън от Турция и получи кардинално противоположни оценки. Напоследък планомерните действия на Ердоган за унищожаване на всички противници на режима му дадоха основания да се лансира тезата, че на 15 юли 2016 г. е извършен псевдопреврат, организиран от самия Ердоган. Тази интерпретация на събитията ми изглежда прекалено политизирана и в сферата на нелюбимата ми „теория за заговора“. Това обаче, което е важно за Балканите, е как промените в Турция след смазването на опита за военен преврат се отразиха върху настоящето и ще имат за бъдещето на полуострова. И със съжаление трябва да констатирам, че те засилват скритите заплахи за мира и сигурността на Балканите.

19 Украинската криза и Балканите. Съст. Б. Маринков, Б. Банчев. Парадигма, С., 2017.

20 Моментната картина веднага след опита за преврат може да се проследява в следната публикация: „След опита за преврат в Турция: Общо 265 загинали, 1440 ранени, 2800 арестувани военни“. 16.07.2016 <http://www.bgnes.com/sviat/balkani/4445210/>.

21 За процесите на нарастване на консервативните нагласи и ислямизацията на страната след края на Студената война много интересно говори проф. Соли Озел, преподавател във факултета по Международни отношения и политически науки в истанбулския университет „Билги“, коментатор на в. „Сабах“, съветник в турската търговско-индустриална асоциация и редактор на турското издание на Foreign Policy. – „Соли Озел: Алтернативите пред Турция“, в. „Култура“, 12 ноември 2008 г., № 39.

Двете посочени събития възродиха не само деструктивното влияние на външните процеси, а и вътрешните противопоставяния на Балканите – както между държавите (в случая най-видимо е новото напрежение между Турция и Гърция, отказала да предаде потърсилите политическо убежище турски военни), така и вътре в повечето балкански страни. Турските общности на Балканите (а и по света) се разделиха по въпроса за подкрепата или противопоставянето на реформите на Ердоган, целящи едноличното му господство върху тази значителна регионална сила²². В България видимата опасност е демонстративната турска подкрепа за български политически партии. Става дума за Народната партия „Свобода и достойнство“ на Касим Дал и Корман Исмаилов²³, създадена на 1 декември 2012 г. и обгрижвана от Турция и от турския посланик в София Сюлейман Гьокче, както и за партията на бившия лидер на ДПС Лютви Местан ДОСТ (Демократи за отговорност, свобода и толерантност)²⁴. Към видимите опасности трябва да се прибавят и тези, произтичащи от санкциите, наложени от Запада на Русия, заради Украинския конфликт. Санкциите нанасят сериозен ущърб на икономиките на балканските страни, да не говоря за политическите им импликации, особено като се има предвид ситуационното сближение между Турция и Русия през последните години.

Базисната причина за влошаването на геополитическата ситуация на Балканите е пренареждането на световната сцена в търсенето на нов баланс на силите. В тези промени вече се включиха всички световни силови центрове – САЩ, ЕС, страните от БРИКС, но преди всичко Русия, Китай, ислямските държави. И в тази обстановка да говорим за продължаване на позитивни процеси като разширяването на ЕС на Балканите ми изглежда най-малкото късогледео, да не кажа

22 Дори и представители на турско-мюсюлманската партия ДПС в България предупреждават: „Стратегическият интерес на България е да има за съсед демократична, икономически силна и политически стабилна Турция“, като тук ключови са прилагателните. – Илхан Кючюк: Турция трябваше да е сред приоритетите на председателството ни. Интервю на Лиляна Клисурова. – в. 24 часа, 31 януари 2018 г.

23 И двамата лидери на новата партия са ярки фигури в ДПС: Касим Дал е сред създателите на ДПС и дълги години „дясна ръка“ на Ахмед Доган, а Корман Исмаилов – председател на младежкото ДПС до изключването му заради подкрепата за Дал. – <http://npsd.bg/>.

24 Повече за тази партия може да се научи от нейния сайт. – <http://dost.bg/>

напълно нереалистично²⁵. Завръщаме се към реалполитиката, независимо дали това ни харесва или не. Страничен резултат от нарастването на конфликтите през последните години е поставянето под въпрос на изглеждащите твърдо и задълго договорени принципи от епохата на разведряването и от края на Студената война: Заключителният акт от Хелзинки, подписан от 33 европейски държави и САЩ и Канада на 1 август 1975 г.; договореностите между президента на САЩ Джордж Буш-старши и генералния секретар на ЦК на КПСС Михаил Горбачов край бреговете на Малта в началото на декември 1989 г., споразумението за обединение на Германия от лятото на 1990 г.²⁶ Точно неяснотите около организирането и правилата, по които се ръководи еднополюсният свят с водеща роля на САЩ от 90-те години, доведоха до днешния период на пренареждане на световната арена.

И накрая ми се иска да кажа няколко думи за особените вътрешни заплахи за сигурността на България, свързани с мисленето и действията на българските политици във външната политика. За мен тези опасности се коренят в наложилите се през ХХ в. сателитен синдром по отношение на водещите регионални, европейски или световни сили. Той е по-стар, но се проявява особено ярко в годините на държавния социализъм от съветски тип и често е наричан митологично „България – 16 република на Съветския съюз“²⁷. Той обаче се оказва неизживян и в годините на прехода, когато новите български политици се ослабиха повече на волята и решенията на Съединените щати, страните от Европейския съюз, Германия, Русия или Турция, отколкото да се ръководят от специфичните български интереси. Не мисля, че тази констатация може да бъде сериозно оспорена. По-важният въпрос е дали сателитният синдром изобщо може да бъде преодолян? За мен, този въпрос остава открит.

25 Причините са много по-дълбоки, както можем да установим дори и от публикацията отпреди кризите в Източна Европа. Вж.: Присъединяването на Западните Балкани към ЕС: Мисията (не)възможна. Фридрих Еберт Щифтунг, 2011.

26 Кюлюмова-Бояджиева, Елена. Развързката 1989–1990. Обединението на Германия, Европа и великите сили. Херон прес, С., 1999.

27 Че става дума за митология на желание за присъединяване, а не за реално намерение личи от многобройните публикувани документи: Баева, И., Е. Калинова. 16-а република ли? Изток–Запад, С., 2017.

КАК ФАКТОРЪТ „КРИМ“ ВЪРНА НАТО КЪМ ТЕРИТОРИАЛНАТА ОТБРАНА: ПОСЛЕДИЦИТЕ ЗА БЪЛГАРИЯ

Пламен Димитров*, e-mail: plamen127@mail.bg

HOW THE CRIMEA FACTOR BROUGHT NATO BACK TO THE TERRITORIAL DEFENCE: THE CONSEQUENCES FOR BULGARIA

Plamen Dimitrov, e-mail: plamen127@mail.bg

***Summary:** This article examines the evolution of NATO's strategic concept and goals since 1949 till now. In the first four decades of its existence NATO was a typical military alliance for territorial defence. In the 1990-s it was very active in the conflicts in ex-Yugoslavia but after the September 11th attacks NATO became a global security manager and has undertaken military missions outside of the North Atlantic area. The main accent of the article is the big change of the NATO's perception of security and threats after the annexation of Crimea and Russia's military buildup in the Black Sea. NATO has returned to the territorial defence and this fact has had serious implications for Bulgaria.*

***Keywords:** NATO, Russia, Black Sea, Geopolitics, Security*

** Историк и политолог от Българското геополитическо дружество. Доктор по съвременна история от СУ „Св. Климент Охридски“. Бил е преподавател по международни отношения в Евразийския национален университет „Лев Гумилев“ в Астана, Казахстан (2012-2014) и гост-изследовател в Центъра за стратегически изследвания към Президента на Азербайджан в Баку (2016).*

Еволюция на НАТО до 2014 г.

Създадена през 1949 г., НАТО е една от международните организации, надживели геополитическите обстоятелства, които са ги породили. Историята на Алианса може да бъде разделена на четири основни периода – първият е от 1949 г. до края на Студената война, вторият съвпада с десетилетието между 1991 и 2001 г., третият – от атентатите в Ню Йорк на 11 септември 2001 г. до анексията на Крим от страна на Русия през март 2014 г. и четвъртият, който започва през 2014 г., продължава и в момента.

През първия период от своето съществуване НАТО е типичен военен съюз за териториална отбрана. По това време потенциалният противник е добре известен, а също и бъдещата фронтва линия. Главният сплотяващ елемент на Алианса е член 5 от Северноатлантическия договор, според който ако една страна-членка на организацията бъде нападната, останалите трябва да ѝ се притекат на помощ. До края на Студената война НАТО наистина отговаря на името си и неговата зона на действие е само Северния Атлантик. Алиансът няма никаква роля във важни сблъсъци между Запада и комунистическия блок, водени в други точки на света, каквито са например войните в Корея, Виетнам, Афганистан.

След разпадането на Съветския съюз през 1991 г. става ясно, че НАТО печели Студената война без нито един изстрел. Пред организацията има две алтернативи – да се саморазпусне с чувство за достойно изпълнена мисия или да преформулира своите цели и задачи, така че да оправдае съществуването си. За никого не е изненада, че Алианса избира второто и много скоро се ангажира с разрешаването на конфликтите на територията на бивша Югославия. От април 1993 г. НАТО следи за предотвратяването на полети над забранената зона в Босна и Херцеговина като през февруари 1994 г. силите на Алианса свалят четири военни самолета, нарушили забраната. Първата истинска въздушна кампания на НАТО обаче е осъществена в края на август и началото на септември 1995 г. под името операция „Разумна сила“. Нанесени са тежки удари по позициите на босненските сърби, които по този начин окончателно се убеждават, че трябва да седнат на масата за преговори и така се стига до Дейтънския мир.

През пролетта на 1999 г. НАТО води пълномощабна въздушна война срещу остатъчна Югославия (по-точно срещу Сърбия, доколкото

Черна гора се дистанцира от Белград) и я печели безапелационно. От август 2001 г. до март 2003 г. Алианса се ангажира и с три последователни мисии в Република Македония. Успоредно с промяната на своите цели и задачи, НАТО се разширява и териториално – през 1999 г. към Алианса се присъединяват Чехия, Полша и Унгария.

Терористичната атака срещу цели-символи в САЩ от 11 септември 2001 г. променят коренно световната среда за сигурност и тласкат еволюцията на НАТО в нова посока. Веднага след атентатите за пръв път в историята на Алианса се задейства член 5 от Северноатлантическия договор и по искане на САЩ съюзниците изпращат 7 самолета АУАКС, които да патрулират в американското небе¹. Ясно е обаче, че заплаха за териториалната цялост на САЩ няма, страната не е нападната от друга държава, а от терористична организация с неясни очертания. Така НАТО навлиза в своя „постгеографски“ период, в който противникът няма ясна географска локализация и не разполага с редовна армия, нито с територия, която да отбранява.

От 2003 г. нататък НАТО реализира серия от военни операции и мисии извън северноатлантическата зона. Вместо върху териториалната отбрана, в този период организацията се фокусира върху източниците на заплахи, които са отдалечени на хиляди километри от Европа и Северна Америка. Това става под категоричното лидерство на САЩ, които през 2001 г. са ударени от най-зрелищните терористични атаки в световната история. В следващите няколко години обаче поредица от атентати има и в Лондон, Мадрид и други европейски градове, което убеждава и европейските съюзници в НАТО, че главният враг вече не е някоя конкретна армия на противникова държава, която се стреми към териториално разширение, а нетериториалните терористични мрежи.

Най-мощна е операцията на НАТО в Афганистан. Водените от САЩ международни сили (ISAF) воюват в тази азиатска държава от есента на 2001 г., но от август 2003 до края на 2014 г. те минават под командването на Северноатлантическия пакт. В ISAF участват военнослужещи от 51 държави, които подпомагат изграждането на институциите на афганистанската държава и се стремят да предотвратят въз-

¹ NATO AWACs Deployed to the United States. US Department of State. October 18, 2001; <<https://2001-2009.state.gov/r/pa/prs/ps/2001/5447.htm>> [10.02.2018]

раждането на въоръжените отряди на талибаните, които са победени през есента на 2001 г.

Между 2004 и 2011 г. НАТО реализира мисия за обучение и подкрепа за армията на Ирак. Алиансът е активен и в района на Адения залив в Индийския океан. Между октомври и декември 2008 г. НАТО участва в действията срещу пиратите, действащи от бреговете на Сомалия. След това от март до август 2009 г. Алиансът реализира антипиратската мисия „Обединен защитник“, целяща да подобри сигурността на корабоплаването в района на т.нар. Африкански рог. Корабите на НАТО остават в района и след август 2009 г. (чак до 2016) като новата мисия е наречена „Океански щит“.

От юни 2005 до декември 2007 г. НАТО осъществява мисия в подкрепа на силите на Африканския съюз в суданската провинция Дарфур. Най-мащабната и решителна намеса на Северноатлантическия съюз на африканския континент обаче е операцията „Обединен защитник“ (31.03.-31.10.2011), която има за резултат свалянето от власт на дългогодишния либийски диктатор Муамар Кадафи.

В периода между атентатите от 11 септември 2001 г. и анексията на Крим НАТО се ангажира и с някои невоенни операции, които отново нямат нищо общо с териториалната отбрана. Така например през 2004 г. Алиансът провежда операция по обезпечаване сигурността на Олимпийските игри в Атина, а през 2005 г. организира мисии за оказване на помощ на пострадалите от силното земетресение в Пакистан и от урагана „Катрина“ в САЩ. В този период продължават и мисиите на НАТО на Балканите – в Босна и Херцеговина (до декември 2014 г., когато мисията е поета от ЕС) и в Косово. А също и антитерористичната мисия „Актив индеевър“ в Средиземно море².

На практика между 2001 и 2014 г. НАТО се превръща в глобален мениджър в областта на сигурността и действа в редица горещи точки извън територията на страните-членки на организацията. През 2004 г. към Пакта се присъединяват Словакия, Словения, България, Румъния и трите прибалтийски бивши съветски републики Латвия, Литва и Естония. Това разширение става възможно, защото Русия няма нито ресурс, нито особен ентузиазъм да му попречи.

² Информация за мисиите и операциите на НАТО виж на официалния уебсайт на организацията: <https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52060.htm> [10.02.2018]

През лятото на 2008 г. се води война между Русия и Грузия, която е схватка за контрол над територия, но тя не донася големи промени във военното статукво на европейския континент. Наистина, Русия признава независимостта на сепаратистките републики Абхазия и Южна Осетия и разполага войски на тяхна територия, но тези райони и преди войната са били под контрола на Москва. Кризата от лятото на 2008 г. не води до промяна в стратегическите планове на НАТО, а пътят на Грузия и Украйна към членство в Алианса е затворен още на срещата на високо равнище през април същата година.

2014 г. и връщането към класическата геополитика

Радикална промяна в геополитическата обстановка в Европа, респективно в евроатлантическата зона, се случва през февруари-март 2014 г. Властта в Украйна е сменена след уличен натиск и Русия вижда в това шанс да присъедини полуостров Крим, който е с преобладаващо руско население. Анексията на Крим започва като военна операция и завършва с референдум и политическа санкция от парламента и президента в Москва. Това не е единствената промяна на държавни граници в Европа през последните десетилетия, но пък е първият случай след края на Втората световна война, при който една европейска държава присъединява към себе си със сила част от територията на по-слаб свой съсед. Окуражени от успешната и безкръвна анексия на Крим, руските власти насърчават сепаратистки бунт в Донецка и Луганска област в Източна Украйна, а по-късно поддържат финансово и военно новосъздадените Донецка и Луганска народни републики. И тук, както и в Крим, предпоставка за разгарянето на отцепническите настроения е преобладаването на руския етнически елемент и непосредственото съседство с Русия.

Анексията на Крим и сепаратисткия бунт в Източна Украйна са посрещнати с голяма тревога от САЩ и техните европейски съюзници в НАТО. Главна причина за това е, че на източния фланг на Алианса има държави, които са в аналогична ситуация – наличие на големи руски/рускоезични малцинства и непосредствено съседство с Русия. При това става дума за прибалтийските републики, които са значително по-малки по територия и население от Украйна и това ги прави по-уязвими.

Същевременно анексията на Крим води до рязка промяна във военно-стратегическия баланс в Черно море. Русия поема контрола

над важния полуостров, както и над всички военни обекти в неговите уникални заливи Севастопол и Балаклава. Азовско море на практика става руско, защото то е достъпно само през Керченския пролив, а Русия владее и двата му бряга. Освен това Москва има пълен контрол над Абхазия, която заема половината от крайбрежието на Грузия. Със загубата на Севастопол и на повечето си кораби и личен състав Украйна престава да бъде военноморска сила. Същото може да се каже и за Грузия, чийто военноморски флот е потопен в пристанището Потси още в хода на войната с Русия от 2008 г.

Русия взема мерки да превърне Крим в непревземаема крепост. Там са разположени брегови ракетни системи с далечен обхват на действие, а също и най-модерните зенитно-ракетни системи С-400 „Триумф“. Към тях се добавят съвременни подводници, кораби и самолети, както и радари, които могат да откриват и проследяват цели на разстояние до 600 км. Официални руски представители, включително външният министър Сергей Лавров намекват, че ако е необходимо, Москва няма да се поколебае да разположи и ядрено оръжие в Крим .

Дългосрочната цел на Русия и да създаде в Черно море т.нар. зона на ограничение и забрана на достъпа и маневрите на противника (на английски- A2/AD – anti-access and area denial). Това означава над Черноморието да има нещо като военно-стратегически „мехур“, като влизането в него да бъде или невъзможно или пък да има много висока цена, измерена в човешки жертви и материални загуби³.

Руските действия в Крим и заплахата за източния фланг на НАТО водят до промяна в стратегическото планиране на Алианса. Това става ясно още на срещата на високо равнище в Уелс през септември 2014 г., но конкретни мерки за засилване на източния фланг на организацията са одобрени на срещата във Варшава в средата на 2016 г. НАТО решава да разположи допълнителни военни сили в прибалтийските републики и Полша, а също щаб на многонационална сухопътна бригада в Румъния. В края на 2017 г. генералният секретар на Алианса Йенс Столтенберг заявява, че след кризата в Украйна от 2014 г. числен-

³ Повече подробности за военното усилване на Русия в Черно море след март 2014 г. виж в: Димитров, Пламен, 2017, Черноморската дилема на (не)сигурността. В: Европа: Глобални заплахи и интегрирана сигурност. Сигурност в Черноморския регион. София, НБУ, с. 314-319.

ността на силите за бързо реагиране на НАТО е утроена и е достигнала 40 хиляди души като 5000 от тях са готови да заемат бойни позиции за няколко дни. Освен това Алиансът е активизирал военните учения, засилил е контрола над въздушното пространство над трите балтийски републики и е разположил „четири допълнителни тактически многонационални групи на източната граница на НАТО“⁴.

Значително са усилены и мисиите на НАТО, обединени под названието Air Policing (въздушно патрулиране). Това са колективни мисии, насочени към засичане, проследяване и идентифициране на чужди самолети, нарушаващи въздушното пространство на Алианса. И в това направление главното внимание е съсредоточено към Прибалтика, още повече че Литва, Латвия и Естония нямат собствена военна авиация, способна да изпълнява такива задачи, и разчитат изцяло на съюзническата солидарност.

След 2014 г. организационната структура на НАТО също търпи промени, насочени към адаптиране спрямо новата геополитическа среда след анексията на Крим. Още на срещата в Уелс е взето решение за създаването на т.нар. щабни елементи за интегриране на силите на НАТО на територията на България, Румъния, Полша, Литва, Латвия и Естония, а през 2016 г. към тях се добавят и Словакия и Унгария. Тези структури имат статут на международни щабове. Тяхна основна задача е да подсилят гладкото взаимодействие между националните сили и Силите за незабавен отговор на НАТО в случай на задействането на член 5 от Северноатлантическия договор.

В средата на февруари 2018 г. на среща в Брюксел военните министри на страните от НАТО вземат решение за нови промени в командната структура на Алианса, които предвиждат създаването на три нови щаба – Съвместно командване на силите в Атлантическия океан, Командване за логистика и военна мобилност на силите в Европа и Център по киберсигурност⁵. Потвърдена е и целта до 2024 г. всички страни от Алианса да изпълнят поставената цел за дял на военните разходи, не по-малък от 2% от brutния вътрешен продукт.

⁴ За 3 години съставът на силите за бързо реагиране на НАТО е утроен, 2017, Cera. <<http://www.segabg.com/article.php?id=885839>> [10.02.2018]

⁵ NATO Defence Ministers take decisions to strengthen the Alliance, 2017, 15 February; <https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_152125.htm?selectedLocale=en> [10.02.2018]

Всички тези мерки имат ясно изразена насоченост към усиление на териториалната отбрана и създаване на максимална готовност за съвместни действия в случай на активиране на член 5 от Североатлантическия договор. Разбира се, светът не се е върнал към времето на Студената война, но след февруари 2014 г. наблюдаваме реабилитация на класическата геополитика в стратегическото противопоставяне между Русия и НАТО. Географията отново има значение, а Алиансът се връща към своята изначална мисия – териториална отбрана на страните-членки на този военен съюз. Геополитиката в Европа става игра с нулев резултат – засилването на единия от двамата големи играчи означава намаляване на сигурността на неговия потенциален противник.

НАТО все още поддържа сравнително малобройна мисия в Афганистан, но основният фокус на организацията вече не са заплахите от терористи, пирати и природни бедствия, а отбраната на сухопътните и морски граници на страните-членки на Алианса.

Новата роля на България

България се присъединява към НАТО през 2004 г., когато териториалната отбрана не е приоритет за организацията. Страната се включва активно в мисията на Алианса в Афганистан, участва, макар и символично, и в операцията на НАТО в Либия през 2011 г. Събитията в Украйна от февруари-март 2014 г. обаче поставят България на линията на конфронтацията между Запада и Русия. Руско-украинският конфликт отеква силно в София както поради географската си близост, така и поради нееднозначните исторически връзки между София и Москва (респ. Петербург). В стратегическите планове на НАТО България придобива нова значимост, която надхвърля скромните военни възможности на страната. Макар че три от шестте черноморски държави са членки на Алианса, най-значимата военна сила измежду тях – Турция се придържа към самостоятелна геополитическа линия и на нея едва ли може да се разчита в случай на изостряне на конфликта между Запада и Русия. Поради това в Черноморския регион НАТО може да се опретвърдо само на Румъния и България и да използва тяхната територия за наблюдение на военното усиление на Русия в Крим, както и като база за ответни контрамерки.

Значимостта на България става особено видима през 2016 г., когато премиерът Бойко Борисов отхвърля категорично възможността в Черно море да се създаде постоянна флотилия на НАТО. Българският министър-председател се бои, че такава стъпка ще изостри още повече отношенията с Русия и заявява, че предпочита да вижда в Черно море „платноходки, яhti и туристи“, а не военни кораби. Идеята за черноморска флотилия на НАТО и без това е доста неясна, поради ограниченията, които Конвенцията от Монтьо налага за престоя на кораби на нечерноморски държави в Черно море, но съпротивата на България засега зачерква плановете за по-активно военноморско присъствие на Алианса в региона.

Фактът, че България граничи с Русия по море и че руски военни самолети неведнъж летят в непосредствена близост до българското въздушно пространство, кара политиците и военните експерти в София да погледнат по нов начин на някои материално-технически дефицити на Българската армия. Именно променената стратегическа ориентация на НАТО е един от важните фактори за реактивиране на българските проекти за закупуване на нови бойни самолети и кораби за флота. В момент на остра конфронтация между НАТО и Москва пълната зависимост на българската военна авиация от руски резервни части, лицензи и ремонти започва да изглежда като заплаха за националната сигурност на страната. Освен това новата ситуация води до усилване на натиска върху България за увеличаване на военния бюджет до 2% от brutния вътрешен продукт.

Българската общественост преосмисля ролята на НАТО и настоящем организацията е възприемана по-скоро като гарант за териториалната цялост на страната и като сила, която се конфронтира с Русия, а не толкова като умиротворител на далечни азиатски държави като Афганистан или Ирак.

РАЗЛИЧНОТО ПОВЕДЕНИЕ НА АЛБАНИЯ ПРИ СЪБИТИЯТА В КОСОВО (1999 Г.) И МАКЕДОНИЯ (2001 Г.)

Боби Бобев*, e-mail: bzbobevi@yahoo.co.uk

ALBANIA'S CHANGING BEHAVIOUR DURING THE EVENTS IN KOSOVO (1999) AND MACEDONIA (2001)

Bobi Bobev, e-mail: bzbobevi@yahoo.co.uk

Summary: Throughout the last decade of the XXth century and the beginning of the XXIst century, a complex picture has formed in the Balkan region, containing elements of risk for tension and conflict. The emergence of new nation states increases the number of minorities and awakens ethnic and religious intolerance. Under such circumstances one element can be highlighted – the activation of the so-called Albanian factor and the development of actions around the state of Albania. Such a statement applies fully to the behavior of this country in two main historical moments: the Kosovo crisis in 1998-1999 and the events in Macedonia in 2001.

The first is an element of the breakup of the Yugoslav federation, while the second is related to internal tensions in the independent state of Macedonia and the demands of the Albanian population in it. Albania has its active behavior in both cases, but it differs radically. At the time of the Kosovo

* Боби Бобев е доктор по история, дългогодишен сътрудник в Института по балканистика с Център по тракология при БАН. Води лекции по бакалавърски и магистърски програми. Посланик на България в Албания (1998–2006) и Косово (2010–2014).

crisis, Albania provides total support for the struggle towards the elimination of Serbian power – not only does it break diplomatic relations with Belgrade and comprehensively cooperates with the KLA, not only does it provide international efforts but also the country provides its overall infrastructure – air and maritime space for NATO's needs.

During the Macedonian crisis in 2001, which lasted for several months, Albania backed Albanian demands there but rejected the idea of armed struggle and called for a political solution through dialogue. The authorities in Tirana welcomed the Ohrid Agreement and engaged in work on its implementation.

The analysis of events shows not only the commitment of official Tirana to the interests of the Albanian population in Kosovo and Macedonia, but is very significant of something else, in both cases, Albania's foreign policy is fully in line with the behavior and positions of the international community's – NATO, the EU and the United States. This also comes as a result of the country's adopted course for future integration into the abovementioned structures.

Keywords: *Albania, Federation of Yugoslavia, Kosovo, Macedonia, Foreign policy, KLA, Resolution 1244, Ohrid Agreement*

Много често в научно-аналитичната литература може да се срещне твърдението, че една от най-важните последици от Втората световна война се заключава във факта, че се елиминират възможностите за нов военен конфликт. Подобна теза е най-малкото спорна по няколко причини. Действително е силно ограничена вероятността за въоръжен сблъсък между основните военно-технически и политически опоненти от първата половина на ХХ в. (Франция и Германия) и започва процес на обединяване в западната част на континента, но същевременно Европа се оказва гранична линия на остро противопоставяне във времето на Студената война, характеризирана от някои като Трета световна. Рисковете се увеличават и от бурния технологичен напредък, довел до производство и съответно до притежаване на оръжия за масово поразяване с напълно непозната дотогава мощност. Казано с други думи, през цялото столетие Европа, а и светът (поради рязко нарасналите военно-технически потенциал и влияние на САЩ), са в плен на противопоставяне и конфликти. Далеч по-точни в разсъжденията си изглеждат онези, които виждат планетата ни в рамките на „краткия ХХ век“ като арена на сблъсъци, чието елиминиране се оказва невъз-

можно, включително за системите от мирни договори. Когато през есента на 1919 г. питат фелдмаршал Фош как оценява постигнатия мир, той отговаря, че всъщност направеното не е нищо повече от примирие за две десетилетия. И се оказва абсолютно точен – в началото на септември 1939 г. започва Втората световна война и човечеството отново е разделено. Пак имаме Парижка мирна конференция (1946 г.), но тогава вече са очертани контурите на Студената война – две суперсили (НАТО и Варшавският пакт) са въоръжени до зъби и се дебнат навсякъде по света. За да дочакаме 1989 г. и рухването на Берлинската стена. И отново мислехме, че война повече никога няма да има, че светът ще бъде единен и човечеството ще гледа в една посока. И пак останахме излъгани в очакванията си – Европа стана свидетел на кървавия разпад на Югославия. Това естествено поставя въпроса дали коренът на злото не се намира във времето на първите военни конфликти през ХХв. и резултатите от тях – тогава се чертаят нови граници, които поставят много въпросителни и са в основата на последвали противопоставяния и конфликти.

Подобен изглежда и случаят с Югославия, творение на политиката на западните държави и основно на Франция след Първата световна война. Следващият всеобхватен военен конфликт (1939–1945) не променя присъствието на страната на картата на Европа, въпреки генералната вътрешна обществено-политическа промяна. Краят на Студената война се оказва обаче и начало на края на Югославската федерация, центробежните сили се оказват с по-висока стойност от центростремителните, а разпадът продължава цели 16 години, като е съпроводен от пет войни и хиляди жертви – за разлика от случая с Чехословакия, другото творение на Версайската система¹.

В самия край на ХХ и началото на ХХI в. в Балканския регион се оформя една сложна картина, съдържаща немалко елементи за напрежение и конфликти. Регионът не е еднороден и стабилен в никакъв смисъл – налични са различни политически системи при различна степен на интеграция и съответстващо присъствие в международния живот, появата на нови национални държавнополитически субекти увеличава броя на малцинствата от различен характер (национални, религиозни, културни, езикови и т.н.), събужда се стара етнически и

¹ Подробно виж: Манчев, Кръстьо. 2009, Кървавият край на Югославия. София, 359 с.

религиозна нетърпимост, както и непреодолени противопоставяния от предишни епохи. Успоредно с тази цялостно рискова обстановка се появява и нов елемент – активизирането на т.нар. албански фактор² и групиране на действията му около държавата Албания. В това отношение трябва да се имат предвид няколко същностни характеристики.

Албанският национален въпрос възниква с очертаването на границите на последната излязла от състава на Османската империя балканска държава. Това принципно е извършено от Великите сили през 1913 г., като детайлизирането и окончателното им утвърждаване трае немалко време, чак до 1926 г. Извън тези граници остават над 35 % от населените с албанци територии, вметени в Югославия и Гърция³. Във външнополитически аспект основен се явява проблемът Косово⁴, но своята значимост, заради присъствието на албанско население в тях, имат и Западна Македония, южните райони на Сърбия и Черна гора, както и части от Епир в северозападната част на Гърция. Официална Тирана десетилетия наред няма капацитета и инструментариума да води активна политика по националния въпрос и съответно да работи със сънародниците зад граница, а при социализма след Втората световна война изпада и в задълбочаваща се изолация в международен план. Своята роля имат и забавеното обществено и политическо развитие на страната, както и незавидното състояние на икономиката ѝ.

След 1990 г. обстановката се променя коренно, като албанският национален въпрос дори се усложнява, тъй като етнически албанци вече живеят в повече съседни държави – след разпадането на Югославия броят им достига пет. За първи път в съвременната си история Албания има реалната възможност да води самостоятелна външна политика и да избира поведението си по националния въпрос. Необходимостта да се навакса допуснатото в предишните десетилетия

2 Виж: Бобев, Боби. 2009. Албанският фактор на Балканите в края на XX и началото на XXI в. – В: Дипломация в Югоизточна Европа. София, с. 159-183.

3 За претенциите на съседните държави към населените с албанци земи виж: Historia e popullit shqiptar, vol. III. Periudha e paversise, 28 nentor 1912-7 prill 1939. Tirane, 2007, f. 21. За цялостното развитие на граничния въпрос виж: Бобев, Боби. 2010. Въпросът за границите на Албания от обявяването на независимостта до окончателното им утвърждаване (1912-1926 г.). – В: Европа: народи и граници. Studia Balcanica 28. София, с. 56-76.

4 Виж подробно: Бобев, Боби. 1992, Албанският национален въпрос след Първата световна война. Проблемът Косово. – В: Национални проблеми на Балканите: минало и съвременност. София, с. 126-140.

изоставане се изразява във възстановяването на надипломатическите отношения със САЩ, СССР и Великобритания, в подписването на Заключителния акт от Хелзинки, в кандидатстването за членство в значими международни структури (ОССЕ, СЕ)⁵. Видимо активизиране има и в поведението спрямо албанците извън границите на страната, като усилията са насочени преди всичко към Косово и Македония.

Много важен за разглежданата тема е въпросът за политиката, следвана от официална Тирана спрямо албанците в указаните вече няколко съседни държави. Предварително трябва да се подчертае, че понякога обществените нагласи и официалното поведение не са в синхрон, разминават се или на моменти дори си противоречат. Което не означава, че не съществуват теми на обществен консенсус и общонационално съгласие.

В това направление основополагащ, често и противоречиво дискутиран, е въпросът дали е имало стремеж към обединение на т.нар. етнически територии в общ държавнополитически субект, търси ли се в перспектива създаването на „Велика Албания“. Тук опираме до въпроса за националните идеали, обикновено концентрирани в т.нар. доктрини по националния въпрос. Те са характерни за всички балкански държави (а и не само за тях) и като правило са обърнати с лице към по-близкото или по-далечното минало. Така гръцката *Мегали идея* визира в общи линии Византийската империя, Сърбия търси териториална аргументация в средновековния си разцвет през XIV в. и кралството на Стефан Душан, в България си спомняме границите при Симеон I Велики или при Иван Асен II или най-малкото нереализирания Санстефански прелиминарен мирен договор. Винаги съм смятал, че т.нар. историческо право не бива да се възприема като сериозен аргумент, тъй като практически не кореспондира с актуалните реалности. Случаят с албанците и Албания е по-различен. Първо, те нямат исторически пример или ориентир – интегрална държава, включваща или дори надхвърляща т.нар. етнически територии в по-близкото или по-далечно минало. Второ, в реалностите на XIX в., когато се възстано-

⁵ За генералната промяна във външната политика на Албания след 1990 г. виж: Бобев, Боби, Кацори, Тома. 1998, Албания. София с. 134-135. Бобев, Боби. 2009, Албания по пътя на европейската интеграция. – В: Дипломация в Югоизточна Европа. София, с. 137-158. Бобев, Боби. 2010, Балкански измерения във външната политика на Албания в началото на прехода към демокрация. – Дипломация, № 4. с. 26-33. Biberaj, Elez. 2000, Shqipëria ne tranzicion. Tirane, p. 349-415.

взават другите балкански национални държави, Албания не присъства на политическата карта на континента и се появява там официално и е международно призната едва през 1913 г., орязана силно от договореностите между Великите сили, а и предвид мирните договори между балканските държави. Трето, по различни причини в цялостното си обществено и държавно развитие Албания се движи забавено, в остър дефицит на историческо време. Това довежда до ситуацията в нашето съвремие сред албанците да се дискутират проблеми и да има стремеж към реализация на цели, които са били характерни за останалите балкански страни през втората половина на XIX или началото на XX в.

Пак така, с голямо закъснение във времето, се появява и албанската национална доктрина. През декември 1998 г. е обнародван един обемист документ, подготвен от колектив учени от Тирана и Прищина под патронажа на тогавашния албански президент Реджеп Мейдани и озаглавен „Платформа за решаване на албанския национален въпрос“⁶. Нямам намерение да правя обширен анализ, но не мога да не отбележа, че доста обемистата историческа част изобилства с тези и твърдения, част от които могат да бъдат окачествени най-малкото като спорни. По-важното е друго. В някои държави, основно в района на Балканите, определени кръгове окачествяват тази платформа като „зловеща“ и преследваща като крайна цел създаването на Велика Албания. По принцип няма случай национална доктрина да не бъде посрещната „на нож“ от съседите и това е напълно обяснимо – просто става дума за приплитане на постановки и взаимно изключващи се интереси. Но понякога се случва генерални оценки и критични анализи да се правят от хора, които са незапознати със съответните документи. Отново подчертавам, че не съм съгласен с много от твърденията в историческата част, които не само не издържат на елементарна научна критика, но понякога са напълно несъстоятелни и дори вредни. Така например, при очертаването на албанските етнически територии се навлиза неоправдано дълбоко в Македония и Епир, особено когато се пише за по-далечното минало. Що се отнася обаче до обзримото, а и по-далечно бъдеще, ще цитирам пунктуално съответната част от текста на

⁶ Текстът на платформата в превод на Мариан Нинов е публикуван в: Bulletin CIBAL, Spring 2016, vol. XVII, № 1. 2016, с. 25-52. Документът е предхождан от студия, дело на същия автор, озаглавена „Съвременната албанска национална доктрина – последици за регионалната сигурност“, разположена в два последователни броя на Бюлетина: Winter 2015, vol. XVI, № 4, p. 23-50; Spring 2016, vol. XVII, № 1, p. 2-24.

заклучението: „В сегашните условия Академията на науките иска... признаване на Косовската република като съставен елемент на Съюзна република Югославия, за зачитане на албанците в Македония като равноправни граждани наред с македонците, т.е., да им бъде дадено правото на държавнообразуващ народ, за подкрепа на албанците в Черна гора да образуват своя автономна област и за осигуряване правото на албанците в Гърция да учат в държавните училища на майчиния си език. Това са законни, всеобщо признати права, които не нарушават днешните политически граници на Балканския полуостров“⁷.

Всячки подобни документи по правило носят силен националистически заряд – в това отношение и албанската платформа не прави изключение. Видимо е обаче, че по отношение на бъдещето не присъстват теми за обединяване на това, което се нарича етнически територии. Нещо повече, нека напомним, че документът е обнародван в самия край на 1998 г. – в разгара на Косовската криза, броени месеци преди реализацията на операцията на НАТО „Съюзна сила“ срещу режима на Милошевич. И тогава се апелира не за независимо Косово, а за включването му като република в състава на остатъчна Югославия. Същевременно се прекалява, например, с несъстоятелното искане за оформяне на автономна област в Черна гора – нещо, по което впоследствие въобще не се работи в практически план.

Разбира се, много по-съществен е въпросът за политиката на официална Тирана към ключовите събития с участие на албанския фактор в края на ХХ и началото на ХХІ в.⁸ Вън от съмнение е причастността на Албания към каузата на сънародниците в Косово, обратното би било дори неестествено. В рамките на остра полемика с Белград, на конфронтиране и дори временно скъсване на дипломатическите отношения през 1999 г., както и на възможната активност в международен план, албанската външна политика през 90-те години, в зависимост от обстановката и конкретните обстоятелства, лансира или поне защитава няколко тези за решаване на проблема Косово. Това са в последователност: възстановяване на правата на косовските албанци според югославската Конституция от 1974 г.; широка автономия в рамките на

⁷ Платформа за решаване на албанския национален въпрос. Bulletin CIBAL, Spring 2016, Vol. XVII, № 1, 2016, с. 52.

⁸ Искам да подчертая, че тезите ми за поведението на Албания към събитията в Косово (1998–1999) и Македония (2001 г.) се базират и на лични наблюдения и впечатления, тъй като в периода 1998–2006 г. бях български посланик в Тирана.

остатъчната федерация; формиране на тристранна федерация Съюзна република Югославия (СРЮ) – заедно със Сърбия и Черна гора. Едва след края на 78-дневната операция на НАТО „Съюзна сила“, насочена срещу режима на Милошевич, през юни 1999 г. за първи път се заявява официално възможността да се стигне до независима държава Косово⁹. От този момент нататък се следва тази линия на поведение, винаги с уговорката, че всичко трябва да се случва със съдействието и под контрола на международната демократична общност и в рамките на резолюция № 1244 на СС на ООН¹⁰.

В отношението на Албания към Косовската криза задължително трябва да се отчитат и други аспекти. При подготовката и провеждането на военната операция на НАТО страната безусловно поставя цялата си инфраструктура, въздушното и морското си пространство за нуждите на Алианса при подготовката и провеждането на „Съюзна сила“. Показателно, но и очаквано, е поведението на Албания спрямо бежанците от Косово – когато насилието и въоръжените сблъсъци предизвикват истински човешки потоци към съседни държави, страната приема над половин милион от тях, разполагайки ги из цялата си територия при активно съдействие от страна на обществото¹¹. Албанската армия е в бойна готовност, с оглед възможността за сблъсъци със сръбски сили за сигурност, полицейски и паравоенни съединения. Вън от съмнение е и друг важен факт – години наред АОК използва албанската територия като своя база, включително и за убежище на преследвани от сърбите, и за снабдяване с оръжие и муниции, и за военна подготовка¹². Казано с

9 Много подробности и интересни данни могат да се намерят в две издания на Паскал Мило, историк и външен министър на Албания в периода 1997–2001 г. – Milo, Paskal. 2009, Kosova nga Rambuje ne pavaresi. Intervista. Tirane, 275 p.; Milo, Paskal. 2009, Ditari I nje ministry te jashtem. Konflikti I Kosoves. Tirane, 447 p.

10 Бобев, Боби. 2009, Албанският фактор на Балканите..., с. 177.

11 Позицията на правителството по темата ясно личи в едно интервю на външния министър Мило за гръцки медии: „E drejte e qeverise shqiptare qe ti sistemoje refugjatet kosovare ne te gjithë territorin e Shqiperise. In& Milo, Paskal. 2009, Kosova nga Rambuje ne pavaresi. Tirane, p. 123-126.

12 В тази връзка искам да подчертая, че в годините на кризата, военните действия и непосредствено след тях официална Тирана категорично отричаше подобна своя роля. С течение на времето много неща се изясниха, включително действията на Албания за подготовка и снабдяване на АОК с оръжие и муниции, воденето на бойни действия в най-северните райони на страната, около границата с Косово и т.н. Особено характерни бяха публично споделяните спомени в това отношение, на първо място в предаването „Opinion“ на телевизия Klan, от страна на личности като Сали Бериша (президент на Албания 1992–1997, премиер 2005–2013 г.) или Пандели Майко (премиер на Албания 1998–1999 г.).

други думи, скъсването на отношенията между Тирана и Белград през 1999 г.¹³ се дължи не само на политическата поддръжка на албанските власти за косовската кауза, но и на пряката помощ, оказвана за косовските въоръжени формирования. Тази дейност дооформя цялостната картина на поведението на Албания спрямо косовския проблем в най-критичните години – 1998 и 1999, но и преди, и след тях. Не става дума единствено за безусловната подкрепа на каузата на албанците зад граница, а и за свързаното с нея безкомпромисно противопоставяне на сръбската политическа линия. Така албанската външнополитическа линия включва последователно заставане зад серия актове на косовските албанци, които от международноправна гледна точка са фактически нелегитимни. Става дума за: приемане на Конституция (7 септември 1990 г.); обявяване на суверенитет (22 септември 1991 г.); провеждане на референдум за независимост (26– 39 септември 1991г.); съставяне на правителство (19 октомври 1991 г.); избор на Ибрахим Ругова за президент (24 май 1992 г.)¹⁴. Не бива да се подминава и една друга страна в политическото поведение на официална Тирана спрямо косовското движение – стремежът към съхраняване единството му. Това личи много ясно в ролята, която играят албанските официални фактори около разногласията и разминаванията в позициите във връзка с конференцията в Рамбуйе. Те отправят призивите за единство и към очерталите се два лагера в косовското национално движение – известно е, че Демократическата партия и лидерът ѝ Сали Бериша са в много близки отношения и могат да въздействат на Ибрахим Ругова и неговата Демократична лига на Косово, докато албанските социалисти, управляващи по време на Косовската криза, са в по-тесни контакти с радикално настроените военни командири в АОК. А след военната операция на НАТО и превръщането на Косово във фактически протекторат на ООН¹⁵ се води политика на всестранно сближаване и отношение като към напълно суверенен държавен субект, независимо от партийната принадлежност на правителството и парламентарното мнозинство в Тирана.

13 Дипломатическите отношения бяха възстановени през 2001 г., при посещение в Тирана на тогавашния сръбски външен министър Горан Свилянович.

14 Бобев, Боби. 2009, Албанският фактор на Балканите..., с. 169. За ситуацията в Косово и поведението на Албания виж също: Малкълм, Ноел. 2001, Кратка история на Косово. София, с. 420-436.

15 Детрез, Раймонд. 2008, Косово. Отложената независимост. София, с.208-226.

Като изключим Косово, най-много албанци извън границите на страната живеят в Македония, преимуществено в нейните западни райони. Противоречиви са данните за тяхната численост и съответната процентна стойност спрямо цялото население, като обикновено се възприемат стойности от над 350 000 души или около и над 25 %¹⁶. Населените от тях територии са включени заедно с Косово в границите на сръбското кралство по Букурещкия мирен договор от 1913 г. и впоследствие остават в пределите на Югославия. В активизирането на Тирана спрямо албанците извън пределите на страната македонските албанци заемат важно място. Това личи и от приведените по-горе текстове от Платформата за решаване на албанския национален въпрос.

Официална Тирана се ангажира с действия за разширяване на правата на албанците в Македония още от 1990 г. Първоначално се използва и политически натиск спрямо властите в Скопие с възможния инструментариум, включително заплахи за непризнаване на независимостта или блокиране на искането за членство в Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа (СССЕ)¹⁷. По-късно се преминава към интензивни отношения между двете съседни държави и опити проблемът да се реши в този контекст. Разбира се, поддържат се много активни контакти и с наличните партийно-политически субекти. Те непокрито заявяват като своя цел превръщането на албанците в Македония в държавнотворен народ, при извършване на съответните корекции в Конституцията и цялостното законодателство. Подобна позиция не може да не предизвиква напрежение, което започва да ескалира след като през февруари 2001 г. президентите на Сърбия и Македония Войслав Кошунница и Борис Трайковски подписват в Скопие споразумение за делимитиране на границата и превръщането ѝ в междудържавна¹⁸. Формират се въоръжени отряди и обстановката започва да наподобява тази в Косово две години по-рано, включително и поради наименованието на тези паравоенни съединения – Армия за

16 Причината за тази неяснота се корени във факта, че албанският елемент в Македония бойкотира последните преброявания на населението, а е и под въздействието на сериозна емиграция. Същевременно съществува и обратният процес – при войната в Косово около 300 000 албанци са бежанци в Македония и част от тях остават след края на военната операция на НАТО.

17 По-късно тази международна структура приема името Организация – ОССЕ.

18 За този акт и последвалия конфликт виж: Стамова, Мариана. 2012, Република Македония: консолидация и евроинтеграция. – В: Балканите през първото десетилетие на 21.век. София, с. 244-268.

национално освобождение, чиято абривиатура на албански език съвпада напълно с тази на АОК¹⁹. Чувството за свързаност и успоредност на събитията се подсилва и от безспорния факт, че немалко участници в АОК преминават безпрепятствено границата с Македония и участват в започналите сражения.

Няма да се спираме подробно на възникналия етнически конфликт в Македония – с оглед на темата ни интересува повече поведението на официална Тирана в тази криза. Изрично трябва да се подчертае, че то е коренно различно от това при събитията в Косово. Тогава албанските партийно-политически субекти и държавни институции, както и цялата общественост, виждат в изострянето на обстановката и военната намеса на международния фактор в лицето на НАТО единствената и безалтернативна възможност за решаване на косовския проблем и максимално съдействат, в рамките на собствените си възможности, за подобно развитие. През няколкомесечната криза в Македония през 2001 г. външната политика на Албания, в унисон с обществените настроения, подкрепя исканията на сънародниците си в съседната държава за разширяване на правата им. Но и чрез официални становища, и чрез внушения към македонските албански партии, не се одобряват въоръжените действия и се отправят призови за търсене на политическо решение. Декларира се подкрепа за интегритета и целостта на Македония в противовес на съмненията и в страната, и извън нея, за задни мисли и цели, за стремеж към отделяне на райони и присъединяването им към Албания – или поне за федерализиране на съседната държава. Правителството на Албания чрез премиера Илир Мета категорично отхвърля обвиненията за причастност към създаването, въоръжаването и действията на АНО. Нещо повече – официална Тирана иска от НАТО поемане на контрола върху албано-македонската граница, с цел да се елиминира и най-малкото съмнение в тази насока²⁰. Постигнатото при посредничеството на международния фактор Охридско споразумение се приветства и от управляващи, и от опозиция в Албания и тамошните власти поемат ангажимента да съдействат, в рамките на своите възможности, за неговото реализиране в дух на диалог и взаимно разбиране.

¹⁹ УСК

²⁰ Бобев, Боби. 2009, Албанският фактор на Балканите..., с. 172-175. Искам да кажа, че присъствах лично на срещата на премиера Мета с чуждите посланици, когато той заяви това искане на албанското правителство.

За да бъде пълна картината за поведението на официална Тирана спрямо екстремните въоръжени прояви на албанския фактор, трябва да споменем и събитията от приблизително същото време (1999–2001) и в най-южната част на Сърбия – Прешевската долина. При изострянето на обстановката в Косово през 1999 г. обявява съществуването си още едно паравоенно формирование, назовано Армия за освобождение на Прешево, Медведжа и Буяновац (АОПМБ или УÇРМВ) – райони, които албанците понякога наричат не Южна Сърбия, а Източно Косово. Ако се търси някаква връзка и съответно преливане на бойци и оръжие между АОК и АНО, то това с още по-голяма сила и достоверност важи за АОПМБ. Тази нелегална паравоенна структура с ограничена численост и възможности се заявява виртуално за първи път през 1999 г. и с прекъсвания дава признаци на живот до 2001 г., сякаш за да направи символична връзка между Косовската и Македонската криза. Потенциалните възможности на АОПМБ са минимални, а заявената цел – обединяване на Косово със средствата на въоръжената борба, е категорично отхвърлена и не се подкрепя не само от официална Тирана, но още и от военно-политическите фактори в Прищина и албанските партии в Македония²¹. За поведението на официалните албански власти можем да посочим факта, че те осъждат екстремното поведение на АОПМБ и правят внушения, че за разширяване на правата на живеещите в Южна Сърбия албанци трябва да се търсят обществено-политически средства, включително и чрез максимално присъствие в структурите на местната власт.

Казаното дотук очертава въоръжените изяви на албанския фактор на Балканите в края на ХХ и началото на ХХI в. Те включват събитията в Косово, Македония и Прешевската долина. Може да се приеме, че между тях има връзка, че се осъществява преливане на хора, оръжия и боеприпаси, а не само въздействие и влияние. Важен е въпросът и за финансирането и организирането на тези акции и тук опираме до сериозната роля на албанската диаспора в Европа и САЩ: дарения, налагане на своеобразен „данък солидарност“, организиране на човешки

21 Скоро след началото на разпада на Югославската федерация, на 1 и 2 март 1992 г., в Прешевската долина се провежда нелегален референдум при зададени две опции: политическа и териториална автономия на района в границите на Сърбия или присъединяване към Косово. Резултатите показват, че 98 % от гласувалите са „за“ присъединяване към Косово. Данните са от: „23 години от референдума в Прешевската долина за обединение с Косово“. Koha Ditore, 02. 03. 2015.

ресурс от доброволци. В международен план съществуват и сериозни подозрения за тъмна страна във финансирането, набавянето на средства от престъпна дейност и нелегални трафици.

Разбира се, с оглед темата на разработката, бе важно да се изяснят не само събитията и причините за възникването им, но и отношението на държавата Албания към тях. То не е еднородно и съдържа доста разлики, които будят въпроси. Основният въпрос е какви са причините за нееднаквото отношение към Косовската криза от 1999 г. и Македонската от 2001 г. На пръв поглед може и да звучи странно, но то има своето обяснение – просто официална Тирана подхожда към тези събития в унисон с поведението на международната общност, на първо място ЕС²² и НАТО. Защото генералната промяна във външната политика на Албания след 1990 г. има като най-основен свой компонент стремежа към интегриране в тези две основни международни структури.

Тук трябва да се подчертае нещо много характерно за албанските реалности. Вътрешнополитическият живот в тази балканска страна се отличава с изключително остро противопоставяне и непримиримост на двата основни партийно-политически субекта: Демократическата партия и Албанската социалистическа партия, както и в персонален план на техните лидери²³. Този безспорен факт обаче не влияе на пълния и непроменим обществен и политически консенсус в сферата на външната политика и особено по въпроса за интеграцията на страната в ЕС и НАТО. Нито една политическа формация не е залагала нещо различно в своята програма, а изследванията на общественото мнение в различни години показват дори над 90 % подкрепа за подобна ориентация. Несъмнено в балканските условия след края на Студената война албанците се очертават като най-проинтеграционно настроената нация. Този твърд външнополитически избор диктува и съответното поведение, отговарящо на изискванията и на ЕС, и на НАТО.

Другата основна външнополитическа характеристика в поведението на Албания след 1990 г. е активизирането по отношение на

²² Използвам за удобство това наименование от самото начало, въпреки че то официално е възприето малко по-късно.

²³ По-подробно за вътрешнополитическото състояние на Албания след 1990 г. виж в: Бобев, Боби. 2012, Албания: контрастните десетилетия в края на 20. и началото на 21. век. – В: Балканите през първото десетилетие на 21. век. София, с.126-155.

сънародниците зад граница, дори член 8 на новата Конституция²⁴ задължава властимащите в Тирана за това. От ключово значение при активността на албанския фактор на Балканите в края на XX и началото на XXI в. е съотношението между позицията на международните структури и поведението на официална Тирана. В случаите на въоръжена борба от страна на албанците в Косово и Македония в последните години на XX и първите на XXI в. властите в Албания категорично подкрепят исканията на сънародниците си, но по-важното е друго. Те се държат напълно в унисон с поведението на международния фактор, на първо място ЕС и НАТО. Разпадът на Югославия, съпътстващи или последващи елементи в които са борбите в Косово, Македония и Прешевската долина, свари международната общност неподготвена за драматичните събития и тя не реагира адекватно, допускайки етническо и религиозно противопоставяне, въоръжени стълкновения, създаване на ентитети. Разбира се, на първо място стоят кървавите събития в Босна и Херцеговина. Изводите са направени, като решимостта да не се допуска повторение на драматичните и трагични събития е налице.

И когато след Дейтънското споразумение се очаква следващият удар на режима на Милошевич да е насочен към задължителното оставане на Косово в границите на Сърбия, решението изглежда логично и е лесно да бъде взето – военната операция „Съюзна сила“ трябва да спре насилието, стигащо до реален геноцид, и да прекрати бежанския поток. Две години по-късно, при противопоставянето в Македония, международният фактор действа както за прекратяване на въоръжената съпротива, така и за разширяване на правата на албанското население и по този начин се стига до Охридското рамково споразумение. И в двата случая поведението на ЕС и НАТО е напълно в унисон с целите на албанската външна политика. Това съвпадение на интересите и политическите намерения позволява на официална Тирана безболезнено да реализира целите на албанския фактор на Балканите, действайки напълно в духа на мерките, приложени от международния фактор. Така последният въоръжен конфликт в Европа за XX и първият за XXI в. сравнително безпроблемно остава в историята. Същевременно те са ясен сигнал, че рисковите елементи остават и не трябва да бъдат пренебрегвани в цялостното поведение и на ЕС, и на НАТО по отношение на региона.

²⁴ Новата албанска Конституция е приета от парламента след успешен референдум през 1999 г.

ОТНОШЕНИЯТА МЕЖДУ ТУРЦИЯ, НАТО И ЕС – НАСТОЯЩЕ И ПЕРСПЕКТИВИ

Мехмед Юмер*, e-mail: furkanmehmet@abv.bg

TURKEY, NATO AND THE EUROPEAN UNION – PRESENT AND PROSPECTS

Mehmed Yumer, e-mail: furkanmehmet@abv.bg

Summary: *Before the Arab Spring, Turkey's foreign policy was directed towards the co-operation and balancing the forces in the region, which could be generalized as 'zero problems' with neighbors, but after these events, it stepped back to neo-Ottomanism, the opposition between Sunnis and Shi'a and irrational assumption of unjustified risks. Turkish policy on the Syrian conflict became the point of breaking with the United States. Without respecting the balance of power in the Middle East region, President Erdogan fights for a caliphate through the idea of „umma” (community) – an understanding that is overwhelmed still by the beginning of the last century, and has poured the energy of his country for an irredentist policy.*

Key words: *NATO, European Union, the Peace treaty of Westphalia, Operation Olive branch.*

* Мехмед Юмер е преводач и журналист. Главен редактор на сайта Обзор Нюз, бивш главен редактор на двуезичните вестници „Заман”-България и „Седмичен обзор”. Завършил е Шуменския университет „Епископ Константин Преславски”, специалност турска филология. Бил е хоноруван асистент в ШУ. Сред заглавията на преведените от него книги са „Перли на мъдростта”, „Към глобална цивилизация на любов и толерантност”, „Видни мюсюлмани в науката” и др.

При управлението на Реджеп Тайип Ердоган и неговата Партия на справедливостта и развитието (ПСР) може да се говори за две основни насоки в турската външна политика. По време на първите два мандата на ПСР във властта, начело с Ердоган като министър-председател Турция беше устремена към една основна цел – пълноправно членство в Европейския съюз. Но в следващия управленски период се наблюдава преориентиране към Евразия и Близкия Изток¹. Впрочем насочената към членство в Евросъюза външна политика в началото на управлението на ПСР, може да се окачестви и като проекция върху републиканска Турция на стратегията, която Османската империя е следвала през последните два века от съществуването си.

По най-различни съображения турските държавни ръководители било в османския, било в републиканския период са поставяли интересите на страната винаги в контекста на взаимоотношенията с Европа. Това схващане се опира на амбицията за разполагане върху онази географска ширина където се формира световната политика, както и мотивираното желание за въздействие върху процесите. Това е естествен резултат от географската близост на Турция с Европа. Дори когато Османската империя де факто е съсипана, тя е окачествявана като „болният човек на Европа“². В сравнение с останалите мюсюлмански народи турците много по-обхватно са повлияни от събитията, развиващи се на европейската сцена. По време на шествековната си история империята е почувствала върху себе си въздействието на политическите, обществените и икономическите процеси, които са осъществявани в Европа.

Например, след утвърждаването на Вестфалската концепция християнска Европа не е била възприемана единствено като „дар ал харб“ („домът на войната“)³. С други думи, не може да се твърди, че в отношенията между Запада и Османската империя е имало само противоборство.

Също така, в основата и на задълбочените промени в кемалистка Турция стои идеята за издигане до равнището на западната цивилизация. *„Единствена Турция успява да избегне общата съдба, което обясня-*

1 Петров, Любен, 2015, Неоосманизмът новата геополитическа доктрина на Република Турция, София, Изд. къща „Световит“, с. 45.

2 Мартран, Робер, 2011, История на Османската империя, София, Изд. къща „Рива“, с. 513.

3 Според исляма земите, в които властват мюсюлманите се наричат „дар ал ислям“ („домът на исляма“), а териториите, над които господстват немюсюлманите се определят като „дар ал харб“ („домът на войната“) – Ба.

ва нейната брутална и блестяща реакция в навечерието на най-лошото с Мустафа Кемал Ататюрк.”⁴

Втората световна война, която избухва като естествен резултат от създалата се опасна политическа обстановка в Европа през 30-те години, води до това Турция да преосмисли външната си политика. След победата над хитлеристка Германия Съветският съюз разширява зоната си на влияние като установява контрол върху страните от Източна Европа⁵. С оглед на географското си разположение, без помощта на Запада, Гърция и Турция също щяха да бъдат повлияни от съветската експанзия. Следователно, двете държави са включени в рамките на плана „Маршал“, по-късно стават членове на НАТО и така не попадат под влиянието на СССР. До 90-те години на XX в. Турция се възползва от военните и икономическите възможности на Северноатлантическия договор. И плаща цената за това, като поддържа многочислена армия.

Образът на Запада в ислямистка Турция на Ердоган

В съвременна Турция, както впрочем и в другите близоизточни диктатури, говоренето за външния враг е често прилаган метод за стягане на редиците. Но тук най-напред трябва да обясним, че турците за разлика от колонизираните народи, никога не са имали комплекс спрямо Запада. В идеологически план Турция винаги е възприемала Западната цивилизация като модерна и се е стремяла към нея. Турските интелектуалци не са гледали на западния свят като призрак, нито като колективен враг и не са оправдавали неуспехите на страната, обвинявайки Запада. Независимо от идеологическите им възгледи – националистически или леви, турските елити не са игнорирали Запада.

В турската политическа мисъл има две изключения от това правило. Едното е турският ислямизъм, който произлиза от традицията на „Милли Гьорюш“ („Национален възглед“). А другото е по-новото явление, което межем да определим като нео-национализъм. Ислямистите винаги са били в проблемни отношения с политическите системи от западен модел. Поначало ислямизмът се подхранва с антизападни, дори враждебни идеи. Турският ислямизъм също не прави изключение.

⁴ Бродел, Фернан, 2014, Граматика на цивилизацията, превод Недка Капралова, София, Изд. къща „Изток-Запад“, с. 147.

⁵ Кисинджър, Хенри, 1997, Дипломацията, превод Георги Илиев, Юлияна Цветкова, София, Изд. къща „Труд“, с. 362.

Когато дойдоха на власт с демократични избори и се утвърдиха чрез реформи за демократизиране по западен образец, ислямистите започнаха да контролират държавата и не искаха да изпуснат управлението било по прагматични, било по идеологически причини. Защото загубването на властта за тях означава да загубят всичко. Така те преобърнаха на сто и осемдесет градуса процеса на демократизиране, който бяха обещали по-рано и набелязаха стратегия за обсебване на държавата. После заличиха всички реформи, постигнати по пътя към еврочленството.

В съвременна Турция сред общественото мнение са налице сериозни антизападни настроения. Разбира се, това за Турция е ново явление. Защото както споменахме и по-горе, нито през 90-те години, нито по-рано там подобно нещо не е имало в такива внушителни мащаби. Тази огромна промяна, която се наблюдава не е само частично антизападно настроение. Тук става дума за масово явление. Особено сред младежите тече процес на индоктриниране. Ислямистката власт на Ердоган, която превърна медиите в своя пропагандна машина, при всеки възникнал проблем във вътрешната и външната политика на страната посочва с пръст западни държави като Германия и САЩ, както и организации като НАТО и ЕС. Странното в случая е, че Турция води такава негативна пропаганда в качеството ѝ на член на НАТО и като страна, която все още води официални преговори за еврочленство.

Турция и НАТО

Турция е член на НАТО от шейсет и пет години и разполага с втората по големина армия в алианса, което я превръща в изключително значим съюзник. От геостратегическа гледна точка Турция играе ролята на мост между Европа и Близкия Изток. В Турция са разположени 28 натовски бази и ядрено оръжие. Затова евентуално излизане на Турция от Северноатлантическия договор би довело до сериозно стратегическо изоставане на НАТО.

Въпреки че в разгара на Студената война НАТО е позволявала съществуването на авторитарни режими (в това число и дошлите на власт с военни преврати в Турция), днес факторът, който крепи единството на НАТО, са демократичните ценности и влошаването на нещата в Турция по този критерий оказва много голямо влияние върху НАТО. Тук е важно обаче как определяме НАТО. Ако гледаме на алианса като на военен съюз, Турция все още действа в синхрон с отбранителните

изисквания на алианса. Но ако говорим за политическата ефективност на НАТО, да, Турция постепенно се отдалечава от него.

Във взаимоотношенията между Турция и НАТО военните и политическите въпроси са разделени. От друга страна, отношението на президентът Ердоган към западните му съюзници е на приливи и отливи, в краткосрочна перспектива изглежда на двете страни им е трудно да сближат позициите си. Както НАТО има нужда от Турция, така и тя има нужда от алианса. Като прибавим към това и важността на географското разположение на Турция и ролята ѝ в бежанската криза, отношенията между нея и алианса са неизбежни. Но изчисляването на размерите на щетите, които Ердоган причинява на НАТО, и каква ще бъде Турция след ерата Ердоган е трудно да се прогнозира на този етап. Тук въпросът е колко дълго би издържал в такава обстановка режимът на Ердоган в макроикономически план? Мисля, че в светлината на този въпрос ще стане ясно каква ще е продължителността на режима в Турция.

Операция „Маслинова клонка“ или игра на геополитика върху сирийската шахматна дъска

Управляващият елит в съвременна Турция от самото начало не показваше намерение да съхрани мира в Сирия. От избухването на протестите през пролетта на 2011 г. в Сирия до днес турските държавни ръководители избраха да гледат на събитията в Близкия изток през призмата на неоосманизма и противопоставянето шиизъм–сунизъм. Ако преди Арабската пролет външната политика на Турция беше насочена към сътрудничество и балансиране на силите в региона, което може да се обобщи като нулеви проблеми със съседите, то след тези събития тя отстъпи мястото си на неоосманизма, на противопоставянето между сунизма и шиизма, като започна ирационално да поема непременни рискове. В Египет „Мюсюлмански братя“ получиха безусловна подкрепа заради идеологическата си близост с Ердоган, в Ирак беше следвана просунитска политика, в Сирия се поощряваха сунитските радикални групи срещу властта на Асад, в Близкия Изток, в Северна и Субсахарска Африка също бяха подкрепени сунитско-ислямистки групировки и режими.

Турската политика по сирийския конфликт стана и точката на пречупване със САЩ. Според плановете на президента Ердоган, Асад, който е нусайри (сирийски алевит), трябваше да падне, а на негово мяс-

то да дойде сунитско управление. Очевидно е, че президентът Ердоган живее в един утопичен свят. Без да съблюдава баланса на силите в близоизточния регион той води битка за някакъв халифат чрез идеята за уммата (общност) – разбиране, което е загърбено още в началото на миналия век, и хаби енергията на страната си в името на една иредентистка политика.

От друга страна, след подкрепата на САЩ за сирийските кюрди турският управленски елит поде мощна антиамериканска кампания. В турското общество успоредно на антиамериканизма се образува и една маса, симпатизираща на идеите на ИДИЛ, на ухабизма и салафизма, а сред твърдия електорат на управляващата ПСР се увеличава склонността към насилие и подкрепата за идеята за умма.

За да посочи Америка като виновник, който действа срещу интересите на Турция, пред собствения си електорат президентът Ердоган от дълго време взема мерки. Твърденията, че зад опита за неуспешен преврат стои САЩ и че САЩ подкрепят PKK в северна Сирия целят да подготвят общественото мнение. Задържането на двама служители от дипломатическата мисия на САЩ в Турция с обвинението, че имат връзка с т.нар. организация „ФЕТО“, също беше част от този сценарий. Отговорът не закъсна и Америка прекрати издаването на визи за турските граждани. По-късно този проблем беше разрешен.

На 20 януари 2018 г. Турция започна ефективна война в анклава Африн, северозападна Сирия. Операцията беше наречена „Маслинова клонка“. Някои анализатори дори го окачествиха като абсурдно и гротескно наименование. С позволенията на Русия турските военновъздушни сили предприеха атаки по въздух. На следващия ден последва и сухопътна операция. Ердоган започна да изпитва трудности във вътрешнополитически план и цели да подсили позициите си с операция „Маслинова клонка“, за да си гарантира президентските избори през 2019 г., а това най-малкото не противоречи на интересите на Русия.

С този тактически ход Москва успя още малко да отдалечи Анкара от Запада. Отклоняването на Турция от орбитата на НАТО де факто е удар за САЩ по оста Черно – Средиземно море. В тази хаотична международна обстановка най-много сили губи Турция. Военната операция в Сирия не може да скрие факта, че тя е загубила баланса на собствените си сили. Днес Турция е в ситуация сходна с тази след 1945 г. Сирийската авантюра ще бъде лакмусът в това отношение.

Турция и Европейският съюз

Петдесет и четиригодишното приключение на Турция за еврочленство се намира в най-трудната си фаза. Днес усилено се дискутира дали турската външна политика е насочена към прекъсване на европейския път на страната. От една страна, турското общество е изморено и разочаровано от безрезултатните усилия за еврочленство, а от друга, на политическия фронт се наблюдава игра на нерви. Неотдавна турският президент ултимативно заяви: „Вземете най-после решението си“. Напоследък Турция е обвинявана в отдалечаване от западните ценности, неспазване на човешките права, в незначитане на демокрацията и върховенството на закона.

Европейският съюз реши да ореже 105 милиона евро от фондовете, предвидени за Турция, на основанието, че *„страната се отклонява от европейските стандарти“*. Така Съюзът за пръв път ще редуцира средства за Турция, посочвайки политически аргументи. В края на април 2017 г. Парламентарната асамблея на Съвета на Европа взе решение за мораториум върху Турция, който беше отменен през 2004 г.

Възможно е задръстването на отношенията между Турция и ЕС да се дължи и на икономически причини. Бюджетният дефицит на Турция, нивото на безработица и външният дълг е под средното ниво за Европейския съюз. Партията на справедливостта и развитието, която ръководи страната от петнайсет години в началото на своето управление положи усилия за присъединяването на страната към ЕС, но през последните години Турция под лидерството на Ердоган се отдалечава от европейските ценности.

ЕС търси план „Б“ за Турция

Процесът към пълноправно членство на Турция влезе в задънена улица и сега интензивно се търси план „Б“ за нормално уреждане на отношенията с нея. След думите на френския президент Емануел Макрон, че по отношение на членството на Турция в ЕС „е дошъл моментът за търсене на някаква форма за партньорство, различна от пълноправно членство“, започна търсене на алтернативни модели за сътрудничество. В неформалните проучвания, които се провеждат от европейските институции и мозъчни тръстове, като алтернатива изпъкват „швейцарския модел“ и споразумението за свободна търговия вместо митнически съюз. От друга страна, идеята на германския външен министър Зигмар Габриел за изработване на партньорски модел подобно на този

с Великобритания след Брекзит не беше оценена като реалистична от европейските дипломати.

Основният въпрос по тази тема е свързан с бъдещето на споразумението за митническия съюз между ЕС и Турция. Докато Турция настоява за актуализиране на споразумението, ЕС не дава никакви надежди в тази посока. Освен периодичното прехвърчане на искри между Берлин и Анкара влияние оказват и реакциите на Гърция и Кипър. Основната причина за равнодушното отношение на Евросъюза по този въпрос е, че идеята за разширяването на митническия съюз се опира на тезата, че някой ден Турция ще влезе в ЕС, но на този етап по всичко изглежда, че в скоро време това няма да се случи. В Европейския съюз вече никой не вярва, че Турция може да стане пълноправен член. В замяна на де факто спрелия преговорен процес, се очаква дискусиите за алтернативни модели за партньорство да продължат още известно време.

Заклучение

Както за САЩ, така и за Запада като цяло истинският проблем е управленската система на турския президент. Защото при всяка криза неизвестното в уравнението е непредвидимият ход на Ердоган. Това разбиране се споделя и от Германия, и в Европейския съюз. Пред Ердоган се очертават две възможности. Първата е неприемлива за него, т.е. Турция отново да стане правова държава без намеса в работата на независимите институции начело със съда. Втората възможност е да затегне още повече своя режим с репресивни методи и да затвори страната за външния свят. Втората стратегия се основава на изграждането на образа на външния враг в лицето на САЩ, НАТО, Европейския съюз, от една страна, и рисуването на образа на вътрешен враг в лицето на гюленистите, кюрдското политическо движение, либералите, правозащитните организации и др.

Сред основните критики, които ЕС отправя към Турция, са свързани със свободата на словото и печата, върховенството на закона, разделението на властите и прозрачността в управлението. Тези критики се увеличиха особено при извънредното положение, въведено след неуспешния опит за преврат на 15 юли 2016 г. А поставянето на дневен ред на предложението на връщане на смъртното наказание беше червената линия, която европейските лидери посочиха на Анкара.

Нарастващата тенденция в Турция за системно нарушаване на човешките права, изтезанията в затворите, погазването на законите

Трета част. НОВИ ЗАПЛАХИ ПРЕД СИГУРНОСТТА

във вътрешнополитически план, особено в условията на извънредно положение след опита за преврат, постоянно ще създават главоболия на президента Ердоган, ако той запази западния курс на страната. Ето защо е напълно очевидно, че намеренията на турския президент за отдалечаване от Запада не е в интерес на Турция, а е *sine qua non*, т.е. условие, без което той не може да се задържи на власт.

ФОРМИ НА ОРГАНИЗИРАНА ПРЕСТЪПНОСТ В ЧЕРНОМОРСКИЯ РЕГИОН

Константин Пудин*, e-mail: kpoudin@unwe.bg

FORMS OF ORGANIZED CRIME IN THE BLACK SEA REGION

Konstantin Poudin, e-mail: kpoudin@unwe.bg

***Summary:** The Black Sea region has many specifics, which are determined by its geographic characteristics, the historical development of the countries situated in it (Bulgaria, Georgia, Russia, Romania, Turkey, and Ukraine) and its immediate proximity (Armenia, Azerbaijan, Greece, and Western Balkan countries), their current socio-economic development, and most of all their ethnic, religious and cultural background. Many and diverse interests could be observed in the Black Sea region. Some of them unite the states in it, whereas others are a basis of contradictions between them. One of the interests that should unite the efforts of the countries in the region is the fight against organized crime. This phenomenon has a variety of forms, such as: drug trafficking, trafficking in human beings, migrants smuggling, arm trafficking etc. Organized crime is one of the main threats to the security of modern society. It seriously endangers the interests of the states, violates the rights of their citizens. This paper is dedicated to this problem.*

Key words: Security, Organized Crime, Black Sea Region

* Авторът е доктор по икономика и управление. Доцент в катедра „Национална и регионална сигурност“, УНСС.

Въведение

Черноморският регион представлява изключително интересен обект за изследване от гледна точка на регионалната, европейската и международната сигурност. Той притежава редица особености, които се определят от природо-географските му характеристики, историческото развитие на държавите в него (България, Грузия, Русия, Румъния, Турция, Украйна, а също нямащите пряк излаз на Черно море, но свързани с него Армения, Азербайджан, Гърция, Молдова, Албания, републиките на бивша СФР Югославия), степента на съвременното им социално-икономическо развитие и най-вече от техния етнически, религиозен и културен облик.

Организираната престъпност е една от основните заплахи пред сигурността на съвременното общество. Тя сериозно застрашава интересите на държавите, нарушава правата на техните граждани. Ето защо борбата с нея трябва да бъде основна задача пред националните правителства и международните организации, а сътрудничеството и прилагането на комплексен подход са сред основните начини за нейното изпълнение.

Акцентът в настоящия текст е поставен върху формите на организирана престъпност, които съществуват и се развиват в Черноморския регион. Целта е да бъдат представени най-силно застъпените престъпни дейности като бъдат открити тенденциите в тяхното развитие през последните години. Проучени са различни източници, в т.ч. статистическа информация от национални и международни източници, анализи по проблема и др.

Темата за тероризма, която е пряко свързана с темата за престъпността, не е засегната в настоящата разработка. Проблемите за корупцията и прането на пари, които също имат отношение към нея, не се разглеждат.

1. Сигурността в Черноморския регион

Черноморският регион, респективно неговата сигурност, е изключително интересен най-малко по две причини. Първо, в него е разположена нашата страна – Република България. Поради това националната ни сигурност в голяма степен зависи от цялостното състояние на сигурността в региона. Второ, в него се намира един от най-големите играчи на международната сцена, имащ своите инте-

реси и стремящ се към тяхната реализация на всяка цена – Руската федерация.

Спецификата на Черноморския регион по отношение на сигурността както в миналото, така и днес се определя от няколко неща, в т.ч.: кръстопътното му географско положение (мост между три континента); граница между две религии и култури; етническо разнообразие; наличие на държави с различни запаси от стратегически ресурси, икономически потенциал, политическа тежест в международните отношения и вътрешнополитически системи; близост до региони, отличаващи се с висока конфликтност (Близък Изток, Южен Кавказ, Западни Балкани и т.н.); граница между НАТО и Русия и др. Фактът, че Черно море е вътрешноконтинентално море, оказва влияние върху отношенията между държавите в него и придава допълнителна специфика на регионалната сигурност в тази част на света.¹

Всяка от шестте държави, които имат пряк излаз на Черно море, притежава характеристики, изграждащи цялостната картина на сигурността в региона. България и Румъния са бивши комунистически страни, тръгнали по пътя на демокрацията след 1989 г. и споделящи евро-атлантическите ценности. Те стават членове на НАТО през 2004 г. и на ЕС през 2007 г. За разлика от България, в която съществуват силни симпатии по отношение на Русия, в своята история Румъния не винаги е била в добри отношения с Източния колос и е търсела сближаване със западните държави – най-вече Франция. България е бедна на стратегически суровини – нефт и газ. Румъния притежава запаси от нефт.

Разположена между НАТО и Русия, територията на Украйна се явява естествен буфер между тях и пресечна точка на интересите им. Това междинно положение и редица особености на населението, в т.ч. в етническо и религиозно отношение, са предпоставка обстановката в страната да се поддава лесно на дестабилизиране. Вече няколко години в Украйна се води гражданска война. Наблюдава се политическа нестабилност. Обстоятелства, които неминуемо влияят върху сигурността на целия Черноморски регион.

¹ Пудин, К., 2017, „Влияние на идеологията на пантюркизма върху отношенията в Черноморския и съседните региони“, В Сборник научни трудове Конференция „Глобални заплахы и интегрирана сигурност. Сигурност в Черноморския регион“, организирана от департамент „Национална и международна сигурност“ на НБУ, проведена на 19.05.2017 г., с.336-345

Със своята територия, природни богатства, военна и икономическа мощ Русия е най-големият играч в региона на Черно море. Както в миналото, така и днес той е бил от първостепенна важност за нея. Тя е не само регионален лидер, но играе водеща роля в международните отношения.

Грузия е най-малката по територия страна с излаз на Черно море. Тя има превратна история, която тясно се преплита с историята на Русия. През 2008 г. между двете държави се води война (Войната в Южна Осетия). Грузия се опитва да провежда независима прозападна политика и се стреми към членство в евро-атлантическите структури.

Турция е единствената мюсюлманска държава в региона, имаща пряк излаз на Черно море. Нейната територия се явява естествен мост между Европа и Азия. Страната притежава втората по численост армия в НАТО, както и сериозен икономически потенциал. Всичко това, подплатено със спомена за имперското ѝ минало, поражда амбиции в ислямистките лидери в Анкара тя да разширява влиянието си и от регионална сила да се превърне в нещо повече.

Освен шестте държави, които имат излаз на Черно море, както беше посочено, към този регион се отнасят Армения, Азербайджан, Албания, Гърция, Молдова и Сърбия. Дванадесетте са членове на Организацията за черноморско икономическо сътрудничество – ОЧИС (BSECO). Армения, Азербайджан и Молдова имат общо съветско минало, но и много различия помежду си. Армения е християнска страна. След обявяване на своята независимост в началото на 90-те години, Армения и Азербайджан водят война в населения с етнически арменци анклав Нагорно-Карабах. Той се явява обект на противоречия и до днес. Страната провежда политика на тесни връзки с Руската федерация. Участва в доминираните от Русия Организация на договора за колективна сигурност и Евразийски икономически съюз.

Азербайджан е страна, богата на нефт и природен газ. Факт, който ѝ дава добри възможности за развитие. Много от надеждите за диверсификация на енергийните източници за ЕС се възлагат на проекти, в които износител е именно Азербайджан. Страната се стреми да поддържа добросъседски отношения с Русия и е член на Общността на независимите държави (ОНД). Тя има много добри отношения и с Турция, както на двустранна, така и на многостранна основа. Така например през 1993 г. е подписано споразумение, с което се създава

Международната организация за тюркска култура (TURKSOY), която някои определят като ЮНЕСКО в тюркския свят. Съ-учредители на организацията са Азербайджан, Казахстан, Киргизстан, Туркменистан, Турция и Узбекистан. На Деветата среща на държавните ръководители на тюркскоговорящите страни, състояла са на 3 октомври 2009 г. в Нахичеван, е подписано споразумение (т.нар. Нахичеванско споразумение), с което се създава Съвет за сътрудничество на тюркскоговорящите страни.

Молдова е бивша съветска република, обявила своята независимост през 1991 г. Тя е една от най-бедните държави в Европа и в нея често се наблюдават вътрешнополитически кризи и нестабилност. Подобно на многократно по-голямата Украйна, външнополитическата ориентация на страната е силно зависима от близостта ѝ и историческата обвързаност с Русия. Друг партньор се явява Румъния, която е част от ЕС. Две трети от молдовците са с румънски произход. Езиците в Молдова и Румъния са почти идентични и двете страни имат общо културно наследство.

Гърция е член на НАТО от 1952 г. През 1981 г. страната се присъединява и към Европейската икономическа общност, днес ЕС. Макар и преживяваща сериозни икономически сътресения през последните години, тя си остава водеща държава на Балканите, желан съюзник от страна на по-богатите държави от Западна Европа и привлекателно място за икономическа миграция за гражданите на съседните ѝ държави.

Сърбия и Албания са страни, кандидати за членство в ЕС. Албания е член на НАТО от 2009 г. Страната има излаз на Адриатическо море. През територията ѝ преминава т.нар. Коридор № 8, който свързва Черно и Адриатическо море.

В Черноморския регион попадат още бившите югославски републики Босна и Херцеговина, Македония, Черна гора и Словения. Последните две са държави-партньори в различни инициативи в рамките на ОЧИС, а Хърватия е със статус на наблюдател към същата организация.

Въпреки различните интереси, които всяка от държавите в Черноморския регион има и отстоява, съществуват и много общи предизвикателства, пред които всички те са изправени. Едно от тях е свързано с противодействието на различните форми организирана

престъпност, които се развиват в региона. За това благоприятства географското положение, а също социално-икономическите и политическите особености в отделните държави.

Съгласно чл. 4 на Устава на Организацията за черноморско икономическо сътрудничество една от областите на сътрудничество е именно борбата с организираната престъпност, незаконния трафик на оръжие, наркотици, радиоактивни материали, всички актове на тероризъм и незаконна миграция.

На ниво институции съществуват форми на сътрудничество между държавите в Черноморския регион, чиято цел е противодействие на престъпността. Сред тях е Черноморски форум за сътрудничество (BSCF). Той е създаден по силата на споразумение, подписано през 2007 г. между агенциите за граничен контрол на шестте държави с излаз на Черно море. Основни форми за сътрудничество в рамките на Форума са: обмен на информация, работни групи по конкретни теми, съвместни учения. Освен в противодействие на престъпността тази форма на сътрудничество е насочена и към провеждане на спасителни операции, предотвратяване на последствия от замърсявания, незаконен риболов.

2. Тенденции в развитието на организираната престъпност

Ефектът от дейността на организираната престъпност е подчертано отрицателен. Той е свързан със сериозно нарушаване на основни човешки права. Например трафикът на хора нарушава правото на живот, свобода и лична сигурност, прокламирани в чл. 3 на Всеобщата декларация за правата на човека. Тази престъпна дейност е в противоречие с чл. 5 на същия документ, съгласно който никой не трябва да бъде подлаган на изтезания или на жестоко, нечовешко или унижително третиране.

Организираната престъпност застрашава интересите на държавата. Тя води до намаляване на сигурността в нея и оттук до нестабилност – социална, икономическа, политическа. Съпътствана е и от други вторични форми на престъпност – пране на пари, корупция и т.н. Често пъти с действията си организираните престъпни групи застрашават екологичното равновесие в определени територии.

Организираната престъпност предполага наличието на група от няколко лица. Широко прието е, че минималният им брой е три.

Тази група съществува във времето и преследва определени цели. Това най-често са генерирането на приходи по престъпен начин и/или придобиването на власт.

Съгласно чл. 2 от Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност и протоколите към нея „Организирана престъпна група“ означава структурирана група от три или повече лица, съществуваща в определен период от време и действаща в съгласие с цел извършване на едно или повече тежки престъпления или нарушения установени в тази Конвенция, за получаване, пряко или косвено, на финансова или друга материална облага.

В Наказателният кодекс на Р България, чл. 93, е посочено, че под „Организирана престъпна група“ следва да се разбира структурирано трайно сдружение на три или повече лица с цел да вършат съгласувано в страната или чужбина престъпления, за които е предвидено наказане лишаване от свобода повече от три години...

Други характеристики на организираните престъпни групи могат да бъдат (без да са задължителни): разпределение на ролите и задачите на всеки участник в нея; използване на някаква форма на вътрешна дисциплина и контрол; използване на насилие или други средства, подходящи за сплашване за постигане на целите; упражняване на влияние върху политиката, медиите, публичната администрация, правоприлагането, правораздаването или икономиката чрез корупция или други средства; използване на търговски или бизнес-подобни структури; ангажиране с пране на пари; работа на международно ниво.

Една от първите дефиниции на понятието „организирана престъпност“, залегнали в националните законодателства на страните, е тази в *Част F – Дефиниции* на щатския Закон за контрол над престъпността в омнибусите и безопасността на улицата от 1968 г. Тя гласи: *„Организирана престъпност означава незаконна дейност на членове на високо организирано, дисциплинирано сдружение, ангажирано с доставката на незаконни стоки и услуги, включително, но не само, хазарт, проституция, лихварство, наркотици, рекет и други незаконни дейности на членовете на това сдружение.“*²

През 2013 г. ЕВРОПОЛ докладва за наличието на най-малко 3 600 международно действащи организирани престъпни групи (ОПГ) в ЕС.

² The US Omnibus Crime Control and Safe Streets Act of 1968, Title I – Law Enforcement Assistance, Part F – Definitions, Sec. 601

В SOCTA (Serious and Organized Crime Threat Assessment) 2017 ЕВРОПОЛ идентифицира около 5 000 международни ОПГ, които се разследват в ЕС. Това увеличение е следствие преди всичко от далеч по-добрата разузнавателна картина. То е и индикация за промени в криминалните пазари и появата на по-малки групи и на отделни престъпни предприемачи, ангажирани с определени престъпни дейности, особено такива, които се извършват онлайн.³

Около 45% ОПГ, които са докладвани в SOCTA през 2017 г., са ангажирани с повече от една престъпна дейност. Делът на тези поликриминални групи се е увеличил драстично в сравнение с 2013 г.⁴ ОПГ действащи в повече от три държави представляват 70% от ОПГ, действащи на международно равнище. В повече от седем държави действат едва 10% от тези групи.

Отново според доклада на ЕВРОПОЛ повече от 1/3 от ОПГ в ЕС са ангажирани с производството и дистрибуцията на наркотици. Други ключови престъпни дейности са организирани престъпления срещу собствеността, каналджийство, трафик на хора, акцизни измами.⁵

В публикацията на Офиса на ООН за наркотиците и престъпленията „Глобализация на престъпността (Оценка на заплахата от международната организирана престъпност)“, като основни форми на организираната престъпност са разгледани: трафик на хора, каналджийство, трафик на наркотици, трафик на оръжие, трафик на природни ресурси, фалшифициране на стоки, пиратство, киберпрестъпления.⁶

Във вече споменатия доклад на ЕВРОПОЛ от 2017 г. като основни престъпни дейности в ЕС са анализирани и оценени десет основни направления: киберпрестъпления, трафик на наркотици, посегателство върху лично имущество, трафик на хора, фалшификация на валута, измами, в т.ч. с акцизи, с ДДС и др., трафик на оръжие, корупция в областта на спорта, измами с интелектуалната собственост, организирани престъпления срещу собствеността, екологични престъпления.

³ EUROPOL, 2017, SOCTA EU Serious and Organized Crime Threat Assessment. Crime in the age of technology, , p. 7

⁴ Пак там, p. 15

⁵ Пак там.

⁶ UNODC, 2010, The Globalization of Crime (A Transnational Organized Crime Threat Assessment)

3. Организирана престъпна дейност в Черноморския регион

През териториите на държавите в Черноморския регион, а също през акваторията на Черно, Азовско, Егейско и Мраморно море, проливите Босфор и Дарданели организираната престъпност е изградила и поддържа основни канали за незаконно придвижване на наркотици, оръжие, хора и контрабандни стоки от Близкия Изток и Централна и Южна Азия към Европа.

Международният трафик на наркотици и хора остават водещи престъпни дейности за региона. Към тях трябва да се прибави и контрабандата на различни стоки – алкохол, тютюн, тютюневи изделия и др. Предвид процесите в Близкия Изток през последните години, в Черноморския регион силно засилено е прехвърлянето на мигранти (известно още като каналджийство) от Близкия Изток и Централна Азия към Европа и на съмнителни елементи от Европа към Близкия Изток. Специфичен вид престъпления са престъпленията, свързани с ядрената сигурност и по-конкретно трафикът на ядрени материали.

Трафикът на наркотици е най-доходоносният престъпен бизнес през последните десетилетия. Черноморският регион се явява главно транзитен за трафика на наркотични вещества, като много малка част се разпределя за местния пазар. За това свидетелстват многобройните разкрития на властите в държавите, често пъти действащи в сътрудничество помежду си. Основният поток е от Афганистан към различните части на Европа. Синтетичните наркотици се движат в обратна посока – от Западна Европа към Балканите и Азия. Малки количества се произвеждат на територията на региона – основно канабис.

През ноември 2017 г. турският министър на търговията и митниците Бюлент Тюфенкчи, цитиран от Анадолската осведомителна агенция, посочва, че в резултат на 5 000 операции през първите 11 месеца на същата година обемът на конфискуваните наркотици в Турция е рекордно голям – 26 т. Стойността им възлиза на \$ 547.7 млн. За същия период на 2016 г. обемът е бил едва 2.3 т.⁷

През 2017 г. българските митнически власти също за задържали рекордни количества наркотични вещества. По информация на Агенцията „Митници”, разпространена от средствата за масова информация, в

⁷ „Drug seizures in Turkey reach 'all-time record'”, 30.11.2017, <<http://aa.com.tr/en/todays-headlines/drug-seizures-in-turkey-reach-all-time-record/986258>>, [20.12.2017]

периода януари-септември 2017 г. само при 8 случая са задържани 577 кг. хероин. Това количество е с 60% повече от задържаното през цялата 2016 г. Освен хероина, всички други видове заловени наркотици са с 10% повече в сравнение с 2016 г. Задържаното количество кокаин е малко над 27 килограма.⁸

Наред със законната търговия с оръжие и боеприпаси от и през Черноморския регион, която бележи покачване през последните години, тенденции към повишаване се наблюдава и по отношение на незаконния трафик.⁹ *Трафикът на оръжие*, разбираан като всеки случай на незаконна покупка, продажба, доставка, движение или прехвърляне на оръжие, неговите части или амуниции, в Черноморския регион е свързан преди всичко с конфликтите, които се водят в него или в близост до него.

Позовавайки се на различни източници, изследователи от TRANSCRIME обобщават, че основните доставчици на незаконно оръжие в Европа са бившите югославски републики, бившите съветски републики и държави от Близкия Изток. В същия доклад се посочва, че Балканите са бил основен източник на огнестрелни оръжия от края на Студената война поради наличието на много запаси в региона.¹⁰

Поне по официални данни конфискуваните количества на незаконно продавано, закупено, транспортирано или прехвърлено оръжие през последните 5-6 години не са големи. Въпреки това този вид трафик се развива в региона. Организираната престъпност се възползва от ситуацията в Украйна, от която се изнася оръжие за Русия или през нейната територия, или през черноморското пристанище Одеса за воюващи групировки в Северен Кавказ, Северна Африка и Близкия Изток. Има случаи на заловено оръжие от Украйна за Западна Европа.¹¹

8 „2017-a – рекордна по заловена дрога“, 02.09.2017, <<https://www.dnes.bg/crime/2017/09/02/2017-a-rekordna-po-zalovena-droga-kriiat-ia-v-plochki-v-piureta.352256>>, [18.12.2017]

9 Marzouk , Lawrence, Ivan Angelovski, Miranda Patrucic, „Making a Killing: The 1.2 Billion Euro Arms Pipeline to Middle East“, *BalkanInsight*, 27.07.2016, <<http://www.balkaninsight.com/en/article/making-a-killing-the-1-2-billion-euros-arms-pipeline-to-middle-east-07-26-2016>>, [17.01.2018]

10 *Fighting Illicit Firearms Trafficking Routes and Actors at European Level*, Final Report of Project FIRE, 2017, Ed. Ernesto Savona and Marina Mancuso, p. 56

11 Prentice, Alessandra , Anton Zverev, „Ukraine, after war, becomes a trove for black market arms trade“, 25.07.2016, <<https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-arms-insight/ukraine-after-war-becomes-a-trove-for-black-market-arms-trade-idUSKCN1050ZE>>, [17.01.2018]

Трафикът на хора е много сериозен проблем в световен мащаб. По същество представлява престъпна дейност, нарушаваща основни човешки права. Неслучайно е наричан „съвременно робство“. Съществува под най-различни форми, като най-разпространени са трафикът на хора с цел сексуална и трудова експлоатация. Според Глобалния доклад за трафика на хора, представен през 2016 г. от Офиса за наркотиците и престъпността на ООН, делът на трафика за сексуална експлоатация е 54%, на трафика за трудова експлоатация е 38%, а на останалите форми на трафик на хора се падат 8%.¹² Основната причина, която го обуславя, е бедността и съществуващите икономически условия като цяло.¹³ Други причини са наличието на конфликти, които причиняват предвиждането на големи маси от уязвими хора, а също културните условия в отделните страни.

Социално-икономическият профил на държавите в Черноморския регион, наред с неговото географско положение, предопределят той да бъде преди всичко източник и транзитна територия за жертвите на трафик на хора. Преобладаващи са трафикът на хора с цел сексуална и трудова експлоатация. Наблюдава се и специфични видове трафик – трафик/продажба на бебета и трафик на органи.

Трудно може да бъде дадена точна статистика за броя на жертвите на трафик на хора в рамките на държавите от Черноморския регион и такива, които произлизат от него. Много от случаите не са известни, а жертвите се местят от едно място на друго. Понякога самите жертви не се възприемат като такива. Обикновено данните се отнасят за минал период, една-две години назад във времето (напр. Глобалния доклад за трафика на хора за 2016 г. на Офиса за наркотиците и престъпността на ООН представя данни за периода 2012-2014 г.)

Установено е, че млади жени от България, Молдова, Украйна, Румъния и Русия, а също Албания, Македония и Сърбия стават жертви на трафик на хора с цел сексуална експлоатация в по-богатите страни на

12 2016 Global Report on Trafficking in Persons, UNDCO, <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/2016_Global_Report_on_Trafficking_in_Persons.pdf>, p. 6

13 Пудин, К., „Социално-икономически причини за трафика на хора“, 2010, В „Трафик на хора. Социално-икономически аспекти.“, Ч. 1, монография на катедра „Национална и регионална сигурност“ и Център за стратегически изследвания в отбраната и сигурността, УНСС, научна редакция проф. д-р Стефан Христов, УИ „Стопанство“, с. 59 – 69

Западна, Южна и Северна Европа. В цитирания вече Глобален доклад за трафика на хора за 2016 г. на ООН е посочено, че за периода 2012-2014 г. около 47% от жертви на трафик на хора в Западна и Северна Европа, вкл. Гърция и Турция са от Централна (14%) и Югоизточна Европа (33%). Жертви от България или Румъния са открити почти във всяка страна в този подрегион. Делът на жертвите от Западните Балкани е по-малък.¹⁴

Турция и Гърция, като по-богати държави, освен транзитни територии са и крайна дестинация за някои от видовете трафик на хора. Турция е крайна дестинация за жертви на трафик на хора с цел сексуална експлоатация от балканските страни, а също от държави от Източна Азия и Близкия Изток. През последните години в страната стават известни много случаи на трафик на органи. В Гърция се забелязва засилен трафик на хора с цел трудова експлоатация, а също трафик на бебета от България.

Русия също е източник на трафик на хора. Много примери свидетелстват за наличието на добре организирани банди, често пъти ръководени от жени, които се занимават с рекрутирането на жертви с цел сексуална експлоатация.

Каналджийство, свързано с незаконното прехвърляне на хора през държавните граници на една страна в друга, е изключително засилено през последните години в Черноморския регион. През него преминава т.нар. Балкански маршрут, по който големи потоци от хора от Африка (Судан, Нигерия, Етиопия, Чад), Близкия Изток (Сирия, Иран, Ирак) и Централна Азия (Афганистан) се придвижват към Западна Европа и преди всичко към Германия.

Балканският маршрут започва от Турция. Избягвайки сухоземната граница с България и Гърция, по която са изградени възпрепятстващи съоръжения, мигрантите достигат гръцките острови в Егейско море. След което продължават през Македония, Сърбия, Хърватия и Унгария към крайната си цел Германия или Италия.

Особено критичен от гл. т. на миграционните потоци е периодът 2015-2016 г. През септември 2015 г. 1 млн. мигранти, тръгнали от Турция, много бързо достигат Западна Европа. Придвижването им е улеснено от решението на правителствата на държавите, през които

14 2016 Global Report on Trafficking in Persons, p. 75

транзитно преминават мигрантите, да не се противопоставят и да им окажат съдействие.¹⁵

След промяна в позицията на правителствата на държавите от този Балкански маршрут и взетите мерки, започва да се наблюдават случаи на придвижване през Черно море. Мигрантите тръгват от турски черноморски пристанища и се отправят към Румъния.¹⁶

Въпреки че България не е в епицентъра на Балканския маршрут, каналджийството се развива и тук. През септември 2015 г. българските власти разбиват канал за прехвърляне на мигранти от България в Сърбия. Задържани са двама каналджии – български граждани и 58 афганистанци. Това съвсем не е единственият случай. През май 2017 г. е разбит канал за незаконно преминаване на границата, който е действал на летище „София“.

Контрабандата, разбираана като незаконно транспортиране на стоки през държавни граници в нарушение на установените правни норми, е добре организирана в Черноморския регион. Обект на тази престъпна дейност стават различни видове акцизни стоки – тютюн и тютюневи изделия, алкохол, а също детски играчки, дрехи, луксозни стоки и др. Някои от тях се произвеждат в рамките на региона, други се внасят от други региони. Част от тях преминават транзит, друга част остават, за да бъдат пласирани в него.

Подобно на наркотиците, количествата на задържани от властите на държавите в Черноморския регион незаконни цигари и тютюневи изделия бележи ръст през последните години. Интересното при контрабандата на тютюн и тютюневи изделия е, че освен от и за съседни региони, тя се извършва и между държавите в Черноморския регион.

За организираността на контрабандата на цигари в Черноморския регион също свидетелстват много на брой примери. През лятото на 2015 г. турските власти конфискуват 3.5 млн. къса цигари (на стойност \$ 8 млн.) на границата с Грузия – ГКПП Сарп. Арестувани са 15 лица, като 5 от тях са митнически служители.¹⁷ В рамките на операция „Щит“, провеждана срещу контрабандата на цигари от Национална агенция

¹⁵ Quercia, P., „The Balkans and the Black Sea”, Osservatorio Strategico 2017– Year XIX issue V, p. 17

¹⁶ Пак там

¹⁷ „Customs make Turkey's largest cigarette seizure”, 05.08.2015, <<http://aa.com.tr/en/turkey/customs-make-turkeys-largest-cigarette-seizure/19633>>, [05.08.2017]

„Фискална администрация“, през март 2014 г. румънските митничари изземват в пристанището на гр. Констанца рекордните за страната 14 млн. къса нелегални цигари (на стойност EUR 2.8 млн.). Цигарите са открити в кораб, превозващ по документи хартия за копирни машини от Тайланд. Крайната дестинация на „хартията“ е Букурещ. През декември 2012 г. в Албита, край бреговете на р. Прут, на границата с Молдова, румънските власти конфискуват 12 млн. къса цигари.¹⁸

В началото на 2017 г. Агенция „Митници“ в България отчита за 2016 г. задържани над 43.9 млн. къса нелегални цигари, което е с 47.0% повече в сравнение с 2015 г. Задържаният нелегален тютюн за пушене е с 80% повече или общо 51 722 кг.¹⁹ Количеството задържани цигари в периода януари-ноември 2017 г. е 36.6 млн. къса, което е по-малко в сравнение с 2016 г., но повече от 2014 г. – 32.2 млн. къса и 2015 г. – 27.7 млн. къса. През 2012 г. българските митнически служители са задържали рекордните 83.6 млн. къса цигари.²⁰

Трафикът на ядрени материали в Черноморския регион следва да се разглежда в контекста на ядрената сигурност. Според дефиницията на Международната агенция за атомна енергия (МАЕА) тя предполага предотвратяване и разкриване, а също реакция при кражби, саботажи, неоторизиран достъп, незаконно прехвърляне или други злонамерени действия, свързани с ядрени или други радиоактивни вещества или техните прилежащи съоръжения.²¹

Трафикът на ядрени и други радиоактивни вещества е признат за потенциална заплаха за международната сигурност и неразпространението на ядрени оръжия в началото на 90-те години. Макар че инциденти от рода на кражби и загуба на контрол над радиоактивни вещества са наблюдавани и по-рано, колапсът на бившия Съветски съюз през 1991 г. е водеща причина за появата на тази реална заплаха.²² При

18 „Record cigarette seizure in Constanta Port: 14 million cigarettes worth almost EUR 3m“, 14.03.2017, <<http://www.romaniajournal.ro/record-cigarette-seizure-in-constantina-port-14-million-cigarettes-worth-almost-eur-3m/>>, [04.01.2018]

19 Годишен отчет за 2016 г., Агенция „Митници“, <<http://www.customs.bg/bg/pubs/7028>>, [04.01.2018]

20 Задържани цигари и тютюн, предназначени за нелегално разпространение 2012 – 2017 – до ноември 2017 г вкл., <<http://www.customs.bg/bg/page/302>>, [04.01.2018]

21 IAEA Nuclear Security Culture Series № 7, Vienna, 2008, p. 3

22 Zaitseva Lyudmila, Friedrich Steinhäusler, „Nuclear Trafficking Issues in the Black Sea Region“, EU-Non-proliferation Consortium. Non-proliferation Papers, № 39, 2014, p.4

тези условия се оказва, че в региона на Черно море рискът от трафик на ядрени материали е висок. По данни на Международната агенция за атомна енергия (МААЕ), която от 1995 г. поддържа База от данни за инцидентите и трафика на радиоактивни материали, през последните години се отчита увеличаване на случаите на неоторизиран достъп до радиоактивни материали, а също кражбите и загубите на такива.²³

В публикацията си *Зайцева и Стайнхауслер*, позовавайки се на Станфордската База от данни за контрабанда, кражба на ядрени материали и радиоактивни източници извън контрол (DSTO) посочват, че в периода 1991-2012 г. в държави-членки на Организацията за черноморско икономическо сътрудничество (без Албания и Сърбия) са регистрирани 631 случая на трафик на ядрени материали. Повече от половината – 298 са на територията на Руската федерация. На второ място в тази класация е Украйна, следвана от Турция, Грузия и Румъния. Същите автори подчертават, че е възможно инцидентите в някои от страните да са по-високи от регистрираните.²⁴

Изброените форми на организирана престъпност в Черноморския регион често са съпътствани от други престъпни явления. Например едно от тях е *прането на пари*. Както отбелязва *Георги Петрунов*, то представлява вторична престъпна дейност, при която генерираните от престъпна дейност „мръсни пари“, се появяват като „чисти“ – така сякаш са получени от легална дейност.²⁵

Друго такова съпътстващо явление е корупцията. Съществуват много дефиниции на понятието. Една от тях е на Световната банка. Според нея корупцията представлява злоупотреба с обществена власт в частна полза. В Юридическия речник *Георги Георгиев и Любен Велинов* обясняват явлението корупция по следния начин: „антиобществено явление, характеризиращо се с морална поквара на личността или социална група и с противозаконно използване на служебно или друго положение за получаване на противозаконна облага. Най-ярката проява на корупцията е подкупът.“²⁶

23 IAEA Incident and Trafficking Database (ITDB), Incidents of nuclear and other radioactive material out of regulatory control, 2016 Fact Sheet

24 Zaitseva Lyudmila, Friedrich Steinhäusler, Цит.съч., р.8

25 Петрунов, Г., 2013, „Противодействие на изпирането на пари“, ИК-УНСС, с.

18

26 Георгиев, Г. Хр., Л. Ст. Велинов, 1994, „Юридически речник“, изд. „Отечество“, с.51

Съществува връзка между организираната престъпност и тероризма. Често пъти дейността на терористични организации се финансира от престъпна дейност.

Заклучение

Черноморският регион не може да бъде разглеждан като самостоятелен субект в международните отношения, но би могъл да се разглежда като субект на сигурността. Върху цялостната картина на сигурността в него оказват влияние кръстопътното му географско положение, а също и фактът, че се явява граница между две религии и култури, етническото разнообразие, наличието на държави с различни запаси от стратегически ресурси, икономически потенциал, политическа тежест в международните отношения и вътрешнополитически системи.

Дейността на организираната престъпност (местна, национална и транснационална) е изключително активна в Черноморския регион. Тя се проявява в най-различни форми, като най-разпространени са различните видове трафик. Водещо място сред тях има трафикът на наркотици и трафикът на хора с цел трудова и сексуална експлоатация. През последните години изключително засилени са каналджийството, а също контрабандата на различни акцизни стоки – тютюн, тютюневи изделия, алкохол и др. Широко разпространени са и вторичните престъпни дейности, в т.ч. корупцията и прането на пари.

Всяка от страните в региона провежда своя политика за справяне със заплахата, наречена „организирана престъпност“, включваща разработването на съответните документи на стратегическо, организационно и оперативное ниво, а също заделянето на съответните ресурси – човешки, материални и финансови. За да бъде ефективно противодействието срещу нея е необходимо обединяването на усилията на държавите в региона. Само така негативните икономически и социални последици за тях, от които страдат и обикновените граждани, ще бъдат ограничени.

ЗАЩИТАТА ОТ БЕДСТВИЯ – ОБЩА МИСИЯ НА ИНСТИТУЦИИТЕ, ВОЕННИТЕ, ГРАЖДАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ И ОБЩЕСТВОТО

Щерион Джунджуров*, e-mail: eng.shteriondzhundzhurov@abv.bg

THE PROTECTION FROM DISASTERS – PRIORITY COMMON MISSION FOR THE STATE ACTORS, MILITARY, NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS AND THE SOCIETY

Shterion Dzhundzhurov, e-mail: eng.shteriondzhundzhurov@abv.bg

***Summary:** The report puts forward invulnerable arguments and categorical evidences to sustain the exigent necessity for the constitution of the **STATE AGENCY FOR PROTECTION FROM DISASTERS**, institutionalising the expedience of the establishment of the contemporary and modern system for operative scientific prognostication and strategic – outstanding administrative performance – management of the risk and the protection from disasters – substantial element from the architecture of the system for civil security and a key component from the infrastructure of the national security and the universal, integral and comprehensive, global architecture of the*

* Авторът е инженер и магистър по национална сигурност и отбрана от Военна академия „Георги Стойков Раковски“, гр. София 2011 г. Бил е заместник главен директор (12.05.2008 г. – 30.06.2009 г.) в Главна дирекция “Национална служба „Гражданска защита“ на Министерство на извънредните ситуации. Завършил Семинара „Транс-Атлантическа Гражданска Сигурност (СТАГС)“ към Европейския център за изследвания в областта на сигурността „Джордж Маршал“ (9-30 юли, 2008 г.) в Гармиш-Партенкирхен, Германия.

security, aiming at the highest, through addition of complementary value and considerable benefits from combination and upgrade of the existing „European best practices of implementation of the model for Total Quality Management” with the nonconventional innovative Wise Men’s Boards Institutes Strategy – self-improving, trailblazing mechanisms for constructive combination of traditional approach with proactive ones, to achieve a sustainable capabilities for strategic highly versed protection of the population and the infrastructure from disasters and to set the Individual a.k.a. Personal security operations in the center of the planning of the Security system today.

Keywords: *STATE AGENCY FOR PROTECTION FROM DISASTERS, European best practices of implementation of the model for Total Quality Management, Wise Men’s Boards` Institutes Strategy.*

„Да следваш Небето и Земята в действие и покой се нарича „гражданско начало”. Да наказваш престъпниците, когато времето е благоприятно за това, се нарича „военно начало”. На гражданското начало съответства разумността, а на военното – силата. Благодарение на разумността може да се познае Небето, благодарение на силата се постига страшен образ.”

Лао Дзъ, II в.пр.Хр. ¹

Съвременните, модерни схващания за сигурността като първо-степенно морално и юридическо право, задължение и приоритет на държавата, националната и международната политика, все повече се изпълват с невоенен смисъл и контекст. Провеждането и ръководството на националната политика в областта на гражданската сигурност, защитата на живота и здравето на населението, опазването на околната среда и имуществото при бедствия са ключови компоненти на националната сигурност и са неделима част от държавния суверенитет.

¹ „Изкуството на войната – древни китайски трактати”, ИЗ „ЧЕТИРИ КАНОНА НА ЖЪЛТИЯ ВЛАДЕТЕЛ”, Райчо Радулов, Венедикта Григорова превод, 2001 г., Книгоиздателска къща „Труд”, 2005 г., стр. 29

Поуките от бедствията, причинили загубата на много животи и огромни екологични и материални щети, налагат необходимостта от разширяване обхвата и дълбочината на разбирането за „бедствие“: „Бедствие е значително нарушаване на нормалното функциониране на обществото, предизвикано от **човешка дейност** и природни явления, водещо до негативни последици **за човешкото здраве и качеството на живот на населението**, имуществото, икономиката и за околната среда, предотвратяването, овладяването и преодоляването на което надхвърля капацитета на системата за обслужване на обичайните дейности по защита на **гражданите и поддържане на нормални условия за здравословен, социален и икономически живот.**”²

Проницателното оперативно прогнозиране и управление на риска, тъй като „ако не се замисляш над далечните неща, непременно ще изпиташ неприятности от това, което се намира наблизо”^[3], и проактивната превенция – защото „за да се запази държавата в благополучие, най-ценното са предпазните мерки”⁴, са не просто наложително необходими, а задължителни условия за преминаване от „защитата при” към ефективна и ефикасна „защита от бедствия” с цел опазване живота, здравето, достойнството и правата на личността, и създаване на условия за свободно развитие на човека (сигурност на индивида) и гражданското общество, в съответствие с разпоредбите на чл. 4 от Конституцията на Република България, съгласно чл. 5, на която „Конституцията е върховен закон и другите закони не могат да ѝ противоречат”.

Неотложната необходимост от качествено нов подход към управлението на риска и на защитата от бедствия **превърща приеждането**, след обсъждане от експертите, представителите на гражданското общество и институциите, **на изцяло нов по философия и съдържание Закон за защита от бедствия⁵ и конституирането на Държавна агенция за защита от бедствия (ДАЗБ)** в първостепенна задача. Съвременната

2 Проект „Предисловие” IUVENALIS 2012: КОЙ ЩЕ НИ ПАЗИ ОТ ПАЗАЧИТЕ?“, инж. Щерион Димитров Джунджуров, ПАНЕЛ I. ДЪРЖАВНА АГЕНЦИЯ ЗА ЗАЩИТА ОТ БЕДСТВИЯ, стр. 22

3 „Изкуството на войната – древни китайски трактати”, КК „Труд”, 2005 г., Джугъ Лян – Джугъ Кунмин, „Шестнадесет правила за разумно управление”, стр. 466

4 „Изкуството на войната – древни китайски трактати”, Райчо Радулов, Венедикта Григорова превод, 2001 г., Книгоиздателска къща „Труд”, 2005, стр. 126

5 Проект „Предисловие” IUVENALIS 2012: КОЙ ЩЕ НИ ПАЗИ ОТ ПАЗАЧИТЕ?“, инж. Щерион Димитров Джунджуров, Приложения, Проект на Закон за защита от бедствия, стр. 178 – 231

система за провеждане на държавната политика във връзка с научното прогнозиране на риска от бедствия, стратегически и организационно ефективното управление на защитата от бедствия и предоставянето на убежище, статут на бежанец и хуманитарен статут на чужденци в Република България са елемент от системата за гражданска сигурност, ключов компонент от инфраструктурата на системата за национална сигурност и на общата, цялостна и всеобхватна архитектура на сигурността. Те, също така, са и **инструменти за**

- **поставяне сигурността на гражданина**, т.е. индивидуалната и социална сигурност на индивида, **в центъра на непрекъснатото усъвършенстване системата за гражданска сигурност на системата за национална сигурност**,

- **„преодоляване на фрагментацията на дейностите по функционални звена, подобряване на хоризонталната, сечаша функционалните звена, кооперация”** (Стратегия „Дейностите да се управляват в рамките на процесите, в които са включени”),

- **реално, ефективно и ефикасно преминаване от „защита при” към „защита от бедствия”,**

- **постигане на устойчиво развитие, „което удовлетворява нуждите на сегашните поколения, без да подлага на риск способността бъдещите поколения също да удовлетворяват своите нужди”,**

- **цялостно уреждане на обществените отношения, права и задължения в областта на управлението на риска и на защитата от бедствия, и**

- **превърщане на управлението на риска и защитата от бедствия в обща мисия на институциите, военните, гражданските организации и обществото.**

„Радикалните, всеобхватни и все още трудно управляеми промени, настъпващи с постепенната мрежовизация на структурите и предизвикателствата, на източниците на несигурност и нестабилност, на акторите (няма по-удачен термин за actors) и агентите в глобалните, континенталните, регионалните и националните процеси”⁶ все по-категорично и логично налагат **необходимостта от търсене/предлагане и прилагане на нов тип, креативни секторни решения с фокус „идентификацията, анализът, оценката, въздействието и мониторингът**

⁶ Петте нива на сигурността, Николай Слатински, „Военно издателство” ЕООД, Предговор, <http://nslatinski.org>

на рисковете, т.е. за цялостно всеобхватно управление на риска⁷ чрез децентрализиране и административно реформиране на съществуващите структури/агенти, оптимизиране, повишаване ефективността и коефициента на полезно действие „на държавната администрация за реализиране на ефективни политики, качествено обслужване на гражданите и бизнеса и създаване на условия за устойчив икономически растеж и заетост”⁸.

Сложната, динамична и постоянно променяща се среда на сигурност, раздирана с нарастващ интензитет от природни бедствия, и необходимостта от цялостното уреждане на обществените отношения, права и задължения във връзка с организационно съвършеното управление на риска и на защитата от бедствия, посредством изграждане на съвременни, модерни структури за научно прогнозиране на риска и ефективна и ефикасна гражданска – не-военна и не-полицейска – защита от бедствия, предопределят, обосновават и налагат като **логично, аргументирано и целесъобразно** приемането на изцяло нов по философия и съдържание нормативен акт с наименование **„Закон за защита от бедствия”** и регламентирането на статута, устройството, дейността и правомощията на **държавна агенция** с възможно **наименование Държавна агенция за защита от бедствия** – юридическо лице на бюджетна издръжка, непосредствено подчинена на Министър-председателя на Република България.

Мисия: ДАЗБ самостоятелно и съвместно с други държавни органи разработва и прилага нови политики и „добри” практики за обединяване усилията на органите на изпълнителната власт и други органи на управление, на юридически лица, неправителствени организации и гражданите за провеждане на **държавната политика по ефективно и ефикасно предотвратяване, ограничаване и преодоляване на последиците от бедствия, възстановяване на нормалните условия за здравословен, социален и икономически живот на гражданите, и във връзка с предоставянето на убежище, статут на бежанец и хуманитарен статут на чужденци в Република България.**

⁷ Петте нива на сигурността, Николай Слатински, „Военно издателство” ЕООД, 2010, стр.215

⁸ ОП „Административен капацитет” 2007 – 2013 г., МДААР, 2007, <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments>, стр. 8

Приоритети:

1. Оперативна дейност (със средносрочен хоризонт) – **научно прогнозиране** за целите на стратегическото управление на риска и защитата от бедствия, което включва:

а) **информационно-аналитична дейност** – събиране, обработване, систематизиране, съхраняване, анализиране, използване и предоставяне на информация на държавни органи, организации, юридически лица и граждани за събития, процеси и тенденции, които засягат или застрашават качеството на живот и здравето на населението, имуществото и околната среда в размери, изискващи предприемането на мерки с участието на специални сили и ресурси за възстановяване на нормалните условия за социален и икономически живот

б) **прогностична дейност** – научното прогнозиране включва изграждане на стратегически способности за цялостно и всеобхватно информационно изобразяване/пресъздаване на базата на съществуващите данни, знания и научнообосновани, аналитични и прогностични методи и техники за предвиждане и формулиране на възможните сценарии на възникване, развитие и оценка на последиците от бедствени и аварийни ситуации за населението и околната среда;

в) **създаване на реалистични модели за предотвратяването, ограничаване и възстановяване от бедствия**, с цел получаване на „знанието”, което „притежава качествата пълнота на виждането и заедно с това предвиждане на събитията”⁹, защото „Оглеждайки вече станали събития, може да се предвидят събития бъдещи... Като забележиш постъпките на лоши хора, трябва да вършиш делата така, че да не ги допуснеш пак.”¹⁰

2. Защита от бедствия (превенция) – проактивна ефективна и ефикасна превантивна дейност, защото „предпазвайки се от опасностите, можеш винаги да живееш в спокойствие. Предпазвайки се от гибелта, можеш да запазиш живота си.”¹¹ – мерки за недопускане на

9 „Изкуството на войната – древни китайски трактати”, КК „Труд”, 2005 г., „Принципи на китайската стратегия”, стр. 77

10 „Изкуството на войната – древни китайски трактати”, КК „Труд”, 2005 г., „Книга на основите”, стр. 53

11 „Изкуството на войната – древни китайски трактати”, КК „Труд”, 2005 г., „Книга на основите”, стр. 54

драматични, съпроводени с висок риск от неблагоприятно развитие и провал на възстановителните процеси, предизвикани от природни бедствия, техногенни аварии или други критични извънредни обстоятелства, бедствия или тенденции, които засягат или застрашават живота и здравето на населението, имуществото и околната среда в размери, изискващи предприемането на мерки.

3. Защита при бедствия (реакция), която включва:

а) организиране, координация, ръководство и контрол при осъществяването на **проактивна превантивна противопоградова защита** и провеждане на спасителни и неотложни аварийно-възстановителни работи (СНАВР);

б) **своевременна и адекватна психологическа помощ;**

в) **незабавно предприемане на действия по осигуряване на подслон и храна до преодоляване на последиците от бедствия;**

г) **незабавно предприемане на действия по предоставяне на финансова помощ** на пострадалите за преодоляване на последиците от бедствия и възстановяване на нормалните условия за здравословен, социален и икономически живот на гражданите. [*¹²];

д) **своеременно предприемане на действия по предоставяне на убежище, статут на бежанец и хуманитарен статут на чужденци в Република България.**

Основни структурни звена:

Главна дирекция „Информационно-аналитична дейност, координация и оперативно прогнозиране“ – специализирана структура за оперативно научно прогнозиране – информационно-аналитична и прогностична дейност, наблюдение и координиране на защитата от бедствия;

Главна дирекция „Гражданска защита“ (ГД „Гр.З“) – национална специализирана административна структура на ДАЗБ за предотвратяване, ограничаване и преодоляване на последиците от бедствия, аварии и катастрофи, с изключение на пожари. В допълнение към регламентираните с настоящия ЗЗБ и ЗМВР дейности по предотвратяване, ограничаване и преодоляване на последиците от бедствия, и възстано-

*12 Пернишко земетресение (2012), Щети, http://bg.wikipedia.org/wiki/Пернишко_земетресение_2012

вяване на нормалните условия за здравословен, социален и икономически живот на гражданите (**с цел децентрализация на контрола, цялостност и всеобхватност на защитата**), ГД „Гр.З“ осъществява и:

- **радиационна, химическа и биологическа защита и контрол в зоните на граничните контролно-пропускателни пунктове;**

- **контролна дейност във връзка с прилагането на превантивни мерки за защита от вредното въздействие на водите**, понастоящем осъществявана от Министерство на околната среда и водите (МОСВ);

- **планинско спасяване**, понастоящем осъществявано от Планинската спасителна служба (ПСС) – специализирана организация в състава на Българския Червен кръст¹³.

Главна дирекция „Пожарна безопасност“ – национална специализирана структура на ДАЗБ за осигуряване на пожарна безопасност и спасяване (цялостност и всеобхватност на защитата) – дейност, осъществявана от МВР.

Главна дирекция „Спешна медицинска помощ“ – национална специализирана структура на ДАЗБ за оказване на медицинска помощ при спешни състояния (ефективност, ефикасност, цялостност и всеобхватност на защитата от бедствия, преодоляване недостига на квалифициран персонал в спешната помощ) – дейност, осъществявана от Министерството на здравеопазването.

Специализирана дирекция „Търсене и спасяване на море“ – национална специализирана структура на ДАЗБ за търсене и спасяване на море (**със седалище Варна – цялостност и всеобхватност на защитата**) – дейност, осъществявана от Морския спасително-координационен център (МСКЦ) – Варна, част от структурата на Изпълнителна агенция „Морска администрация“ (ИАМА) на Министерството на транспорта, информационните технологии и съобщенията

Специализирана дирекция „Противоградова защита“ – национална специализирана структура на ДАЗБ за **наблюдение на атмосферните процеси и провеждане на проактивни въздействия за ефективна и ефикасна и ефикасна, превантивна, противоградова защита на зърнено-житните култури, използвани за приготвянето на хляб, и селскостопанската продукция** – дейност, осъществявана от

13 ПЛАНИНСКА СПАСИТЕЛНА СЛУЖБА, <http://www.pss.bg>

Изпълнителна агенция „Борба с градушките“ към Министерството на земеделието.

Специализирана дирекция „Ветеринарно-санитарен контрол, растителна защита и фитоконтрол за безопасност на храните“ – специализирана структура на ДАЗБ, която според д-р П. Бодуров следва да осъществява ефективен и ефикасен държавен ветеринарно-санитарен контрол на продукти и храни от животински произход, растителна защита и фито контрол в зоните на граничните контролно-пропускателни пунктове (децентрализация на контрола, цялостност и всеобхватност на защита), с възможен аутсорсинг/партньорство в лабораторната дейност с използване ресурса на Института по микробиология към БАН – дейност, изпълнявана от дирекция „Граничен контрол“ на Българска агенция по безопасност на храните (БАБХ) – специализиран орган към Министъра на земеделието и храните. Представители на дирекцията се включват в състава на Централния эпизоотичен съвет, регламентиран с чл. 127. от Закона, към Министерския съвет и осъществяват постоянно сътрудничество със структурите на Европейския съюз.

Специализирана дирекция „Обезвреждане, съхранение, транспортиране и унищожаване на умрели животни и странични животински продукти“ – специализирана структура на ДАЗБ, която според д-р П. Бодуров следва да осъществява дейностите по ефективно и ефикасно обезвреждане, съхранение, транспортиране и унищожаване на умрели животни и странични животински продукти, които понастоящем се извършват в обекти, регистрирани в ОДБХ.

Дирекция „Електронни съобщителни мрежи и Национална система 112“ – структура на ДАЗБ за развитие, поддържане и управление на електронна съобщителна мрежа (ЕСМ) за управление при бедствия и за осигуряване достъп на гражданите до службите за спешно реагиране чрез Националната система за спешни повиквания с единен европейски номер 112 (ЕЕН 112). Включването на дирекцията в структурата на ДАЗБ би допринесло, според инж. Валентин Хараламбов¹⁴, за ефективно и ефикасно от гледна точка на икономическата и организа-

¹⁴ инж. Валентин Петров Хараламбов – член на Камарата на инженерите в инвестиционното проектиране (http://www.kiip.bg/documents/resolution/KR2011_4.pdf)

ционна целесъобразност управление на комуникацията и информацията за нуждите по обезпечаване на дейностите, свързани със стратегическото, цялостно и всеобхватно управление на риска и на защитата от бедствия, осъществявани от Изпълнителна агенция на Министерството на транспорта, информационните технологии и съобщенията и МВР.

Дирекция „Предоставяне на убежище, статут на бежанец и хуманитарен статут на чужденци в Република България” – специализирана структура на ДАЗБ, която ръководи, координира и контролира провеждането на държавната политика във връзка с предоставянето статут на бежанец и хуманитарен статут на чужденци в Република България – дейност осъществявана от Държавната агенция за бежанците при Министерския съвет.

Дирекция „Материално и техническо осигуряване на защитата от бедствия” – структура на ДАЗБ за планиране, създаване, съхраняване, опазване, обновяване, поддържане, освобождаване, ползване, отчитане, финансиране и контролиране на държавните резерви и средствата, необходими за реализиране на държавната политика в областта на защитата от бедствия.

Дирекция „Подготовка и обучение” с центрове за:

а) Център за подготовка и обучение по гражданска защита – организира и провежда начално професионално обучение, квалификация и преквалификация на:

Първо ниво – служителите и доброволните формирования за нуждите на Главна дирекция „Гражданска защита”, понастоящем осъществявано в системата на МВР (Монтана), както и на областни управители, кметове и управители на фирми;

Второ ниво – на специалисти, което включва подготовка и обучение в „специализирани центрове/за земетресения, химически аварии, катастрофи, в това число железопътни, авиационни др., при сложни условия, близки до и/или по-тежки от реалните, авиационна, психологическа, международна – владеене на чужд език и друга подготовка.”¹⁵

б) Център за подготовка и обучение по пожарна безопасност и спасяване – организира и провежда професионално обучение

¹⁵ инж. Петър Петров – експерт по гражданска защита (<http://old.svishtov.bg/bg/news.php?nid=1326>)

на служителите и доброволните формирования за нуждите на Главна дирекция „Пожарна безопасност“, понастоящем осъществявано в системата на МВР;

в) Център за подготовка и обучение по спешна медицинска помощ – организира и провежда професионално обучение на парамедици за нуждите на Главна дирекция „Спешна медицинска помощ“. Обучението на парамедици за придобиване на теоретически и практически опит, знания и умения за оказване на помощ на лица, „които се нуждаят от медицинска помощ в кратък срок“¹⁶, според д-р Атанас Бошев¹⁷, е целесъобразно да се проведе под формата на 6 месечни интензивни курсове за обучение **по алгоритъм на поведение за оказване на спешна долекарска медицинска помощ** под ръководството на лекари със специалност „Спешна медицина“ от Военна медицинска академия, Институт „Пирогов“ и др. лечебни и/или учебни здравни заведения, по програми, при условия и по ред, утвърдени от Министеръта на здравеопазването.¹⁸

Регионални дирекции за защита от бедствия.

Държавна агенция за защита от бедствия следва да е първостепенен разпоредител с бюджетни средства със седалище София и регионални дирекции в София, Пловдив, Русе, Монтана, Велико Търново, Варна и Бургас. Тя осъществява информационно-аналитична, прогностична, контролна, координационна и методическа дейност със

¹⁶ НАРЕДБА № 10 от 31 май 1994 г. за неотложната медицинска помощ, издадена от Министерството на здравеопазването, чл. 2, ал. 1

¹⁷ д-р Атанас Димов Бошев – специалист по анестезиология, реанимация и здравен мениджмънт, www.rlkbs.com/doctor.php

¹⁸ Пояснителна бележка:

1. „Парамедиците не трябва да се разглеждат като доброволци, участващи в работата на спешната помощ успоредно с основните им трудови ангажименти. Става въпрос за дефиниране на нова професия със съответните нива и продължителност на обучение, което да се извършва от одобрени и акредитирани структури.“ (Министерство на здравеопазването, Проект на Концепция за устойчиво развитие на спешната медицинска помощ в Република България, стр. 16 (<http://www.mh.government.bg/>))

2. През декември 2011 г. професията „парамедик“ е включена в Списъка на професиите за професионално образование и обучение (Заповед № РД 09-1805/09.12.2011 г.) в професионално направление „Здравни грижи“, Онлайн вестник Струма, 18 април 2012, http://www.struma.com/obshtestvo/nova-profesiya-na-obrazovatelniya-pazar_26411/)

собствена и на други държавни органи информация, за целите на научно прогнозиране и стратегическото, организационно свършено управление на риска, защитата от бедствия и предоставяне на убежище, статут на бежанец и хуманитарен статут на чужденци в Република България.

За изпълнение на възложените ѝ правомощия Агенцията ще изгражда, поддържа и ползва информационни фондове и звена за събиране, обработване, систематизиране, съхраняване, анализиране, научно прогнозиране, изготвяне и предоставяне на информация на държавни органи, организации, юридически лица и граждани по посочения от закона ред.

Проектът за Законът за защита от бедствия регламентира и статута, устройството и дейността на **Борда за стратегическо управление на риска и защитата от бедствия**.¹⁹ Това е независим специализиран колегиален орган – по аргумент от алгоритъма нотирани в „Записките по българските въстания“ на Захарий Стоянов и „наложилата се в света управленска практика, известна като „Управление чрез тотално качество“ (TQM), или „Организационно свършенство“ (Organizational Excellence)“.²⁰ Целите му са:

- да създаде устойчиви способности за цялостно уреждане обществените отношения, права и задължения в областта на управлението на риска и защитата от бедствия
- да превърне управлението на риска и защитата от бедствия в обща мисия на институциите, военните, гражданските организации и обществото, в съответствие с националните, европейските и световните добри практики и стандарти за висок административен капацитет, социална отговорност и синергична комуникация на публичната администрация с гражданското общество.

¹⁹ Проект „Предисловие“ IUVENALIS 2012: КОЙ ЩЕ НИ ПАЗИ ОТ ПАЗАЧИТЕ?”, инж. Щерион Д. Джунджуков, Панел II. Стратегия „Институти „Бордове на мъдреците““ (Wise Men`s Boards Institutes Strategy)

²⁰ Как да повишим административния капацитет? Добри европейски практики за прилагането на модела за тотално управление на качеството, Въведение, http://saveti.government.bg/web/cc_203/4

**ЗАДЪЛЖИТЕЛНОТО ПРИЛАГАНЕ НА БЪЛГАРСКИТЕ
ДЪРЖАВНИ СТАНДАРТИ ПРИ ХРАНИТЕ
ОТ ЖИВОТИНСКИ И РАСТИТЕЛЕН ПРОИЗХОД –
ГАРАНЦИЯ ЗА ПРЕДОТВРАТЯВАНЕ НА НЕГАТИВНИТЕ
ПОСЛЕДИЦИ ЗА ЧОВЕШКОТО ЗДРАВЕ И КАЧЕСТВОТО
НА ЖИВОТ НА НАСЕЛЕНИЕТО**

Петър Бодуров*

**NOTHING BUT THE OBLIGATORY LOW ENFORCEMENT
OF THE BULGARIAN STATE STANDARDS
GUARANTEES REALLY PROTECTION OF THE LIFE
AND HEALTH OF THE HUMAN POPULATION**

Petar Bodurov,

***Summary:** The strict compulsory low enforcement of the Bulgarian State Standards of control in the area of safety and quality of food of animal and vegetable origin – the only possible solution, providing guaranteed dependable protection against the negative impact on the human health and the quality of life of human population.*

***Keywords:** Bulgarian State Standards, safety and quality of food, protection, human health, quality of life of human population.*

** д-р Петър Бодуров е български ветеринарен лекар и общественик, завършил ветеринарна медицина в София през 1975 г., с десетки участия и интервюта в електронни и печатни медии, Absolvent des Trainingsseminars „Lebensmittelkontrolle und Veterinärwesen“ – Deutschland 1992, https://bg.wikipedia.org/wiki/Петър_Бодуров*

Природните бедствия променят дневния ред на всяка държава и налагат необходимостта от провеждане на адекватна и балансираната политика за устойчиво функциониране и развитие на „гражданското начало“, чрез изграждане на съвременни модерни системи за оперативно научно прогнозиране и стратегически-организационно свършено управление на риска и на защитата от бедствия – съществен елемент от архитектурата на системите на системата за гражданска сигурност – ключов компонент от инфраструктурата на системата за национална сигурност и на общата, цялостна и всеобхватна архитектура на сигурността.¹ Република България не е изолирана от глобалните процеси, протичащи в съвременната, постоянно променяща се стратегическа среда на сигурност, белязана от интензитета на конвенционалните и нови, непознати рискове, заплахи и предизвикателства.

Провеждането и ръководството на националната политика в областта на гражданската сигурност, защита на живота и здравето на населението и опазването на околната среда и имуществото са ключови компоненти на националната сигурност и неделима част от държавния суверенитет. Аналитичният и безпристрастен прочит на процесите в последните години, вкл. одобряването на 9 февруари 2010 г. от Европейският парламент на Кристалина Георгиева за поста „еврокомисар“ от България с ресор „Международно сътрудничество, хуманитарна помощ и реакция при кризи“ и извлечените поуки от:

- трагичната смърт на деветима туристи, загинали на 3 декември 1994 г. по време на туристически поход в Стара планина²;
- бедствието в град Цар Калоян (август 2007), когато след два дни пороен дъжд се скъсва стената на местния микроязовир „Каяджик“ и опустошително наводнение отнема живота на 8 (осем) жители, сред които и едно дете³;

1 Проект „Предисловие` I U V E N A L I S 2012: КОЙ ЩЕ НИ ПАЗИ ОТ ПАЗАЧИТЕ?“, ПАНЕЛ I. ДЪРЖАВНА АГЕНЦИЯ ЗА ЗАЩИТА ОТ БЕДСТВИЯ, стр. 12 – 44

2 НОВ ЖИВОТ – Новините от Кърджали, Смолян и Хасково, Деветима кърджалийци загинаха в Стара планина преди 19 години, Милка ДУНГОВА, Декември 02,2013, <http://novjivot.info/12/02/85983>

3 Българска национална телевизия, „Цар Калоян 5 години след наводнението“, 11.02.2012, <http://bnt.bg>

- наводнението в село Бисер на 6 февруари 2012 година⁴, взело 11 (единадесет) жертви;
- земетресение през май 2012 година с магнитуд 5,8 по Рихтер, причинило значителни щети в сградния фонд на територията на община Перник;
- контрабандния внос на тонове престаряло новозеландско шкембе, 75 тона опасно за здравето 20-годишно ирландско месо, част от което се продава по магазините и най-вероятно, е консумирано⁵, на пилета „натъпкани“ с хормони и антибиотици⁶ и др. (2006 – 2012);
- епидемията от салмонелоза във Варна през септември 2012;
- активирането на огромното свлачище в района между Златни пясъци и Кранево на 14.10.2012 година;
- трагедията в Аспарухово, квартал на гр. Варна (19 юни 2014), когато поради „човешка немарливост“⁷ водна стихия взема 13 (тринадесет) жертви, сред които 3 (три) деца;
- трагедията в гр. Добрич, когато вода от прелели язовири залива града и причинява жертва и нарушения;
- стотиците удавени животни, съборени къщи, отнесени коли и разбит асфалт в град Килифарево след пороите и придошлите води на река Белица⁸;
- трагедията в с. Хитрино, когато експлозия, причинена от де-райлирала композиция с цистерни с газ, довежда на 10.12.2016 г. до 7 загинали, 29 ранени и сериозни материални щети;
- миграционната криза, породена от безпрецедентния приток на бежанци и мигранти в ЕС през 2015-2016 г.;
- **разликата в качеството на храните, предлагани у нас и в Европа, станала възможна заради отмяната на задължителното**

4 Уикипедия, „Наводнение на село Бисер“, <http://bg.wikipedia.org>

5 Вестник „АТАКА“, брой 74, „Изяли сме тонове развалено шкембе“, 10/01/2006, http://www.vestnikataka.com/?module=displaystory&story_id

6 Троят ни с вносни пилета натъпкани с хормони, Контрабанда от Аржентина и Бразилия с етикети на ЕС залива магазините, 12 декември 2012, Reporterbg, <http://reporterbg.com>

7 НОВА ВАРНА, НИМХ: Вдигнахме предупреждение още в сряда до кмета и областния управител, От Дамян Дамянов на юни 21, 2014, <http://novavarna.net/2014/06/21/imalo-e-predoprejdanie-do-kmeta-i-olstniq/>

8 СТРУМА – всекидневникът на Югозападна България/БЛИЦ,Трагедия в Килифарево! Стотици удавени животни, стопаните им плачат!, 20 юни 2014 08:01, <http://struma.bg/news/26116/1/1/Tragediya-v-Kilifarevo-Stotici-udaveni-jivotni-stopanite-im-plachat-VIDEO.html>

действие на БДС, и една от основните причина за увеличаването на онкологичните, сърдечносъдовите и психичните заболявания, депресията, агресията, затлъстяването и високата смъртност в Република България след 1990 година, както и други бедствия, аварии и катастрофи, довели до хранителни отравяния, включително и на деца от бебешки храни⁹, смърт на хора и животни, както и материални и екологични щети обуславят **неотложната необходимост** от разширяване, след обсъждане от експертите и представителите на гражданското общество, на философията и обхвата на разбирането за „бедствие“.

Бедствието представлява „значително нарушаване на нормалното функциониране на обществото, предизвикано от **човешка дейност** и природни явления, водещо до негативни последици **за човешкото здраве и качеството на живот на населението**, имуществото, икономиката и за околната среда, предотвратяването, овладяването и преодоляването на което надхвърля капацитета на системата за обслужване на обичайните дейности по защита на гражданите и поддържане на нормални условия за здравословен, социален и икономически живот.“ Провеждането на дейностите, свързани с контрола, координацията и ефективността на органите за управление и силите за реагиране на оперативните звена и структури, отговорни за защитата от бедствия, превръща приемането по установения от Конституцията и закона ред на изцяло нов по дух, философия и съдържание Закон

⁹ **НОВИНИТЕ НА NOVA:** Франция изтегли от пазара бебешки храни със салмонела: Френският производител на млечни продукти за бебета Lactalis изтегли от пазара продукти заради салмонела. Това стана, след като здравните власти във Франция съобщиха, че 26 бебета са се разболели от началото на декември, пише ВВС...Lactalis е един от най-големите производители на млечни продукти в света.... Това не е първи случай, когато производител на бебешко мляко е създал заплаха за здравето на децата. През 2008 г. шест бебета починаха в Китай, а около 300 000 се разболяха, след като в бебешки продукти беше открито опасното химическо вещество меламин...Засега няма информация в България да са доставени засегнати партии бебешки храни на френската компания, съобщават от Българска агенция по безопасност на храните (БАБХ). Френското министерство на икономиката и финансите публикува списък с над 600 партии, които са забранени за консумация и са предприети мерки за изтеглянето им от пазара. С цел да се предпазят потребителите, които евентуално може да са купили засегнати продукти от друга държава, БАБХ публикува списък с продуктите и партидите на френските власти. България не фигурира в този списък. Въпреки това в търговската мрежа ще бъде инспектирано за наличие на посочените продукти и партии., 11 Декември 2017 11:08, <https://nova.bg/news/view/2017/12/11/>

за защита от бедствия и конституирането на **Държавна агенция за защита от бедствия (ДАЗБ)** в необходимото условие за да:

- бъде поставена сигурността на гражданина, т.е. индивидуалната и социална сигурност на индивида в центъра на непрекъснатото усъвършенстване на системата за гражданска сигурност от системата за национална сигурност;

- се „преодолее фрагментацията на дейностите по функционални звена, подобряване на хоризонталната, сечаша функционалните звена, кооперация” (Ангажираност към обслужването на гражданите. Стратегия „Дейностите да се управляват в рамките на процесите, в които са включени”¹⁰);

- **реално преминаване от „защита при” към ефективна и ефикасна „защита от бедствия”.**

„Икономическата сигурност (например свобода от бедност)” и **„продоволствената сигурност** (например достъп до храна)” са първите два от общо седемте „най-важни компоненти на човешката сигурност”, посочени в Доклада за развитието на човека на ООН¹¹ от 1994 г. Ежедневното осигуряване на **„хляба наш насъщний”**¹², който е не просто „изпечено тесто от брашно за ядене” или „изобщо храна, прехрана”¹³, а метафорично дефиниран като „потребностите на народа и постигането му на благоденствие”¹⁴, според кап. Христо Коларов¹⁵ и според мен, са сред най-важните, необходими и жизненоважни условия за устойчиво развитие на благосъстоянието на българския народ и отговорното отношение към околната среда в България.

Но основата на моя житейски и професионален опит и като имам предвид, че „храната”, както посочва д-р Дориян Александров, „не е само енергия, но тя е и структурен елемент, който изгражда ди-

10 Добрите европейски практики за прилагане на модела за тотално управление на качеството”, стр. 3, http://saveti.government.bg/web/cc_203/4

11 Петте нива на сигурността, Николай Слатински, ПЪРВО НИВО НА СИГУРНОСТТА: СИГУРНОСТ НА ИНДИВИДА, стр. 21, „Военно издателство” ЕООД, 2010

12 Молитва „Отче наш” – най-известната молитва в християнския свят, която по Евангелието на Матей 6:9-13 и Евангелието на Лука 11:2-4) [1] е завещана от самия Исус Христос. <http://bg.wikipedia.org/wiki>

13 Български тълковен речник, хляб м. 3. само ед., стр. 1027, София 1993, издателство на Българската академия на науките

14 Уикипедия, свободната енциклопедия, Хляб, <http://bg.wikipedia.org/wiki/>

15 кап. Христо Коларов, tv7.bg/.../-Мистерии-в-Странджа-.l59_i.9348792.ht...

Sep 24, 2013

ректно човешкия и животинския организъм”¹⁶, считам за неотложно необходимо, аргументирано и обосновано чл. 5 от **Закона за националната стандартизация** (ДВ. бр.88 от 4 Ноември 2005 г.) в сила от 05.05.2006 г., да придобие следната редакция:

“Чл. 5. (1) Българските държавни стандарти се прилагат ЗАДЪЛЖИТЕЛНО.”

Неспазването на стандартите за безопасни, здравословни и качествени хляб и храни¹⁷ води до нарушения на психиката на човека и неговата наследственост и до болести с негативни последици върху човешкото здраве и качеството на живот на гражданите, които налагат предприемането на мерки за защита на населението с участието на специални сили и ресурси. През 1989 г., посочва д-р Д. Александров, ГМ – сорт на аминокиселината L-tryptophan, широко разпространена диетична добавка причинява смърт на 37 американци и прави инвалиди повече от 5000 други. Японската компания производител Showa Denko е изплатила повече от 2 млрд. долара обезщетения за пострадалите. Повече от очевидно е, според д-р Д. Александров и други експерти, че ГМО са свързани с раковите заболявания, развиване на резистентност към антибиотици (невъзможност за лекуване с тях), имунодефицитни заболявания (сред тях е и СПИН), генетични увреждания и наследствени заболявания като „луда крава“ и вероятно някои други модерни болести, които досега просто не са съществували в природата.

Стратегията за цялостност и всеобхватност на защитата от бедствия налага изменение и допълнение и на **Закона за храните** в частта, свързана с **изискванията за безопасност за човешкото здраве и качество към хляба и храната изобщо**, регламентирани с чл. 3. ал. 1 от ЗХ, който би следвало да гласи: „Чл. 3. (1) На пазара се предлагат само храни, които отговарят на изискванията на този закон и **на българските държавни стандарти за безопасност за човешкото здраве и качество на храните.**”

Законът за ветеринарномедицинската дейност (ЗВМД) урежда обществените отношения, свързани с цялостното осъществяване, управление и контрол на ветеринарномедицинската дейност, вклю-

¹⁶ Генно модифицираните организми – заплаха за човечеството, д-р Дориян Александров

¹⁷ Стефан Симеонов, БДС за храните, Има ли стандартът друго успешно приложение, освен в дебатите?, http://www.bb-team.org/articles/3883_bds-za-hranite

чително и на дейностите по издаване на разрешителни и контрола, свързан с:

- условията и реда за внасяне, изнасяне и транзитно преминаване на животни, суровини и храни от животински произход, странични животински продукти и продукти, получени от тях, специфични растителни продукти, фуражи, фуражни добавки и премикси (ЗВМД, чл. 2, т.1, б.И), въз основа на ветеринарномедицинско разрешително, издадено от **Българската агенция за безопасност на храните (БАБХ) към Министерство на земеделието и храните (МЗХ)**¹⁸;

- производство, внасяне, търговия, съхранение и употреба на ветеринарномедицински продукти (ЗВМД, чл.2, т.1, б.К), също въз основа на ветеринарномедицинско разрешително, издадено от **БАБХ към Министерство на земеделието и храните (МЗХ)**;

- условията и реда за внос на суровини и храни от неживотински произход в страната, уредени в Наредба № 1 за фитосанитарен контрол на министъра на земеделието и храните, **осъществяван също от Министерство на земеделието и храните (МЗХ)**

- граничния ветеринарномедицински контрол (ЗВМД, Глава осма, чл. 184 и следващите), **осъществяван отново от Министерство на земеделието и храните (МЗХ) чрез Българската агенция за безопасност на храните (БАБХ).**

С оглед на **недопускане на условия за предпоставки за корупция, конфликт на интереси и използване на влияние**, вследствие съсредоточаването на функциите по издаване на разрешителни за производство, внос и износ на хранителни продукти от животински и растителен произход и на контрола им в Министерството на земеделието и храните, както и за ефективно, ефикасно, цялостно и всеобхватно управление на риска и на защитата от бедствия, считам, че *de lege ferenda* в рамките на една бъдеща Държавна агенция за защита от бедствия е необходимо да се създаде **специализирана дирекция „Ветеринарно-санитарен контрол, растителна защита и фитоконтрол за безопасност на храните“**. Тя би следвало да разполага с компетенции и отговорности за осъществяване на ефективен и ефикасен държавен ветеринарно-санитарен контрол на продуктите и храните от животински произход, растителна защита и фито контрол в зоните

¹⁸ ИЗИСКВАНИЯ ПРИ ВНОС И ИЗНОС НА ХРАНИ, 30.07.2011, <http://nacppconsulting.wordpress.com/изисквания-при-внос-и-износ-на-храни/>

Трета част. НОВИ ЗАПЛАХИ ПРЕД СИГУРНОСТТА

на граничните контролно-пропускателни пунктове. Това би създадо условия за децентрализация на контрола, цялостност и всеобхватност на защитата, възможност за партньорство в лабораторната дейност с използване ресурсите на Института по микробиология към БАН. Тази дейност би могла да се влючи в правомощията на дирекция „Граничен контрол“ на съществуващия към момента специализиран орган към Министъра на земеделието и храните – Българска агенция по безопасност на храните (БАБХ).

**ЕВРОПЕЙСКИЯТ СЪЮЗ, БЪЛГАРИЯ
И КОНФЛИКТИТЕ НА 21 ВЕК**

Българска
Първо издание

Формат 60x84/16
Печатни коли 15,75

Издател: BISFRIM
E-mail: bolkinsfor@gmail.com

В книгата „Европейският съюз, България и конфликтите на 21 век“ са представени 21 различни гледни точки към предизвикателствата, които ни очакват през следващите десетилетия. Авторите са учени, преподаватели, дипломати, военни и специалисти в различни области. На основата на своите експертни знания и практически опит те разкриват различни страни и характеристики на конфликтите на бъдещето.

Много от застъпените от авторите тези и позиции са дискутирани на проведената в СУ „Св. Климент Охридски“ на 18 декември 2017 г. национална конференция, посветена на Европейския съюз, България и войните на 21 век.

Този том с изследвания е и завършващият етап на проекта „България в Европейския съюз (проблеми, рискове и перспективи)“, върху който работят колектив от учени от секция „Социални теории, стратегии и прогнози“ на Института за изследване на обществата и знанието към БАН.

ISBN – 978-619-90757-2-2

9 786199 075722

15 лв.